

**DITUNGA DIA KONGU WA MUNGALAATA
TSHIMAMWENDE WA BUKALENGA TSHIA DITUNGA**

TSHILUBA

**TSHINGENYINGENYI TSHIA DIYI DIKULU
DIA DITUNGA
DIA KONGU WA MUNGALAATA**

**KINSHASA
LWABANYA-NKASU 2005**

DIUMVWIJA DIA TSHIEENA BWAALU

Katshia Ditunga dia Kongu wa Mungalata diaapeta budikadidi bwaadi mu matuku 30 a kashipu-nkenza 1960, didi anu diambulangana ne ntatu ya tshidiidi itwa ipingana milela nangananga kudi dibeenga dia kwitabuja bishimikidi bidi koku ne bantu badi babiludika. Dibeenga edi diaatambi kusunguluka ne mvita ivwa misunsulula ditunga kutwadijila ku 1996 too ne ku 2003.

Bwa kujikija tshiyola katshiyi ndekelu etshi tshia bukalenga ne bwa kupeesha beena mwaabo ngânda wa kwibakilabo ditunga, batumibwe ba beena tshidiidi ne ba Bisumbu bidi kabiyi bia tshidiidi, bônso bikale diboko dia bukole dia Ditunga, badisangishe mu Muyuki wa beena Kongu, bavwa bapûnga mu Diumvwangana dia mu kabujima ne dia Tshikongu ditwa biâla ku Prétoria mu Afrika wa ku Butshiika (wa ku sîda) mu dia 17 dia tshiswa-munene 2002, mwa kufuka bulongolodi bwa tshidiidi bupiabupia, bushindameena pa Dîyi dikulu dipiadipia dia mungalata mudi mweena Kongu ne tshia kwimanyina bwa kudipeesha baludiki beende, mu didikookesha, panyima pa masungulangana madikadile, a mu tshibûngi, a patooke ne manyishibwe.

Bwa kumona mwa kukumbaja dijinga edi divwa batumibwa ba ku Muyuki wa beena Kongu balêja, tshibambalu tshia batshipwita bakulu mpe ba mabala tshivwa tshiledibwa mu diumvwangana dia mu kabujima ne dia Tshikongu tshitwateedi atshi, tshiaafidi mu Tshimamwende wa bukalenga (anyi MPANGU) tshia Ditunga, bilondeshile kanungu ka 104 ka Dîyi dikulu dia tshisabu, tshingenyinyenyi (any MPANGU) tshia kumpala tshia Dîyi dikulu dipiadipia; Tshimamwende wa Bukalenga tshia Ditunga tshiaatshitabiji bu tshingenyinyenyi tshia Dîyi dikulu tshidi beena mwaabo ne tshia kwamba nembatshianyisha.

Dîyi dikulu didi ditabwijibwa didi dilongamangana ne ngenyi ya bikuma eyi.

1. BIDI BITANGILA MBULAMATADI NE BIDI BITANGILA BUDIKOOKESHI

Luseke lumwe, bwa kukolesha kabumwe ka ditunga kavwa mvita milondangana mipandulula ne, luseke lukwabo, bwa kulongolola miaba ya kudisonsolwela ne ya kukolakena mu ntaku, mwenji wa Dîyi dikulu udi mwabanya buludiki bwa Mbulamatadi wa Ditunga mu polovensa 25, kusakidila tshimenga tshia Kinshasa, yônso mikala ne dikalaku difila kudi mêyi a mbulamatadi ne kabidi mikala ne bukookeshi bwa mianda ya bwatshia bwatshia buleeja mu Dîyi ditudi nadio edi.

Kusakidila pa bukookeshi ebu, polovensa idi yabanyangana makookeshi makwabo ne Bukalenga bwa kumutu, ne yabanyangana kabidi nabu lupetu lwa ditunga mu bitupa bia bialukama 40 ne 60.

Pikalaku difwilakana dia bukookeshi pankatshi pa bukalenga bwa kumutu ne polovensa, anu Kabadi kimikila mianda ya Dîyi dikulu kôku nkayaku ke kadi ne bukole bwa kukosa nsambu.

Pa kumbusha bionso abi, polovensa idi miludika kudi Bukalenga bunene ne Tshimamwende wa Bukalenga tshia polovensa. Umwe ne umwe udi ne tutupa twa teletwale twikala katuyi ku bukookeshi bwa Bukalenga bwa kumutu etu: tshimenga, komina, seketela ne musoko wa bamfumu ba kabukulu.

Luseke lukwabo, Dîyi dikulu ditudi nadio edi didi ditabwija lungenyi luludiki lwa mungalata ludi lwamba ne bukalenga bônso budi bulwila kudi bantu badi bikala babwaaba.

Bantu bine aba badi bamanyisha majinga abo mu tshibûngi tshia bisumbu bia tshidiidi tshishindika kudi dîyi dikulu didi kabidi dijadika ne kwenza tshisumbu tshia tshidiidi tshia mu kabumwe kudi tshibawu tshia dipàngila dia ditunga.

Bwa bidi bitangila bweena ditunga, mwenji wa Dîyi dikulu udi anu mwimanyina pa lungenyi luludiki lwa kabumwe ne lwa mukawu wa bweena ditunga dia Kongu.

2. BIDI BITANGILA MAPA A MUNTU YÛNSO, MADIKADIDI A NSHINDAMEENU NE MAKANYIKA A MWEENA MWAABO NE A MBULAMATADI.

Mwenji wa Dîyi dikulu udi ushindikulula se Ditunga dia Kongu wa Mungalata didi anu ditabija bulongolodi bwa Mapa a Muntu yônso ne budikadidi bwa nshindameenu mu mushindu udi mêyi maludiki a bisamba biabûngi adidio ditabija mamba. Pa nanku, mwenji wa Dîyi ewu udi mubwêja mapa ne madikadidi aa mu Dîyi dikulu.

Bu mudibio nanku, pa kulonda bimanyinu bia tshikondo tshieetu, Dîyi dikulu dia lelu edi didi dipatula mwanda mupiamupia pa kuleeja dikala dia momumwe dia mulume ne mukaji.

3. BIDI BITANGILA BULONGOLODI NE BUDI BWA BUKALENGA.

Bishimikidi bipiabipia bia Ditunga dia Kongu wa Mungalata mbiôbi ebi:

- Mulombodi wa Ditunga;
- Tshimamwende wa bukalenga;
- Bukalenge bunene;
- Tubadi ne tubinadi. (Bukalenga bwa bandumbulula ne bukoshi bwa nsambu).

Masumpakana manene adi alombola bulongolodi bwa bishimikidi ebi ngôwu aa:

1. kubotakaja lwendu lwa bishimikidi bia Mbulamatadi;
2. kwepuka matandu ;
3. kufuka Mbulamatadi wa mêyi ne mikandu;
4. kupangisha dijinga diônso dia kufikisha ku bukalenga bwa nkaya;
5. kujadika buludiki bwa mpatshi;
6. kulwisha dilengulula dia manyooka;
7. kujadika dikombolangana mu mungalaata

Ke bwaalu kayi, badi mwa kwambulula butumibwa bwa Mulombodi wa Ditunga anu musangu umwe; ne kabidi yêye mwine udi weenza midimu yeende ya mukubi wa dîyi dikulu, wa budikadidi bwa Ditunga, wa bujima bwa ditunga, wa budikookeshi bwa ditunga, wa diumvwangana ne ndondo ne matunga makwabo; udi weenza midimu yeende ya muludiki ne musonsolodi wa lwendu lwîmpe lwa Bishimikidi bia Ditunga mwikale mubwêjamu Bukalenga bunene ku dîsu dikole dia tshimamwende wa bukalenga. Mikanda miludiki idiye utwa biâla mu mianda idi ku bukookeshi bwa Bukalenga bunene anyi idibo batangila kudi ministêla, idi kabidi yangata tshiâla tshindonda tshia Minisitila wa kumpala ne , padibio bienzeka, biâla bia baminisitila badi ne tshia kwenzeja midimu ayi ne bikale kabidi bambula bujitu ebu ku mêsu a Tshimamwende wa bukalenga.

Pashishe, mianda ya matunga meenyi, bilwilu ne bukubi bwa bantu,bivwa pa kala bilamina Mfumu wa Ditunga, mbilwa miaba ya mudimu yabo bônso mu dieleshangana maboku.

Nansha nanku, Bukalenga bunene, mu dilombola dia Minisitila wa kumpala anyi meena kavulambeli, ke budi ne bukookeshi bônso bwa kuludika tshidiidi tshia Ditunga tshidibo busunguluja mu diumvwangana ne Mulombodi wa Ditunga. Budi bwambula bujitu bwa midimu yabo kumpala kwa Tshimamwenda wa Bukalenga tshidi mwa kubupeesha dinyooka dia mu tshibûngi pa ditabija dia mukanda wa ditangilula. Tshimamwenda wa Bukalenga tshidi kabidi mwa kutalula bujitu bwa muntu kansanga udi mu Bukalenga bunene pa ditabija dia mukanda wa didiombola.

Padibio bipetangana mu tshisangilu tshinene, Tshimamwenda wa Bukalenga ne Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe bidi ne bukookeshi bwa kufunda Mulombodi wa Ditunga anyi Minisitila wa Mbedi ku Kabadi ka Dîyi dikulu, nangananga bwa dipangila dia ditunga ne bwa dibwiisha dia mianda misokoma ya ditunga.

Luseka lukwabo, nansha bôbo bikale anu bôbo nkayabu ne bukalenga bwa kufuka m̄yi ne kutangila Bukalenga bunene, beena Tshimamwenda wa Bukalenga kabeena pa mutu pa m̄yi ne mikandu to; dikandika dia kubalenga didi mwa kumbushibwa ne kabidi Mulombodi wa Ditunga udi mwa kushipa Tshimamwenda wa Bukalenga pikalatshio anu katshiyi tshipetangana ne Bukalenga bunene.

Dîyi ditudi nadio edi didi dijadikulula budikadidi bwa bukalenga bwa bandumbulula budi bulombola kudi Kapangu ka ku mutu komekela mianda ya bandumbulula kadi, mpindiewu, kenza amu ne bamajisitila bôbo nkayabu.

Bwa kubweeja bipeta bîmpe, dimanya dipiluke ne mitalu mu ditangila dia bilumbu, badi batapulula bilumbulwidi mu nkongu isatu ya tubadi:

- tubadi twa lukongu lwa bandumbulula tudibo batangila kudi Kabadi ka kashipi ka mapangadika;
- tubadi twa lukongu lwa baludiki ba mbulamatadi tulombola kudi Kapangu ka Mbulamatadi, ne
- Kabadi kimikila Dîyi dikulu.

Bulongolodi bwakane bwa Dîyi dikulu budi buleeja tshitupa tshia midimu tshipungila bukhalenga buludiki bwa ku mutu ne polovensa, ne kabidi budi buleeja tshitupa tshidi makhalenga abidi a Mbulamatadi aa afwilakana.

Bwa kubotakaja nsombelu mu nkatshi mwa polovensa yôyi nkayayi pa luseka, ne pankatshi payi ne Bukalenga bwa ku mutu, mbâsa Tshisangilu tshia banguvelenêla tshilombola kudi Mfumu wa Ditunga tshidi tshikala ne mudimu wa kukwatshisha mu mibelu bitupa bibidi bia Mbulamatadi ebi.

Bia momumwe, dikanyika dia kuswikangana pankatshi pa bienzeji bishilangana bia Musoko didi dilomba bwa se baasa Tshibutshilu tshia ditunga tshia diabanyinangana mpetu ne bintu, tshiteeka mu bukookeshi bwa Bukalenga bunene.

Pa kutangila bunene ne bukole bwa ntatu idi mitangila ditanta dia bubanji ne dia nsombelu wa bantu idi ditunga dia Kongu wa Mungalata diakanangana nayi, mwenji wa Dîyi dikulu mmufuka Tshipangu tshimikila mianda ya Bujanji ne ya nsombelu wa bantu, tshidi ne mudimu wa kufila ngenyi milomba pa mianda eyi kudi Mulombodi wa Ditunga, Tshimamwenda wa Bukalenga ne kudi Bukalenga bunene.

Bwa kujadika mungalata mu Ditunga dia Kongu wa Mungalata, Dîyi dikulu ditudi nadio edi didi dimanya anu bishimikidi bikwatshishi bia mungalata bibidi: Kasumbu kadikadila kimikila mianda ya Masungulangana, kadi ne tshia kulongolola midimu ya masungulangana kamuyi dikosoloja ne Kapangu ka ku mutu kimikila mianda ya ngumu ne ya dishintakaja ngenyi, kadi ne tshia kushindika budikadidi ne dikubiba dia

batshikuma mbila ne dia bia kumanyisha nabio bantu bônso mianda, mu dinemeka dia mêyi ne mikandu.

4. BIDI BITANGILA DIAKAJILULA DIA DIYI DIKULU

Bwa kwepula ngenyi miludiki ya mungalata idi mu Dîyi dikulu ditudi nadio edi ku mpukapuka ya tshidiidi ne ku diyitangilula kadiyi dikengedibwa, diakajilula dia Dîyi dikulu nansha dimwe kadieena mwa kulenga bulongolodi budi butangila Mbulamatadi wa Bukalenga bwabanyangana, lungenyi luludiki lwa disungudibwa kudi bantu bônso, bweena mpala bwa Bukalenga bunene, bûngi ne bule bwa matuku a butumibwa bwa Mulombodi wa ditunga, budikadidi bwa bukalenga bwa bandumbulula, tshibûngi tshia bisumbu bia tshidiidi ne bia bakwidi ba beena mudimu.

Ayi ke milongo minene idi isunguluja Dîyi dikulu.

Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe tshivwa tshilomba;

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshivwa tshianyisha;

Beena Ditunga dia Kongu, mu tshikondo tshia dieebeja dia dianyisha diabo dilongolola bitwadijila kuto ne ku..... badi bitaba:

Mulombodi wa Ditunga udi upatula Dîyi dikulu dieena tshieena bwalu tshidi tshilonda etshi:

KA DIOSHA

Twêtu, Beena Kongu,

Basangisha kudi kutuyâya ne kutudi tufumina mu majinga a mpatshi a budikadidi, a bweena muntu, a diswikangana, a bululama ne a mudimu;

Bikala ne dijinga dieetu dimwe dia kwibaka munkatshi mwa Aflika Mbulamatadi wa mêyi ne mikandu ne Ditunga dia buqole ne bubanji dishindameena pa mungalata mulelela wa tshidiidi, wa bubanji, wa nsombelu wa bantu ne wa bunkambwa;

Pa kumona ne dipangika dia bululama ne mamuma adi, dipangila dia kunyooka benzavi, ditabaleela anu balela ne balunda, ditabaleela anu beena polovensa wa momumwe, ditabaleela anu beena tshisamba tshia momumwe, ditabaleela anu beena dîku dia momumwe, mu dilondangana diawu, ke didi mfuki wa diupuka dia mishinga yetu ya bunkambwa ne wa dinyanguka dia ditunga;

Bajadika dipangadika diabo dia kulaminyina ne kukolesha budikadidi ne kabumwe ka ditunga mu dinemeka dia ngikadilu yetu mîmpe mishilashilangana ne ya pa bwaayi;

Bajadikulula dianyisha dieetu ne didifila ne dilamata dieetu ku Déclaration Universelle des Droits de l'Homme, ku Charte Africaine des Droits de l'Homme et des peuples, ku Conventions des Nations Unies sur les Droits de l'Anfants et sur les Droits de la Femme, nangananga ku kipatshila ka dileeja mpala dia momumwe

dia mulume ne mukaji mu bishimikidi bia ditunga ne mu bulongolodi bwa matunga butangila dilama ne dikolesha mapa a bumuntu;

Batuma kudi dijinga dia kumona Mbulamatadi ya Aflika idisangisha ne yenza midimu mu diumvwangana bwa kujululula ne kukolesha kabumwe ka beena Aflika mu ndongolwelu ya Aflika mujima, ya bitupa ne ya bitupa bia mwinshi bia Aflika, bwa kupeesha beena Aflika mishindu mimpe menemene ya kuvunguluka ne ya kutantshisha bubanji ne nsombelu wa bantu;

Badifila anu ku dikolesha dia bukwatshishanganyi bwa matunga bwikala ne makasa ne ku diumvwangana dia bisamba bia mu buloba bujima, bikala baneemaka bumuntu bwa umwe ne umwe ne mēyi maludiki a didikookesha ne a bujima bwa maloba a Mbulamatadi umwe ne umwe;

Bajadikulula budikookeshi bweetu kabuyi kumbusha anyi kushipa bwa kudilongolola badilekelela ne bwa kukolesha maalu etu a tshidiidi, a bubanji, a nsombelu ne a bunkambwa, muntu ne muntu bilondeshila bweenda bukola bwa lungenyi;

Bikala bamanya bimpe majitu etu ku mēsu kwa Nzambi , kwa Ditunga, kwa Aflika ne kwa Buloba bujima;

Tudi tweela diyi dikole twamba ne tudi bitaba Diyi dikulu ditudi nadio edi.

MUTU WA MUKANDA WA KUMPALA (I): BULONGOLODI BWA MU KABUJIMA

Tshitupa Tshia(kumpala) 1 : Bidi bitangila Mbulamatadi ne Didikookesha

Njila wa kumpala (1) : Bidi bitangila Mbulamatadi

Kanungu ka (kumpala) 1

Ditunga dia Kongu wa Mungalata didi, anu mu mikalu yadi ya mu dia 30 a kashipunkenza 1960 ayi, Mbulamatadi wa mēyi ne mikandu, mudikadile, mudikookesha, musangisha ne kayi kwabanya, udi utangila majinga a bantu, wa mungalata ne kayi mutwa ku tshia tshisumbu tshia ditabwija nansha tshimwe.

Tshimanyinu tshiaadi ndibendela bia bule bwa tshiululu, dilengeja ne mutōtu wa kalabi mu ditumba diadi dia kuulu ku diabakaji, ne dikosoloja lubelubelu kudi lupolu lukunze lunyungulula ne diikala dipepela dia kalabi.

Dīyi diaadi dia bukole didi “**Bululama-Ditalala-Mudimu**”. Mifundu yaadi mmienza ne mutu wa nkashama mweela munkatshi, ku dia bakaji ne ku dia balume kudi mubanga wa kapumbu ne difuma, biônso biteeka pa dibwe.

Kasala kaadi kadi “ Debout Congolais ! ”

Kashintu kaadi kadi “ Franc Congolais ”

Mwakulu waadi wa mbulamatadi udi fwalanse.

Miakulu yaadi ya mu ditunga idi tshikongo, dingala, tshisawudi ne tshiluba.

Mbulamatadi udi ne tshia kulubulula miakulu yônso eyi kakuyi kansungansunga.

Miakulu mikwabo ya ditunga ke idi yenza bubanji bwa bunkanbwa bwa Kongu budi Mbulamatadi ne tshia kukuba.

Kanungu (kibîdi) 2

Ditunga dia Kongu wa Mungalata ndikumbajija kudi tshimenga tshia Kinshasa ne kudi polovensa 25 mikala ne bwikadi bwa pa mêyi ne mikandu.

Polovensa ayi nyôyo eyi : **Bas-Uele, Equateur, Haut-Lomami, Haut-Katanga, Haut-Uele, Ituri, Kasai, Kasai Oriental, Kongo Central, Kwango, Kwilu, Lomami, Lualaba, Lulua, Mai-Ndombe, Maniema, Mongala, Nord-Kivu, Nord-Ubangi, Sankuru, Sud-Kivu, Sud-Ubangi, Tanganyika, Tshopo, Tshuapa.**

Kinshasa ke tshimenga tshia mpwilamambu tshia ditunga ne kabidi lubanza lwa bishimikidi bia ditunga. Udi ne ngikadilu wa Polovensa. Badi mwa kutentemuna mpwila mambu mu mwaba mukwabo wa ditunga anu pikalabo bebeja dianyisha dia beena ditunga bônso.

Diabanyangana dia makookeshi pankatshi pa Mbulamatadi ne polovensa didi ne tshia kwenzeka mu bulongolodi bwa mutu wa mukanda IV bwa Dîyi ditudi nadi edi.

Mikalu ya polovensa ne ya tshimenga tshia Kinshasa badi bayikosa kudi dîyi dilongolodi.

Kanungu (kisâtu) 3

Polovensa ne bitupa bia teletwale bidikadile bia Ditunga dia Kongu wa Mungalata bidi ne bwikadi bwa pa mêyi ne mikandu ne badi babiludika kudi biâpu bia munda mwabi.

Bitupa bia teletwale bidikadile abi bidi tshimenga, komina, seketela ne musoko wa bamfumu.

Bidi ne bukookeshi bwabo nkayabu pa bubanji, pa bantu, pa lupetu ne pa dimanya dipiluke.

Dikumbajija, ndongolwelu ne lwendu lwa bitupa bia teletwale bidikadila ebi ne kabidi malela abi ne Mbulamatadi ne polovensa adi masunguluja kudi dîyi dilongolodi.

Kanungu (kinâyi) 4

Badi mwa kutapulula polovensa ne bitupa bia teletwala bidikadila bipiabipia pa kukosolola anyi kusambakaja bia kale bilondeshile makanyika mafila kudi Dîyi dikulu ne kudi mêyi a ditunga.

Njila (mwibîdi) 2 : Bidi bitangila budikookeshi

Kanungu (kitânu) 5

Didikookesha dia ditunga didi bwaalu bwa beena ditunga.

Bukalenga bônso budi bufumina kudi beena ditunga badi babudia diakamwe mu njila wa dieebeja dia dianyisha dia beena ditunga bônso anyi mu njila wa masungulangana, ne mu mantonya, menza kudi beena mpala baabo. Tshitupa nansha tshimwe tshia beena ditunga anyi muntu nansha umwe kêna mwa kubwangata ne mbwende to. Dîyi didi difila makanyika a mwa kulongolola nau masungulangana ne dieebeja dia dianyisha dia beena ditunga.

Masungulangana badi baenza kudi bantu bônso, kaayi kansungansunga, muntu yônso weela kakanda pa nkayenda. Adi a njila umwe anyi a mantonya.

Kamuyi dinyangakaja dia bulongolodi buleeja mu tunungu twa 72,102 ne 106 twa Dîyi ditudi nadi edi, basungudianganyi ne badi mwa kusungudibwa, bilondeshila makanyika

a dîyi, badi beena Kongu balume ne bakaji, bikala bamana kukumbaja mvula dikumi ne mwanda mukulu ya tshileledi ne bikala ne makookeshi abo a bweena mwabo ne a tshidiidi.

Kanungu (kisambombo) 6

Tshibûngi tshia bisumbu bia tshidiidi tshidi tshianyishibwa mu ditunga dia Kongu wa Mungalata.

Mweena Kongu yônso udi mwikala ne mapa ende a bweena mwabo ne a tshidiidi udi ne bukookeshi bwa kwasa tshisumbu tshia tshidiidi anyi bwa kubweela mu tshisumbu tshidiye muswa.

Bisumbu bia tshidiidi bidi biambulwisha bwa bantu kwambabo majinga abo mu disungulangana bwa kukolesha dimanya dia bwikadi bwa mweena Kongu ne bwa kulongesha bantu mianda ya bweena mwabo. Badi babiaasa ne bidi bienza midimu yabi bidilekelela, mu dineemeka dia mêyi ne mikandu, dia bulongama bwa bantu bônso ne dia bibidilu bîmpe.

Mbulamatadi udi mwa kupeesha bisumbu bia tshidiidi lupetu lwa mbulamatadi bwa biôbi kwenza nalu didiswisha diabi bwa kusungudibwa anyi kwenza midimu yabi, mu bulongolodi bufila kudi mêyi ne mikandu.

Kanungu ka 7

Muntu nansha umwe kêna mwa kwasa, nansha bishi, tshisumbu tshia kabumwe pa tshipapu tshijima tshia buloba bwa ditunga anyi pa tshitupa tshiadi.

Diasa dia tshisumbu tshia kabumwe didi tshibawu katshiyi kukupula tshia dipangila dia ditunga tshinyokibwa kudi mêyi ne mikandu.

Kanungu ka 8

Butontolodi bwa beena tshidiidi budi bwanyishibwa mu Ditunga dia Kongu wa Mungalata. Muntu kêna mwa kukandika mapa abu adi matangila dikalaku diaabu, midimu yaabu ne dilwangana diaabu bwa kupeta bukalenga mu mungalata. Mikalu ya mapa aa idi anu eyi idi mielela bisumbu bia tshidiidi biônso ne midimu yaabi kudi Dîyi dikulu ne mêyi ne mikandu.

Dîyi dilongolodi ke didi difila ngikadilu wa butontolodi bwa beena tshidiidi

Kanungu ka 9

Mbulamatadi udi ne bukookeshi bwangatangana pa buloba, mwinshi mwa buloba, mâyi ne meetu, pa bitupa bia mu lupepela, mu misulu, mu mâyi matengebela ne mu mbuwa bia Kongu ne kabidi pa mbuwa wa ditunga ne pa maloba mûma a Kongu.

Mishindu ya kuludika ne kupeshangana buloba bwa Mbulamatadi butedibwa mu kalongu kadianjila aka idi mifidibwa kudi mêyi ne mikandu.

Tshitupa (tshibîdi) 2: Bidi bitangila Bweena Ditunga

Kanungu ka 10

Bweena ditunga dia Kongu budi bumwe ne bwa mukawu. Kabeena mwa kwikala nabu popamwe ne bukwabo nansha.

Bweena ditunga dia Kongu budi mwa kwikala anyi bwa bangabanga, anyi bupeta pashisha kudi muntu nkaya.

Udi mweena Kongu, mmuntu yônso mweena bisamba bieena **bantu** ne maloba avwa mênza tshidi tshilwa Kongu (mpindiewu Ditunga dia Kongu wa Mungalata) mu tshikondo tshiakapeteka budikadidi.

Dîyi dilongolodi didi difila mishindu ya kumanya, kupeta, kujimija anyi kupetulula bweena ditunga dia Kongu.

**MUTU WA MUKANDA (MUIBÎDI) II : BIDI BITANGILA MAPA A MUNTU YÔNSO,
BUDIKADIDI BWA NSHIDAMENU NE
MAKANYIKA A MWEENA MWAABO NE A
MBULAMATADI.**

Tshitupa (tshia kumpala) 1. : Bidi bitangila mapa a bweena mwaabo ne a tshidiidi.

Kanungu ka 11

Bantu bônso badi baledibwa badikadila ne bikala ne mushinga ne **mapa** a momumwe. Kadi nansha bikala nanku, disanka dia ne mapa a tshidiidi ndianyishibwa anu bwa beena Kongu, pa kumbusha mapangadika makwabo adi mêyi ne mikandu mwa kwangata.

Kanungu ka 12

Beena Kongu bônso badi momumwe ku mêsu a mêyi ne mikandu ne badi tshia kwikala balamibwa mishindu wa momumwe kudi mêyi ne mikandu.

Kanungu ka 13

Kabeena mwa kuteekela mweena Kongu nansha umwe kansungansunga pa bidi bitangila mianda ya tulasa ne dienza dia midimu ya mbulamatadi anyi mianda mikwabo, kansungansunga kamwenekela mu mêyi ne mikandu anyi mu dipangadika dia Bukalenga bunene, pa kutangila tshisumbu tshia ditabwija tshia muntu, dîku didiye mufumina, mulongo weende mu musoko, mwaba udiye usombela, ngelelu wende wa meji ne bidiye pende mumona bîmpe mu mianda ya tshidiidi, dikala dieende dia mweena dikoba kampanda, dia tshisamba kampanda, mweena lukongu, mweena tshisamba kampanda, bûngi bwa bantu bukesa mu bunkambwa anyi mu mwakulu umwe.

Kanungu ka 14

Bukalenga bwa mbulamatadi budi ne tshia kwenza mwaabu mônso bwa kujimija kashidi mishindu yônso ya kansungansunga pa bidi bitangilla mukaji ne kabidi bwa kukuba ne kukolesha makookeshi ende.

Budi bwangata mu bitupa biônso, bu mudi mu tshitupa tshia maalu a bweena mwaabo, a tshidiidi, a bubanji, a nsombelu ne a bunkambwa, mapangadika ôonso adi akumbana bwa kujadika divunguluka dijima dia mukaji ne ditwisha diende dia maboko ku ditantshisha dia ditunga.

Budi bwangata mapangadika bwa kujimija nsanzu yônso ya tshinyangu tshia mukaji mu nsombelu wa bantu bônso anyi mu nsombelu wa muntu ne muntu.

Mukaji udi pende ne tshia kuleeja mpala mushidu wa momumwe mu bishimikidi bia ditunga dijima, bia polovensa ne bia misoko.

Mbulamatadi udi ne tshia kulondeshilula ne dîsu dikole difila dia mpala dia momumwe dia mulume ne mukaji mu bishimikidi abi.

Mêyi ne mikandu adi afile mishindu ya kulondeshilula mapa aa.

Kanungu ka 15

Bukalenga bwa mbulamatadi budi ne tshia kwenza mwaabo mônso bwa kujimija kashidi tshinyangu tshia bulume ne bukaji tshienza bu njila wa kusendekela anyi wa kupandulwila nende dîku.

Kakuyi dinyangakaja dia diumvwangana ne ndondo ne matunga makwabo, tshinyangu tshiônso tshia bulume ne bukaji tshienzela muntu bwa kusendekeja, kupandulula dîku ne kubutula tshisamba tshijima badi batshitangila bu tshibawu tshienzela bumuntu tshidibo banyooka kudi mêyi ne mikandu.

Kanungu ka 16

Bumuntu bwa muntu wendenda budi ne tshia kwangatshibwa ne mushinga mukole. Mbulamatadi udi ne tshia kubuneemeka ne kubukuba.

Muntu yônso wendenda udi pende ne tshia kwikala ne moyo wende ne mubidi wende katakata ne kabidi udi pende mwa kutantshisha bumuntu bwende mu dineemeka dia mêyi ne mikandu, dia bulongama bwa bantu bônso, dia mapa a mukwende ne dia bibidilu bîmpe.

Muntu nansha umwe kêna mwa kushala mupika wa mukwabo to anyi kwikala muteeka mu tshitupa tshifwanangane.

Muntu nansha umwe kêna mwa kwangatshibwa mu tshikisu, bu udi kayi muntu anyi mu dimupula mushinga to.

Muntu nansha umwe kabena mwa kumwenzeja mudimu wa ku bukole anyi mumukanyika to.

Kanungu ka 17

Budikadidi bwa muntu ne muntu budi bujadikibwa. Budi kaludiki, dieedibwa mu lukanu ke didi tshiumusha.

Bwa kufunda muntu yônso, kumukwata, kumwela mu lukanu anyi kumupiisha, bidi bikengela anu kulonda mêyi ne mikandu mu mushindu udiwu alongolola.

Kabeena mwa kufunda muntu bwa bwaalu anyi bwa tshipwa mooyi tshidi katshiyi tshikala tshibawu dîba divwatshio tshienzeka ne dîba dia bilumbu.

Kabeena mwa kupiisha muntu bwa bwaalu anyi bwa tshipwa mooyi tshidi tshikala tshibawu dîba divwatshio tshienzeka ne dîba dia dipiishibwa.

Kabeena mwa kukosela muntu tshibawu tshinene tshipita etshi tshidibo mwa kukosa dîba didi tshilema tshienzeka.

Badi balekela difila dia dinyooka pikala, bilondeshila mêyi ne mikandu mieela panyima pa dikosa dia tshilumbu:

- dinyooka edi badikupula;
- bwaalu buvwabo badifila kabutshiyi ne ngikadilu wa tshibawu.

Pikalabo bakeepesha dinyooka bilondeshila mêyi ne mikandu mieela panyima pa dikosa dia tshilumbu, badi bafila dinyooka anu mudi mêyi ne mikandu mipiamipia midifunda.

Majitu a manyooka adi itshikila anu mweena mambu ende nkayende. Kabeena mwa kufunda, kukwata , kweela mu lukanu anyi kupiishisha muntu kampanda bwa bwaalu bwenza kudi munga muntu to.

Muntu yônso udibo bafunda ne udi ne tshibawu udi anu mwânji kwikala mubingisha too ne dîba dikala dikosa dia tshilumbu dia ndekelu dileeja dipiila diende.

Kanungu ka 18

Muntu yônso udibo bakwata badi ne tshia kumwambila diakamwe tshidibo bamukwatshila ne tshiwabo bamufundila, ne biônso abi, mu mwakulu udiye umvwa.

Badi ne tshia kumwambila diakamwe mapa ende.

Muntu udibo bânji kulama mu tshimana udi ne bukookeshi bwa kuyukila diakamwe ne beena dîku diende anyi ne mumwakwidi wende.

Dilama dia muntu mu tshimana kadieena mwa kupita mêba makumi anayi ne mwanda mukulu to. Padi tshipungu etshi tshipita, muntu udibo bânji kulama mu tshimana badi ne tshia kumulekela anyi kumwambika kudi bumfumu bukoshi bwa nsambu budi ne bukookeshi abu.

Mweena lukanu yônso badi ne tshia kumwangata mu mushindu wa kulaminyina mooyo wende, bukole bwende bwa mubidi ne bwa lungenyi ne kabidi mushinga wende.

Kanungu ka 19

Kabeena mwa kumbusha anyi kutanakaja muntu, yêye kayi mudiswîle, ne nzuji udi mêyi ne mikandu imupeesha.

Muntu yônso udiku pende mwa kwindila bwa se nzuji udi ne bukookeshi atangila tshilumbu tshiende mu tshipungu katshiyi tshipita bule

Badi balongolola ne bajadika bukookeshi bwa kudisungila bwa muntu yônso.

Muntu yônso udi ne bukookeshi bwa kudiakwila yeye nkayende anyi bwa kubiikila mumulumbulwidi udiye mudisungwile, ne biônso abi, mu bitupa biônso bia ndumbulwilu ku tubadi, mwikalamu dikebulula dia bampulushi ne diela dia nkonku kumpala kwa kufika ku tshilumbulwilu.

Bakwiidi badi kabidi mwa kumulumbulwila kumpala kwa beena midimu ya bukubi bwa ditunga.

Kanungu ka 20

Dibweela dia bilumbulwilu didi dienzeka ku mêsu a bantu bônso, pa kumbusha pikala ngenzela ewu mwa kwikala ne njiwu ku bulongama bwa bantu bônso anyi ku bibidilu bia mulowu. Dîba adi tshilumbulwilu tshidi tshipangadika bwa kutangila nsambu bantu kabayipu to.

Kanungu ka 21

Nkoselu wa tshilumbu yônso badi bamufunda mu mukanda ne bumvwija tshidibo bakosela nanku. Badi bamumanyisha mu dibweela dia tshilumbulwilu dia ku mêsu a bantu bônso.

Bukookeshi bwa kweela mwadi pa nkoselu wa tshilumbu budi bujadikibwa bwa muntu yônso. Badi babuleeja mu mishindu idi mêyi ne mikandu a ditunga mafunda.

Kanungu ka 22

Muntu yônso udi pende ne budikadidi bwa kweela meji, bwa kusungula bwîmpe ne bubu ne budikadidi bwa ditabuja.

Muntu yônso udi pende ne bukookeshi bwa kuleeja ditabuuja diende anyi majadika ende, bu mudi mu ngakwilu, mu mifundu ne bimfwanyi, anu mwikala kabidi uneemeka mêyi ne mikandu, bulongama bwa bantu bônso ne bibidilu bia mulowo.

Dîyi didi difila mishindu ya kusanka ne mapa aa.

Kanungu ka 23

Muntu yônso udi ne bukookeshi bwa kwakula.

Bukookeshi ebu budi bukoonga bukookeshi bwa kupatulayi ngelelu wende wa meji anyi bidiye mujadika, bu mudi mu ngakwilu, mu mfundilu ne mu bimfwanyi, kadi mwikala uneemeka mêyi a ditunga, bulongama bwa bantu bônso ne bibidilu bia mulowu.

Kanungu ka 24

Muntu yônso udi pende ne tshia kumanya mianda.

Budikadidi bwa batshikuma mbila, budikadidi mu dimanyisha ne dimwangalaja dia ngumu ku tudiomba ne bindidimbi, bifundibwa, bibejibeji anyi mushindu mukwabo ônsô wa dimanyishangana dia mianda udi mwanishibwa, kadi anu mu dineemeka dia bulongama bwa bantu bônso, dia bibidilu bia mulowo ne dia mapa a muntu mukwabo yônso.

Mêyi ne mikandu adi aleeja mishindu ya kusanka ne budikadidi ebu.

Bimwangalaji bia ngumu ya kumvwa, ya kutangila ne mifunda bia Mbulamatadi bidi midimu ya bantu bônso mudibo ne tshia kuya kakuyi kansungansunga kudi nkongu yônso ya beena tshidiidi ne ya beena musoko. Ngikadiku wa bimwangalaji bia ngumu bia Mbulamatadi udi mulejibwa kudi dîyi didi dishindika ngambilu wa bwaalu pa bwaalu, dibenga kutwa ku tshia muntu ne tshibûngi tshia mmwenenu ya maalû mu dilongolola ne dimvwangalaja dia ngumu.

Kanungu ka 25

Budikadidi bwa kwenza bisangilu kabiyi ndululu ne bia lufu budi bwanyishibwe kadi anu mu dineemeka dia mêyi ne mikandu, dia bulongama bwa bantu bônso ne dia bibidilu bia mulowo.

Kanungu ka 26

Budikadidi bwa kuleeja tshiji badi babwaanyishe.

Dileeja dia tshiji diônso mu miaba ya bantu bônso anyi mu tshibwaasha didi dikanyika badi badilongolola bwa se bafunda mukanda bwa kumanyisha bamfumu baludiki badi ne bukookeshi abu.

Kabeena mwa kukanyika muntu nansha umwe bwa kubwelayi mu milongo ya dileeja dia tshiji to.

Mêyi ne mikandu idi ileeja mishindu ya kulonda.

Kanungu ka 27

Mweena Kongu yônso udi ne bukookeshi bwa kutumina bukalenga bwa mbulamatadi mukanda udiye mufunda yêye nkayende anyi mufunda mu tshibûngi bwa kubumanyisha idi mwenda munda, bukalenga abu budi ne tshia kufila diandamuna mu ngondo isatu idi ilonda.

Kabeena mwa kupiisha muntu nansha umwe, nansha mu mushindu kaayi, ne bwaalu mmupeta lungenyi lwa nanku to.

Kanungu ka 28 :

Kabeena mwa kutumina muntu nansha umwe dîyi bwa kwenzayi bwaalu bumweeneka ne kabweena bulonda m̄yi ne mikandu. Muntu ȳnso, mweena mbulamatadi ȳnso kabeena mwa kumukanyika mwa kuneemekayi dîyi didibo bamutumina pikala dîyi edi kadiyi dineemeka pa butooke mapa a muntu ȳnso, budikadidi bwa bantu b̄nso ne bibidilu bia mulowo.

Tshijadikilu tshia se dîyi didibo batuma kadieena dinemeka pa butooke m̄yi ne mikandu badi ne tshia kutshifila kudi muntu ewu udi ubenga mwa kwenza dîyi edi.

Kanungu ka 29

Kakweena muntu udi mwa kudibweelela mu nzubu mwa muntu to. Anu m̄yi ne mikandu ke idi ileeja mishindu ne makanyika a kulonda bwa kuya kutangila anyi kukalula mu nzubu mwa muntu.

Kanungu ka 30

Muntu ȳnso udi usanganyibwa pa tshipapu tshia ditunga udi ne bukookeshi bwa kwendakanapu mudilekelela, bukookeshi bwa kwasapu lwende lubanza, bwa kumbuka ne kupingana, bilondeshila makanyika a m̄yi ne mikandu ya ditunga.

Kabeena mwa kwipata mweena Kongu nansha umwe mu bulaba bwa Ditunga anyi kumukanyika bwa kuyaye kusomba pambelu pa lubanza lwende lwa tshibidilu to.

Kanungu ka 31

Muntu ȳnso udi pende ne tshia kwindila se baneemeka bumuntu bwende ȳye nkayende, bamulamina maalu ende masokoma a mu mikanda, a mu dimanyishangana mianda ya kulekule anyi a mu mushindu mukwabo ōnso wa dimanyishangana mianda.

Badi ne mwa kunyangakaja mapa aa anu mu bitupa bilongolola kudi m̄yi ne mikandu ya ditunga.

Kanungu ka 32

Mweenyi ȳnso udi usanganyibwa mu bulaba bwa ditunga bilondeshila m̄yi ne mikandu, badi ne tshia kumukuba mushindu umwe udibo bakuba bantu ne bintu biaabo, bilondeshila bulongolodi bwenza mu ndondo ne m̄yi ne mikandu ya ditunga.

Udi ne tshia kuneemeka m̄yi ne mikandu ne kabidi tuludiki twa Ditunga.

Kanungu ka 33

Bukookeshi bwa kupengama mu ditunga dikwabo budi bwanyishibwa.

Ditunga dia Kongu wa Mungalata didi dianyisha, pikalabio kabiyi bibengangana ne bukubi bwa ditunga, dipengama pa bulaba bwadi dia beenyi badibo balonda anyi banyanga anu bwa, bu mudi, ngelelu wabo wa meji, ditabuuja diaabo, dikoba, tshiôta, tshisamba, mwakulu waabo anyi bwa midimu yaabo idi mikala yambulwisha mungalata, dikuba dia mapa a bantu ne bisamba bīnso, bilondeshila m̄yi ne mikandu ne tuludiki tutshidi koku.

Muntu udi mupeta bukookeshi bwa kupengama mu njila mululame kêna mwa kubanga mudimu kampanda ōnso wa kusalulula bulongama bwa ditunga diende dia bangabanga anyi bwa ditunga dikwabo dīnso, ȳye mwikala mu Ditunga dia Kongu wa Mungalata to.

Kabeena mwa kufila aba badi bapengama kudi bukalenga bwa Mbulamatadi budi bubanyanga anyi kabeena mwa kubaalukijamu ku bukola to.

Nansha bia munyi , kabeena mwa kulombola muntu mu ditunga dia Mbulamatadi mudibo mwa kumunyanga, kumukengesha anyi kumukisa, kumupwekesha mushinga ne kumumona bu nyama.

Mêyi ne mikandu adi aleeja mushindu wa kusanka ne mapa awu.

Tshitupa (tshibîdi) 2 : Bidi bitangila makookeshi a bubanji, a nsombelu mu musoko ne a bunkambwa.

Kanungu ka 34

Bintu bia muntu nkayende bidi bia kuneemekibwa bikole. Mbulamatadi udi ushindika ne muntu yônso udi mwa kwikala ne bintu biende nkayende anyi ne bintu bia mu tshibûngi bipeta bilondeshila mêyi ne mikandu anyi bunkambwa.

Mbulamatadi udi usonsola ne wenza mwenda mônso bwa kukuba ditantshisha dia bubanji bwa muntu nkayende, bwa beena ditunga ne bwa beenyi.

Badi mwa kunyenga muntu bintu biende anu padibio biambulwisha bantu bônso nangananga anu bu bôbu mwa kumupingajila kumpala kwa biônso lupetu lukumbanangana bwa kumusamba bilondeshila bulongolodi bwa mêyi ne mikandu.

Badi mwa kukwata bintu bia muntu anu mu dilonda dia dipangadika diangata kudi bamfumu bakoshi ba nsambu badi ne bukookeshi abu.

Kanungu ka 35

Mbulamatadi udi wanyisha ne mweena ditunga anyi mwenyi udi mwa kufuka midimu yende ya nkayende.

Udi usonsakaja beena Kongu mwa kwendabo mushinga mushadila, kufuka bintu mu lungenyi, kwenza midimu ya bianza ne kabidi udi wenza mwende mônso bwa kukuba ne bwa kuvulula mamanya mapiluke ne makookeshi adi mu ditunga.

Mêyi ne mikandu adi aleeja mishindu ya kusanka ne mapa awu.

Kanungu ka 36

Mudimu udi dipa ne dikanyika dia mushinga mukole bwa mweena Kongu yônso.

Mbulamatadi udi ushindika ne muntu yônso udi mwa kupeta ne kwenza mudimu, ushindika ne udi umwepula ku dipangila dia mudimu, ne kabidi udi ushindika ne muntu yônso udi ne tshia kupeta difutu dilelela ne dikumbana bwa kumwambulwisha yêye ne dîku diende, bwa kwikala ne ngikadilu ulonda mushinga wa bumuntu, ngikadilu mukumbaja kudi mishindu mikwabo yônso ya dikuba dia majinga a bantu, bu mudi pansio wa bujika ngondu ne pansio wa kashidi.

Kabeena mwa kunyingalaja muntu nansha umwe mu mudimu wende bwa pa kutangila kudiye ufumina, bwa bulume anyi bwa bukaji bwende, bwa ngelelu yende ya meji, bwa ditabuuja diende ne bwa makookeshi ende a mu nsombelu mu musoko ne mu bubanji

Mweena Kongu yônso udi ne bukookeshi ne dikanyika dia kusakidila mudimu wende ku diibaka ne ditantshisha dia ditunga.

Mêyi ne mikandu adi aleeja ngikadilu wa beena mudimu ne adi akajilula maalu a sungasunga adi atangila bulongolodi bwa mêyi ni mikandu bwa bisumbu bia beena mudimu ne dienza dia midimu didi dikeba kwikala ne dibeji dia kalasa kapwekela ne dia kalasa kakulumpe.

Bitupa bia munda ne lwendu lwa bisumbu bia beena mudimu bidi ne tshia kwikala bia mungalata.

Kanungu ka 37

Mbulamatadi udi ujadika budikadidi bwa kudisangisha ne bakwabo. Bamfumu ba mbulamatadi badi bumvwangana ne bisumbu bidi biambulwisha ditanta dia bantu mu bitupa bia nsombelu mu ditunga, bubanji, lungenyi, nsombelu wa mulowo ne nyuma, ne kabidi ne bisumbu bidi bilongesha beena mwabo balume ne bakaji maalu.

Diumvwangana edi didi mwa kwangata lwidi lwa diambulwisha. Mèyi a ditunga adi aleeja mushindu wa kusanka ne budikadidi ebu.

Kanungu ka 38

Budikadidi bwa kulonda mianda ya diaakwila beena mudimu budi bumanyike ne bujadikibwe.

Mweena Kongu yônso udi mwa kwasa tshisumbu tshia diaakwila beena mudimu anyi mwa kumubweela mudilekelela bilondeshila bulongolodi bwa mêyi a ditunga.

Kanungu ka 39

Bukookeshi bwa kwimanyika midimu bwa kutontomona budi bumanyike ne bujadikibwe.

Badi mwa kusanka nabu anu mu bulongolodi bufila kudi mêyi a ditunga adi kabidi mwa kubukandika anyi kubukeepeshila beena bilwilu bia ditunga ne bakubi ba bantu anyi bwa ngenzeli anyi mudimu wa mbulamatadi kampanda udi ne diambulwisha dinene kudi ditunga.

Kanungu ka 40

Muntu yônso udi mwa kuselangana ne muntu ônsô udiye musungula; wa bulume anyi bukaji bushilangana ne bwende,ne udi mwa kwaasa dîku.

Dîku, kazubu ka nshindameenu ka tshinsanga tshia bantu, badi badilongolola mu lungenyi lwa kujadika bumwe bwaadi, bushindame bwaadi ne bubukubi bwaadi. Bamfumu ba mbulamatadi badi ne tshia kudikuba.

Dilama dia bâna ne dibalongesha maalû didi dikala, bwa baledi, dipa dia kwa nzambi ne kabidi dikanyika didibo ne tshia kulonda,bamfumu ba mbulamatadi bikala babatangila ne dîsu dikole ne babambulwisha.

Bâna badi ne tshia kwambulwisha baledi baabo.

Mèyi a ditunga adi afila buludiki bwa dibaka.

Kanungu ka 41

Mwâna wa mabela pa ludimi udi muntu yônso, kakuyi kansungansunga ka bulume ne bukaji, udi kayi mwânji kukumbaja mvula 18 ya tshilelelu.

Mwâna yônso wa mabela pa ludimi udi mwa kumanya mêna a tatwende ne a mamwende.

Badi ne tshia kumukuba kabidi kudi dîku diende, bantu ba mu nsombelu ne kudi bamfumu ba mbulamatadi.

Dilekelela anyi dinyanga dia bâna bu mudi kusangila bu mulume ne mukaji ne bâna bakese, bwenzavi bwa masandi pamwe ne dibatalula mupongo budi bukandikibwa ne badi babufidila manyooka kudi mêyi ne mikandu.

Baledi badi ne tshia kwambula bujitu bwa bâna bâbo ne kubeeputaa ku mianda yônso ya tshikisu munda anyi pambelu pa dîku.

Bamfumu ba mbulamatadi badi ne tshia kukuba bâna badi mu ntatu mikole, ne badi kabidi ne tshia kufunda ku Tubadi aba badi bakisa bâna ne aba badi bambulwisha beena tshikisu aba.

Mêyi ne mikandu adi apeesha mishindu mikwabo yônso ya tshinyangu tshia bâna ba mabeela pa ludimi manyooka makole.

Kanungu ka 42

Bamfumu ba mbulamatadi badi ne tshia kweepula bansonga ku bidi mwa kunyanga bukola bwabo bwa mubidi, dimanya diabo dia maalu ne dikola dikwatakane.

Kanungu ka 43

Muntu yônso udi ne bukookeshi bwa kulonga kalasa. Badi balongolola tulasa mu ditunga dijima.

Bulongolodi bwa tulasa mu ditunga dijima budi ne bilongelu bia mbulamatadi ne bilongelu bidikadila bianyisha.

Mêyi a ditunga adi afila mishindu ya kwaasa ne ya kwendesha bilongelu ebi.

Baledi badi ne bukookeshi bwa kusungula diikala dia ndongeshelu wa kupeesha bâna baabo.

Mwâna yônso udi ne tshia kubweela mu tulasa tupwekela ne kabidi kabeena mwa kufutshila tulasa etu mu bilongelu bia mbulamatadi to.

Kanungu ka 44

Dijikija dia dipanga dia mukanda didi dipangadika dia ditunga dijima, didi Bukalenga bunene ne tshia kwenzela ndongamu wa sungansunga bwa kudikumbaja.

Kanungu ka 45

Tulasa tudi tudikadile.

Nansha nanku, bamfumu ba mbulamatadi badi ne tshia kututangila ne dîsu dikole, bilondeshila bulongolodi bufila kudi mêyi a ditunga.

Muntu yônso udi mwa kubweela mu bilongelu bia ditunga kabayi bamusunguluja bwa mwaba udiye mufumina, bwa dikoba, ditabuuja, bulume anyi bukaji, mmwenenu wa mianda ya tshidiidi anyi ya dieela dia meji, ngikadilu wende wa mubidi, wa lungenyi anyi wa lumvu bilondeshila bukookeshi bwende.

Bilongelu bia ditunga bidi, mu diumvwangana ne bamfumu ba ditabuuja, mwa kupeesha balongi ba mabeela pa ludimi, pa dilomba dia baledi baabo, dimanya dia maalu didi dilonda ditabuuja diabo.

Bamfumu ba mbulamatadi badi ne tshia kukolesha ne kujadika, ne diambulwisha dia tulasa, dimanya dia maalu ne ditangalaja, dineemeka dia mapa a bantu bônso, budikadidi bwa nshindameenu ne makanyika a mweena mwaabo adibo bafunda mu Dîyi dikulu ditudi nadio edi.

Bamfumu ba mbulamatadi badi ne tshia kumwangalaja ne kulongesha Dîyi dikulu, Dijadika dia buloba bujima dia mapa a muntu yônso, Bulongolodi bwa beena Aflika butangila mapa a muntu yônso ne a bisamba, pamwe ne ndondo yônso ya munkatshi mwa ditunga ne ya pankatshi pa matunga mikala itangila mapa a muntu yônso ne bukubi bwa muntu yônso pankatshi pa bisamba, ndondo mianyisha mu njila mululame.

Mbulamatadi udi ne tshia kubweja mianda ya mapa a muntu yônso mu ndongamu yônso idi itangila dilongesha dia beena bilwilu , bampulushi ne beena midimu ya bukubi bwa ditunga.

Mêyi a ditunga adi aleeja mishindu ya kukumbaja kanungu katudi naku aka.

Kanungu ka 46

Mapa a dikolesha ngenyi, bukookeshi bwa kufuka ngenyi ne bwa kufuka bintu mu lungenyi, ne bukookeshi bwa dikebulula dia mamanya ne dia bia kwenza nabi mudimu adi majadika, kadi anu mudineemeka dia mêyi a ditunga, dia bulongama bwa bantu bônso ne dia bibidilu bia mulowu.

Milambu ya mufuki wa tshintu ne ya mwena lungenyi lufuka badi bayijadika ne bayikuba kudi mêyi a ditunga.

Mbulamatadi udi ne tshia kwikala mumanya, mu dienza dia midimu yende, dishilashilangana dia mianda ya bunkambwa mu ditunga.

Udi ne tshia kukuba bumpianyi bwa bankambwa bwa ditunga ne kabidi udi ne tshia kubutantshisha.

Kanungu ka 47

Mapa a bukola bwa mubidi ne a kubenga kupeta njiwu ma bia kudia badi baajadika.

Mêyi a ditunga adi ne tshia kufila ngenyi miludiki ya nshindameenu ne mishindu ya kulongolola mianda ya bukola bwa mubidi ne ya kweepala njiwu ma bia kudia.

Kanungu ka 48

Bukookeshi bwa kwikala ne nzubu wa nsongu, bwa kupeta mâyi a kunwa ne nzembwa budi bujadikibwa. Mêyi a ditunga adi ne tshia kuleeja mushindu wa kusanka ne mapa aa.

Kanungu ka 49

Mukulakaja ne mulema badi ne tshia kubakuba mu mushindu wa sungansunga pa kutangila majinga abo a mubidi, a lungenyi ne a bibidilu bia mulowu.

Mbulamatadi udi ne tshia kwenza mushindu wa kuvudija bûngi bwa mpala ya balema mu bishimikidi bia ditunga dijima, bia polovensa ne misoko.

Dîyi dilongolodi didi ne tshia kuleeja mishindu ya kulonda mapa aa.

Tshitupa (tshisatu) 3 : Bidi bitangila mapa a mu tshibûngi

Kanungu ka 50

Mbulamatadi udi ne tshia kukuba mapa ne majinga mamanya kudi mêyi a ditunga a beena Kongu badi basanganyibwa munda ne pambelu pa ditunga.

Pikalabio bienzeka mushindu wa momumwe luseka lukwabo, mwenyi yônso udi usanganyibwa mu njila mululame pa tshipaapu tshia ditunga udi ne tshia kusanka pende ne mapa ne budikadidi bwa momumwe ne bwa mweena Kongu, pa kumbusha mapa a tshidiidi.

Badi ne tshia kumukuba bu mudibo bakuba bantu ne bintu biabo bilondeshila makanyika mafila mu ndondu ne mêyi.

Udi ne tshia kulonda mêyi ne mikandu ya Ditunga pa wôwu.

Kanungu ka 51

Mbulamatadi udi ne tshia kujadika ne kwenza mushindu wa se bisamba biônso bia ditunga bikala bisomba pamwe mu ditalala ne mu bulongame.

Udi kabidi ne tshia kulama ne kutantshisha bisumbu bia bantu bidi kabiyi ne bukola pamwe ne tusumbu twa bantu twa tukesa.

Udi ne tshia kulondolola bîmpe ditantamana diaatu.

Kanungu ka 52

Beena Kongu bônso badi ne tshia kwikala ne ditalala ne dikubibwa munda mwa ditunga ne pankatshi pa matunga.

Muntu nansha umwe peshi tshisumbu tshia bantu katshiena mwa kwangata tshitupa tshia buloba bwa ditunga bu mwaba wa kubangila dikeba dia kukudimuna mianda ya tshidiidi anyi dibweeja dia tshimvundu mu ditunga dia Kongu anyi mu ditunga dikwabo diônso to.

Kanungu ka 53

Muntu yônso udi ne tshia kusanganyibwa mu mwaba wa kusomba kauyi ufila masama ne mwikala wambulwisha ditantamana diende dipungakana.

Udi ne tshia kudisungila.

Mbulamatadi udi ne tshia kukuba mwaba wa kusomba wa bantu ne bukola bwabu bwa mubidi.

Kanungu ka 54

Dîyi didi dileeja mishindu ya kwasa matanda kwasa mayeba, kuteeka, kulenga, koosha ne kusumbula bishakata bia lulengu, bidi bibolesha anyi biladioaktif, bidi bifuma ku matanda a biamu binene anyi a midimu ya bianza adi asanganyibwa mu buloba bwa ditunga.

Dibolesha diônso anyi dinyangakaja diônso didi difuma ku mianda ya bubanji didi anu difikisha ku dikumbajija ne / anyi ku dilongolola.

Dîyi didi dileeja mishindu ya makanyika a dikumbajija, a dilongolola pamwe ne njila ya mwa kualonda.

Kanungu ka 55

Dipitshishila mu ditunga, dibweeja, diteeka, dijika, ditshikija mu mâyi a munkatshi mwa ditunga ne mu bitupa bia mbuwa bidi ku bukookeshi bwa ditunga, dimwagalaja mu lupepela dia bishakata bia lulengu, biboleshi, biladioaktif anyi dia tshintu tshikwabo tshiônso tshia njiwu, tshifumina anyi katshiyi tshifumina ku matunga meenyi, didi tshibawu tshinene tshidi mêyi ne mikandu anyooka.

Kanungu ka 56

Ngenzelu yônso, diumvwangana diônso, tshipungidi tshiônso anyi bwaalu bukwbabo bônso budi bufikisha ku dipangisha ditunga, bantu bendende anyi nsanga bantu, bujima anyi tshitupa tshia mishindu yaabu ya kupandila mifumina ku makookeshi aabu anyi ku bubanji bwaabo bwa kwa nzambi, kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bwa pankatshi pa matunga butangila bibawo bia mianda ya bubanji, badi babwangata bu tshibawu tshia tshinyangu tshidi mêyi a ditunga anyooka.

Kanungu ka 57

Ngenzeli miteela ku kanungu kadi kadianjila aka pamwe ne mateta ayi, nansha mikale imweneka mishindu kayi, pikalayi ifumina kudi muntu mwimikila bukalenga bwa mbulamatadi badi bayinyoka bu tshibawu tshia dipangila dia ditunga.

Kanungu ka 58

Beena Kongo bônso badi ne bukookeshi bwa kusanka ne bubanji bwa mu ditunga. Mbulamatadi udi ne tshia kubwabanyilula kakuyi kansungansunga ne kujadika mapa a muntu yônso a kutantamana.

Kanungu ka 59

Beena Kongo bônso badi ne bukookeshi bwa kusanka ne bumpianyi bwabo bônso bwa bumuntu. Mbulamatadi udi ne tshia kubambulwisha bwa kusankabo ne mapa aa.-

Kanungu ka 60

Dineemeka dia mapa a muntu yônso ne dia budikadidi bwa shindameenu budi bushindikibwa mu Dîyi dikulu badi badikanyika bamfumu ba Mbulamatadi ne kabidi muntu yônso.-

Kanungu ka 61

Musangu nansha umwe, ne nansha mene pikalabo bateeka ditunga mu bukalenga bwa tshimpitshimpi anyi bwa bilwilu bilondeshila tunungu twa 87 ne 88 twa Dîyi dikulu edi, kabeena mwa kulengulula mapa ne ngenyi miludiki ya nshindamenu idi ilonda eyi to:

- mapa a kwikala ne mutu ku nshingu ;
- dikandika dia tshikisu ne dikengeshangana anyi tshinyangu, ditangila muntu bu nyama, dimupula dia mishinga;
- dikandika dia bupika ne tshinyangu,
- lungenyi luludiki lwa kufila bibawu ne manyooka anu adi mêyi ne mikandu mitabija;
- bukookeshi bwa kudisungila ne bwa kutontolola dipangadika;
- dikandika dia dieela mu lukanu bwa mabanza,
- budikadidi bwa kweela meji, bwa kusungula bwîmpe ne bubi ne bwa ditabuuja.

Tshitupa (tshinâyi) 4 : Bidi bitangila makanyika a mweena mwabo**Kanungu ka 62**

Badi bafwanyikija ne muntu yônso udi anu mumanya mêyi ne mikandu. Muntu yônso udi ne tshia kuneemeka Dîyi dikulu ne kulonda mêyi ne mikandu ya Ditunga.

Kanungu ka 63

Mweena Kongu yônso udi ne bukookeshi ne dikanyika dia kusungila ditunga ne bujima bwa malaba mu dîba dia njiwu anyi dîba didibo badiêla mvita kudi beenyi.

Badi mwa kukanyika bantu bwa kwenzabo busalayi mu mushindu udi mêyi a ditunga mafunda.

Mfumu yônso wa ditunga dijima, wa polovensa, wa musoko anyi wa kabukulu udi ne tshia kusungila bumwe bwa Ditunga ne bujima bwa malaba aadi, tshianana badi bamupiisha ne tshibawu tshia dipangila dia ditunga.

Kanungu ka 64

Mweena Kongu yônso udi ne tshia kupangisha muntu yônso anyi tshisumbu tshia bantu mwa kwangata bukalinga ku bukole anyi mwa kudia bukalinga bikala badiaata ku makasa bulongolodi budi mu Dîyi dikulu ditudi nadio edi.

Diidikija diônso dia kumbusha ku bukole bukalinga bwenza kudi Dîyi dikulu badi badipiisha ne tshibawu katshiyi kukupula bwa bibi bienzela ditunga ne Mbulamatadi. Badi badinyooka bilondeshila mêyi ne mikandu.

Kanungu ka 65

Mweena Kongu yônso udi ne tshia kukumbaja mudibi bikengela makanyika ende kumpala kwa Mbulamatadi. Udi kabidi ne tshia kufuta bitadi biende.

Kanungu ka 66

Mweena Kongu yônso udi ne tshia kuneemeka ne kwangata bakwende beena mwabo kakuyi kansungansunga nansha kakese ne kusheemesha nabo malela adi ambulwisha mwa kusungila, kulubulula ne kukolesha bumwe bwa ditunga, kaneemu ne dilengulula dia mibi ya bakwende.

Udi kabidi ne tshia kukuba ne kukolesha dikwatangana mu mikaba dia beena ditunga, nangananga dîba dididio mu njiwu.

Kanungu ka 67

Mweena Kongu yônso udi ne tshia kukuba bintu, biûma ne makasa a bantu bônso ne kuneemeka bintu bia bende.

MUTU WA MUKANDA (MWISÂTU) III : BIDI BITANGILA BULONGOLODI NE NGENZELU WA BUKALENGA.

Tshitupa tshia kumpala: Bidi bitangila bishimikidi bia ditunga.

Kanungu ka 68

Bishimikidi bia ditunga bidi :

- Mfumu wa Ditunga;
- Tshimamwenda wa Bukalinga;
- Bukalinga bunene;
- Bukalinga bwa bandumbulula.

Njila wa (kumpala) 1 : Bidi bitangila Bukalinga bwenzeji.

Kalungu ka (kumpala) 1 : Bidi Bitangila Mulombodi wa Ditunga

Kanungu ka 69

Mulombodi wa Ditunga udi Mfumu wa Mbulamatadi. Udi uleeja mpala wa ditunga ne udi tshimanyinu tshia bobumwe bwa ditunga.

Udi mwimanyina pa dineemeka dia Dîyi dikulu.

Udi ujadika pa diludika dieenda, lwendu lululama lwa bukalinga bwa Mbulamatadi ne lwa bishimikidi pamwe ne ntungunukilu wa Mbulamatadi. Udi mwengeleki wa budikadidi bwa ditunga, wa bujima bwa tshipâpu tshia ditunga, wa budikookeshi bwa ditunga ne wa dineemeka dia ndondu ne diumvwangana ne bakwa matunga.

Kanungu ka 70

Mulombodi wa Ditunga udi upatukila mu masungulangana menza kudi bônso musangu umwe bwa tshipungu tshia mvula itanu idibu mwa kwambulula musangu umwe.

Padiye ufika ku ndekelu wa tshipungu tshidibu bamukosela, Mfumu wa Ditunga udi ushaala mu nkwaasa too ne padibo bashikika mfumu mupiamupia udibo basungula mu nkwaasa.

Kanungu ka 71

Mulombodi wa Ditunga badi bamusungula kudi tshitupa tshitamba bunene tshia mêyi. Pikale tshitupa tshinene katshiyi tshikumbana mu dieela dia tukanda dia musangu wa kumpala, badi balongolola mu tshikondo tshia matuku dikumi ne atanu, dieela dia tukanda dia musangu mwibîdi.

Badi baleeja mpala musangu mwibîdi amu kudi bantu babidi badi bapeta mêyi mapita bungi musangu wa kumpala.

Pikalaku lufu, tshipumbishi anyi didilekeela dia umwe wa ku bantu babidi aba, badi babalonda badi baleeja mpala bilondeshila dilondangana diaabu mu musangu wa kumpala.

Muntu wikale mukoonga tshitupa tshitamba bunene tshia mêyi, ke wadjadikabu ne badi bamusungula mu musangu mwibîdi.

Kanungu ka 72

Muntu nansha umwe kêna mwa kufila mpala ku masungula a Mulombodi wa Ditunga padiye kêna mukumbaja makanyika adi alonda aa:

- kwikala ne bweena Kongu bwa bangabanga;
- kwikala ne mvula ya tshileledi kayiyi mishadile ku 30;
- kwikala ne bujima bwa makookeshi a bumuntu ne a tshidiidi;
- kubenga kubwelakana mu maalu adibo babenga kudi dîyi dia masungulangana.

Kanungu ka 73

Dieela dia tukanda bwa kusungula Mulombodi wa Ditunga badi badilongolola kudi Kasumbu ka ditunga kadikadile komekela Mianda ya Masungulangana, matuku makumi tshiteema kumpala kwa dijika dia matuku a mudimu a Mfumu udi mu nkwaasa.

Kanungu ka 74

Mulombodi wa Ditunga udibo basungula udi utwadija mudimu mu matuku dikumi adi alonda dipatula dia bipeta bia ndekeelu bia masungula a Mulombodi wa Ditunga.

Kumpala kwa yêye kubanga mudimu, Mulombodi wa Ditunga udi utshipa tshieeleka, kumpala kwa beena Kabadi ka Dîyi dikulu, wâmba tshifingu ne :

“Meme.....udibo basungula Mulombodi wa Ditunga dia Kongu wa Mungalata, ndi ngamba kumpala kwa Nzambi ne Ditunga ne :

- *nendondesha ne nensungidila Dîyi dikulu ne mêyi ne mikandu ya Ditunga;*
- *nenshindika budikadidi ne bujima bwa tshipaapu tshia Ditunga;*
- *nendaminyina bobumwe bwa Ditunga;*
- *nendonda amu dijinga dia bantu bônso ne kaneemu ka mapa a bumuntu;*
- *nendifila ne bukole bônso mu dilengeja dia nsombelu wa bantu ne mu difila dia bupole;*

- *nenkumbaja midimu minene idibo bampeesha mu dilonda dia mēyi ne anu bu mupika menemene wa bantu.”*

Kanungu ka 75

Padi nkwaasa mushala mutupu bifumina ku lufu, ku dimulekela anyi ku tshipumbishi tshia kashidi, midimu ya Mulombodi wa Ditunga, pa kumbusha idibo bafunda mu tunungu twa 78, 81 ne 82, badi bayeenza kudi Mulombodi wa ba tshipwita bakulumpe.

Kanungu ka 76

Dikala ditupu dia nkwaasa wa bulombodi bwa Ditunga badi baditundubula kudi Kabadi ka Dîyi dikulu padibo bakamanyisha kudi Bukalenge bunene.

Mulombodi wa Ditunga wa tshimpitshimpi udi wimanyina pa bulongolodi bwa disungula dia Mulombodi wa Ditunga mupiamupia bilondeshila makanyika ne tshipungu tshidi Dîyi dikulu dikosa.

Padi nkwaasa mushaala mutupu anyi padi Kabadi ka Dîyi dikulu katundubula ne tshipumbishi tshidi tshia kashidi, disungula dia Mulombodi wa Ditunga mupiamupia didi dienzeka bilondeshila dilomba dia Kasumbu Kadikadile komekela Mianda ya Masungulangana mu ditunga, mu matuku kaayi mashadila ku makumi asambombo anyi kaayi mapita pa matuku makumi tshiteema, panyima pa disokola dia diikala ditupu dia nkwaasa anyi dia ditundubula dia tshipumbisha tshia kashidi.

Padibio amu bikole, badi mwa kuleepesha tshipungu too ne ku matuku kaayi mapita pa lukama ne makumi abidi kudi Kabadi ka Dîyi dikulu padibo bakamanyisha kudi Kasumbu ka ditunga Kadikadile komekela mianda ya Masungulangana.

Mulombodi udibo basungula udi ubanga mudimu mu tshipungu tshipiatshipia.

Kanunugu ka 77 :

Mulombodi wa Ditunga udi wimana wambila beena ditunga mianda.

Udi wambila beena mu Tshimamwende wa bukalenga mianda idiye ubala anyi ubadisha ne kakuyi dishintakaja dia ngenyi.

Udi wakula musangu umwe ku tshidimu kumpala kwa batshipwita munwamfwanka ne batshipwita bakulumpe batwilangana mu Tshisangilu Tshinene bwa kuleeja tshitupa tshikâdi mianda ya Ditunga.

Kanungu ka 78

Mulombodi wa Ditunga udi uteeka Minisitila anyi (meena) kavulambedi wa mu tshitupa tshitamba bunene tshia batshipwita munwa mfwanka panyima pa diumvwangana dienda ne beena tshitupa etshi. Udi wimanyika midimu yeenda padiye umutwadila mukanda wa didilekeela dia mudimu wa beena bukalenga bunene.

Padiku kakuyi tshitupa tshitamba bunene tshia batshipwita, Mulombodi wa Ditunga udi mwa kutuma muntu kampanda bwa kujaandula diditeeka mu lukongu lumwe kudi batshipwiita.

Ditumibwa dia muntu ewu didi dia matuku makumi asatu adibo mwa kwambulula musangu umwe epele.

Mulombodi wa Ditunga udi uteeka beena bukalenga bunene bakwabo ne udi ubumbusha mu midimu yabo padibo bamulomba kudi Minisitila kavulambedi.

Kanungu ka 79

Mulombodi wa Ditunga udi ubiikija ne ulombola Tshipangu tshia baminisitila (anyi bameena). Padiku tshipumbishi, udi ufila bukookeshi kudi Minisitila kavulambedi.

Mulombodi wa Ditunga udi upatula mēyi bilondeshila makanyika adibo balongolola kudi Dīyi dikulu dia mpindiewu.

Udi wangata mapangadika mu mukanda wa olodonase.

Olodonase ya Mulombodi wa Ditunga mikwabo idibo kabayi balongolola kudi tunungu twa 78 mulongo wa kumpala, 80,84, ne 143 badi bayitwa tshiâla tshibîdi ku dia bakaji kudi Minisitila kavulambedi.

Kanungu ka 80

Mulombodi wa Ditunga udi ufunda olodonase wa dijaadika nende mu nkwaasa banguvelenele ba polovensa, ne bindonda biaabu bidibu basungula mu tshipungu tshia matuku dikumi ne ataanu, bu mudibio biamba mu kanungu ka 198.

Kanungu ka 81

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa Dīyi dikulu, Mulombodi wa Ditunga udi uteeka, utentemuna ku mudimu ne, padibio bienzeka, umbusha ku mudimu, pa dilomba dia Bukalenga bunene ditangilula mu Tshipangu tshia baminisitila :

- bamwenampala mu matunga meenyi ne batumibwe ba pa bwaabo;
- bamfumu banene ne bamfumu ba ku mutu kwa bilwilu ne kwa bampulushi ba ditunga, panyima pa dijadika dia Kapangu ka ku mutu kwa bilwilu;
- Mfumu wa eta majolo mujima, bamfumu ba eta majolo ne bakumanda ba inite minene ya bilwilu, panyima pa dijadika dia Kapangu ka ku mutu kwa bilwilu;
- balombodi ba ku mutu kwa midimu ya mbulamatadi;
- bamfumu ba midimu ne nzubu ya mbulamatadi;
- batumibwe ba mbulamatadi mu kumpanyi ne mu bishimikidi bia ditunga, pa kumbusha batangiludi ba bibutshilu.

Olodonase ya Mulombodi wa Ditunga idibo bapatwila maalu aa badi bayitwa tshiâla tshibîdi ku dia bakaji kudi Minisitila kavulambedi.

Kanungu ka 82 :

Mulombodi wa Ditunga udi uteeka, utentemuna ne padibio bienzeka, umbusha ku mudimu, mu olodonase, banzuji ne bandumbulula pa dilomba dia Kapangu ka ku mutu ka bandumbulula.

Olodonase miena bwalu mu tulongo tudi kulu etu badi bayitwa tshiâla tshibîdi kudia bakaji kudi Minisitile kavulambedi.

Kanungu ka 83

Mulombodi wa Ditunga udi Kumanda mupite bônso wa bilwilu. Udi ulombola Kapangu ka ku mutu ka bilwilu.

Kanungu ka 84

Mulombodi wa Ditunga udi ufila mpeta mu milongu ya ditunga ne bitadi, bu mudibio mu mēyi a ditunga.

Kanungu ka 85

Dîba didi maalû makole afwana kujimija budikadidi anyi bujima bwa tshipaapu tshia ditunga anyi kufikisha ku dimanyikija dia lweendu lwa bishimikidi bia ditunga, Mulombodi wa Ditunga udi uteeka bulongolodi bwa tshimpitshimpi anyi bwa bilwilu panyima pa diyukilangana ne minisitila wa kumpala ne balombodi ba bibambalu biônso bibidi bia Tshimamwenda wa bukalinga, bu mudibio biambibwa mu tunungu twa 144 ne145 twa Dîyi dikulu edi.

Udi umanyisha beena ditunga dipangadika edi mu muyuki wenda.

Mishindu ya kuteeka bulongolodi bwa tshimpitshimpi anyi bwa bilwilu badi bayileeja kudi mêyi a ditunga.

Kanungu ka 86

Mulombodi wa Ditunga udi mwa kwelangana mvita mu olodonase mushintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, panyima pa bamana kweebeja Kapangu ka ku mutu ka bilwilu ne bamana kupeta dianyisha dia batshipwita munwamfwanka ne dia batshipwita bakulumpe, bilondeshila kanungu ka 144 ka Dîyi dikulu edi.

Kanungu ka 87

Mulombodi wa Ditunga ke udi ne bukookeshi bwa kufwilangana luse.

Udi mwa kushipa, kushintulula anyi kukeepesha manyooka.

Kanungu ka 88

Mulombodi wa Ditunga udi ufikisha bamweenampala ne batumibwa ba pabwabo ku matunga a beenyi ne ku malongolodi a bukwa matunga, bamwena mpala ne batumibwa ba pabwabo ba matunga makwabo padibo banyishibwa kudiye.

Kanungu ka 89

Mafutu a Mulombodi wa Ditunga badi baateeka kudi mêyi adi atangila maalû a lupetu.

Kalungu (kibîdi) 2 : Bidi bitangila Bukalinga bunene.**Kanungu ka 90**

Bukalinga bunene badi babwiimanyika kudi Minisitila kavulambedi, baminisitila, baminisitila bindonda ne padibio bienzeka, kudi bindonda bia Minisitila kavulambedi, baminisitila ba Mbulamatadi ne baminisitila batumibwa.

Badi babulombola kudi Minisitila kavulambedi, udi mwikala mfumu wa Bukalinga bunene. Padiku tshipumbishi, badi banji kumupingana kudi mweena Bukalinga udi mubabidila bakwabo ku mulongo.

Dikumbajanga dia Bukalinga bunene didi ne tshia kuleeja mpala ya bitupa bishilashilangana bia beena ditunga.

Kumpala kwa kusoomba mu nkwaasa, Minisitila kavulambedi udi uleeja ndongamu wa Bukalinga bunene kudi Tshimamwenda wa bukalinga.

Tshimamwenda wa bukalinga tshidi tshiteeka Bukalinga bunene mu nkwaasa padibo banyisha ndongamu ewu kudi tshitupa tshitamba bunene tshia batshipwita.

Kanungu ka 91

Mu diumvwangana ne Mulombodi wa Ditunga, Bukalinga bunene budi busunguluja tshidiidi tshia Ditunga ne budi bwambula bujitu bwaatshi.

Bukalenga bunene budi bulombola tshidiidi tshia Ditunga. Bilwilu, dikuba ne mianda ya matunga a beenyi bidi mu tshitupa tshia dikwatshishangana pankatshi pa Mulombodi wa Ditunga ne Bukalenga bunene.

Bukalenga bunene budi butangila buludiki bwa midimu ya mbulamatadi, Bilwilu, bampulushi ne midimu ya bukubi.

Bukalenga bunene budi bwambula majitu aabu kumpala kwa Tshimamwenda wa Bukalenga bilondeshila makanyika mafila mu tunungu twa 90 ne 100.

Olodonase mushintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila udi ushindika bulongolodi, ngenzeli wa mudimu wa Bukalenga bunene ne mishindu ya dikwatshishangana pankatshi pa Mulombodi wa Ditunga ne Bukalenga bunene pamwe ne pankatshi pa beena Bukalenga bunene.

Kanungu ka 92 :

Minisitila kavulambedi udi ujaadika dikumbaja dia m̄yi ne udi ne bukookeshi bwa kufila tuludiki, pa kumbusha makookeshi adibo bitabijila anu Mulombodi wa Ditunga ȳye nkayenda kudi D̄yi dikulu edi.

Udi wangata mapangadika mu mukanda wa dekele.

Mu dekele mushintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, udi uteeka bantu ku midimu ya basivile ne ya basal̄yi idi kayiyi ku bukookeshi bwa Mulombodi wa Ditunga.

Mapangadika a Minisitila kavulambedi badi baatwa tshīla tshib̄di ku dia bakaji, padibo bienzeka, kudi baminisitila badiye wimikila dikumbaja dia mapangadika awu.

Minisitila kavulambedi udi mwa kulebeka amwe makookeshi enda kudi ba meena.

Kanungu ka 93

Minisitila udi mfumu wa tshibambalu tshienda. Udi ulonda ndongamu wa Bukalenga bunene mu tshibambalu tshienda, ku buludiki ne butwangaji bwa Minisitila wa kumpala.

Udi wangata mapangadika mu mukanda wa alete.

Kanungu ka 94 :

Ku bukookeshi bwa baminisitila badibo batwa mu nyima, baminisitila bindonda badi bakumbaja makookeshi adibo babapeesha kudi olodonase udi utangila bulongolodi ne ngenzeli wa mudimu wa Bukalenga bunene. Badi banji kupingana baminisitila bakwabo padibo kabayi popu anyi padiku tshipumbishi.

Kanungu ka 95

Mafutu a beena Bukalenga bunene badi baateeka kudi m̄yi adi atangila mianda ya lupetu.

Pa kusakidila pa bina abio, Minisitila kavulambedi udi upeta makookeshi a pabwawo adi amwambulwisha mu midimu yende.

Kalangu (kis̄tu) 3 : Bidi bitangila bulongolodi bwa momumwe pankatshi pa Mulombodi wa Ditunga ne Bukalenga bunene.

Kanungu ka 96

Midimu ya Mulombodi wa Ditunga kayeena yikumbanangana ne mudimu mukwabo ôonso wa basungudibwe, mudimu ôonso wa mbulamatadi, wa busivile anyi wa busalâyi ne wa ditambakana dikwabo diônso.

Midimu ya Mulombodi wa Ditunga kayeena ikumbanangana ne bujitu kampanda mu tshisumbu tshia tshidiidi kansanga to.

Kanungu ka 97

Midimu ya beena Bukalenga bunene kayeena yikumbanangana ne mudimu mukwabo ôonso wa basungudibwe, mudimu ôonso wa mbulamatadi, wa bweena musoko anyi wa busalâyi ne wa ditambakana dikwabo diônso to, pa kumbusha midimu ya budimi, ya matanda, ya dikolesha dia lungenyi, ya bulongeshi ne ya dikebulula dia mamanya.

Kayeena yikumbanangana kabidi ne majitu kampanda mu tshisumbu tshia tshidiidi kansanga to.

Kanungu ka 98 :

Mu tshikondo tshia midimu yabo, Mulombodi wa Ditunga ne beena Bukalenga bunene kabeena, bôbo nkayabo anyi batuma muntu, mwa kusumba anyi kwangata mu mushindu kampanda, anyi kufutshila tshintu tshia Mbulamatadi, tshia polovensa anyi tshia bitupa bidikadile bia teletwale to.

Kabeena mwa kubwelakana diakamwe anyi mu mantonya mu mishinga ya patooka idi ifila makasa kudi biludiki anyi bishimikidi bidibo badiila pabo makasa kudi bukalenga bunene, polovensa ne bitupa biludiki bidikadile.

Kanungu ka 99

Kumpala kwa kubweela mu bukalenga ne ku ndekeelu wa bukalenga, Mulombodi wa Ditunga ne beena Bukalenga bunene badi ne tshia kufila ku Kabadi ka Dîyi dikulu mukanda udi umanyisha bintu bia mêku abu, babala bintu binyunganyunga, mwikala kabidi ne bintu bieela mu mushinga, bintu bisangila ne bantu, makanyika, bia mushinga bikwabo, lupetu ludi mu tshibutshilu, bintu bikeena binyungakana, mwikala mpaangu ikeena miibaka, meetu, madimi ne bilaala, majimba ne nzubu mikwabo yônso, ne mikanda yaayi.

Mu bintu bia dîku mudi bintu bia mulume ku luseke lwa baku beende, bia bâna ba mabeela pa ludimi ne bia bâna, nansha bakaadi bakole, badi ku bukookeshi bwa baledi.

Kabadi ka Dîyi dikulu kadi kafikisha dimanyisha edi ku buludiki bwa bitadi.

Pa kubeenga kufila dimanyisha edi, mu matuku makumi asatu, muntu mweena bwaalu ebu badi bamutangila bu muntu mubeenga mudimu.

Mu matuku makumi asatu adi alonda dijika dia midimu, pa kubeenga kufila dimanyisha edi, pikalaku dimanyisha dia diibila anyi manunganyi a dipeta dia biûma kadiyi dijadikibwa badi bamanyisha Kabadi ka Dîyi dikulu anyi Kabadi kashipi ka mapangadika bilondeshila mianda.

Njila (mwibîdi) 2 : Bidi bitangila bukalenga bwenji bwa mêyi

Kanungu ka 100:

Bukalenga bwenji bwa mêyi badi nabu kudi Tshimamwenda wa bukalenga tshidi tshikala ne bibambalu bibidi: Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa ba mabala.

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bwa Dîyi dikulu ditudi nadi edi, Tshimamwenda wa bukalenga tshidi tshienza mêyi. Tshidi tshilondolola Bukalenga bunene, kumpanyi ya mbulamatadi pamwe ne nzubu ne midimu ya Mbulamatadi.

Tshibambalu ne Tshibambalu tshidi tshidikookela mu buludiki ne mu mianda ya lupetu ne tshidi ne lwatshi lupetu lwa nsungansunga.

Kalongu ka (kumpala) 1 : Bidi bitangila Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka.

Kanungu ka 101

Beena tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka badi ne mwânzu wa batshipwita ba ditunga. Badi bapatukila mu masungulangana a kudi bônso diakamwe ne muntu ne muntu pa nkayenda.

Mpala ya badi bakeba mwa kubasungulabo mu Tshimamwenda wa bukalenga badi bayifila kudi bisumbu bia tshidiidi anyi kudi nsangilu wa bisumbu bia tshidiidi. Muntu udi kabidi mwa kudifidila mpala nkayenda kayi upitshila mu tshisumbu tshia tshidiidi to.

Tshipwita wa ditunga yônso badi bamusungula ne bantu babidi badi mwa kumupingana.

Tshipwita wa ditunga udi uleeja mpala wa ditunga.

Ditumibwa dia ku makanda diônso didi tshianana.

Bûngi bwa batshipwita ba ditunga pamwe ne mushindu wa kubasungula ne kusungudibwa badi babileeja kudi dîyi didi ditangila masungulangana.

Kanungu ka 102

Muntu nansha umwe keena mwa kufila mpala ku masungula a beena Tshimamwenda wa bukalenga padiye kêna ukumbaja mikenji idi ilonda eyi:

- kwikala mweena Kongu;
- kwikala ne mvula ya tshileledi kayiyi mishadila ku 25,
- kwikala ne bujima bwa makookeshi a bumuntu ne a tshidiidi;
- kubeenga kubwelakana mu maalu adibo babeenga kudi dîyi dia masungulangana.

Kanungu ka 103

Badi basungula tshipwita wa ditunga bwa tshipungu tshia mvula itaanu. Badi mwa kumusungula tshia kabidi.

Mudimu wa Tshipwita wa ditunga udi utwadija padibo bitabuuja makookeshi enda kudi Tshibambalu tshia batshipwita ne udi ufika ku ndekeelu padibo babanjija Tshibambalu tshipiatshipia.

Kalongu (kibîdi) 2 : Bidi bitangila tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe.

Kanungu ka 104

Beena mu Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa badi ne mwânzu wa batshipwita bakulumpa ba mabala.

Tshipwita mukulumpa udi uleeja mpala wa polovensa, kadi udi ne bukookeshi bwa ditunga dijima.

Ditumibwa diônso dia ku makanda didi tshianana.

Mpala ya batshipwita bakulumpa badi bayifila kudi bisumbu bia tshidiidi anyi kudi nsangilu wa bisumbu bia tshidiidi. Muntu udi mwa kudifidila mpala nkayenda kayi upitshila mu tshisumbu tshia tshidiidi to.

Badi babasungula mu tshipungu tshibîdi ku Tshimamwenda wa bukallenga tshia polovensa.

Badi basungula tshipwita mukulumpa yônso ne bantu babidi badi mwa kumupingana.

Bamfumu ba Ditunga ba kale bavwabo basungula badi batshipwita bakulumpa bwa kashidi.

Bûngi bwa batshipwita bakulumpa pamwe ne mushindu wa kubasungula ne kusungudibwa badi babuleeja kudi dîyi didi ditangila masungulangana.

Kanungu ka 105

Badi basungula tshipwita mukulumpa bwa tshipungu tshia mvula itaanu. Badi mwa kumusungula tshia kabidi.

Mudimu wa Tshipwita mukulumpa udi utwadija padibo bitabuuja makookeshi enda kudi Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa ne udi ufika ku ndekeelu padibo bateeka Tshibambalu tshipiatshipia.

Kanungu ka 106

Muntu nansha umwe kêna mwa kufila mpala mu batshipwita bakulumpa padiye kêna ukumbaja makanyika adi alonda aa:

- kwikala mweena Kongu;
- kwikala ne mvula ya tshileledi kayiyi mishadila ku 30;
- kwikala ne bujima bwa makookeshi a bweena mwabo ne a tshidiidi;
- kubeenga kubwelakana mu maalu adibo babenga kudi dîyi dia masungulangana.

Kalungu (kisâtu) 3 : Bidi bitangila makayi ne mapangakana.

Kanungu ka 107

Tshipwita nansha umwe kabeena mwa kumulondesha, kumukeba, kumukwata, kumweela mu lukanu anyi kumulumbulwisha bwa ngelelu wa mêji anyi bwa tukanda tuvwayi mwêla mu dienza dia mudimu wenda.

Tshipwita nansha umwe kabeena mwa kumufunda anyi kumukwata munkatshi mwa midimu to, pa kumbusha bôbu bamukwata tshianza mu tshisaka, ne dianyisha dia Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi batshipwita bakulumpa bilondeshila mwanda.

Padiku kakuyi midimu, kakweena tshipwita umwe udibo mwa kukwata kakuyi dianyisha dia bilo ba Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi bia Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe to, amu padibo bamukwata tshianza mu tshisaka, padibo banyisha bwa kumufunda anyi padibo bamupisha tshiendelele.

Dilama anyi difunda dia tshipwita badi mwa kwanji kudiimanyika padi Tshibambalu tshidiye wenzela mudimu tshilomba. Diimanyika kadieena mwa kupita matuku a midimu idi yenzeka ku bûngi to.

Kanungu ka 108

Tshipwita munwamfwanka kēna mwa kwikala popamwe tshipwita mukulumpa to, nansha tshipwita mukulumpa popamwe tshipwita munwamfwanka to.

Tshipwita munwamfwanka anyi tshipwita mukulumpa kēna mwa kwikala popamwe:

- a) mweena Bukalenga bunene;
- b) mweena tshishimikidi tshia ditwa mpanda ku mungalata
- c) mweena bilwilu, bumpulushi ne midimu ya bukubi bwa bantu;
- d) bundumbulula;
- e) mweena mudimu mushindame wa mbulamatadi;
- f) mulombodi mushindame wa telitwale, pa kumusha bamfumu ba musoko, bisamba ne bifuku;
- g) mutumibwa wa mbulamatadi mwikala utshidi ku mudimu,
- h) mweena mu nzubu wa mudimu wa Mulombodi wa Ditunga, wa minisitila kavulambedi, wa Mulombodi wa Tshibambalu tshia ba tshipwita munwamfwanka, wa Mulombodi wa Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa, wa beena mu bukalenga bunene ne, mu tshibūngi wa mfumu wa tshidiidi anyi wa buludiki bwa mbulamatadi, mweena mudimu mu kumpanyi wa mbulamatadi anyi mu kumpanyi ya bubanji busanga;
- i) mudimu mukwabo ōnso udibo bateeka muntu musungula.

Mudimu wa tshipwita wa ditunga anyi wa tshipwita mukulumpa udi ubengangana ne midimu idibo bafidila mafutu kudi Ditunga dia beenyi anyi kudi bulongolodi bwa bukwa matunga.

Kalangu (kināyi) 4 : Bidi bitangila makookeshi a batshipwita ba Ditunga anyi a batshipwita bakulumpa.

Kanungu ka 109

Batshipwita munwamfwanka ba ditunga ne batshipwita bakulumpa badi ne bukookeshi bwa kutambakana kakuyi mukalu anyi dipangisha munda mwa ditunga dijima ne bwa kumupatuka.

Badi ne tshia kupeta difutu dikumbana bwa kushindika budikadidi bwabo ne mushinga wabo. Difutu edi badi badilongolola mu dīyi dia mianda ya lupetu.

Badi ne tshia kupeta difutu dia ndekeelu wa mudimu dikumbanangana ne dia ngondo isambombo ya mudimu.

Mushindu wa kukumbaja mapangadika adi mu tuloongu tudi ku mutu etu pamwe ne makookeshi makwabo a batshipwita badi bawuleeja kudi mukanda wa tuludiki twa munda mwa tshibambalu ne tshibambalu.

Kalangu (kitānu) 5 : Bidi bitangila ndekeelu wa mudimu wa tshipwita wa ditunga anyi wa tshipwita mukulumpa.

Kanungu ka 110

Mudimu wa tshipwita munwamfwanka wa ditunga anyi wa tshipwita mukulumpa udi ujika ne :

- a) ndekeelu wa bukalenga;
- b) lufu ;
- c) didilekeela dia mudimu;
- d) tshipumbishi tshia kashidi;
- e) dipangila dinanuka;

- f) dipumbisha kadiyi dimanyishibwa ne dianyishibwa ku mudimu mu tshia binaayi tshimwe tshia matuku a mudimu;
- g) diumusha didibo balongolola kudi d̄iyi dia masungulangana;
- h) ditabuuja dia mwânzu udi kawuyi umvwangana ne mudimu wa bu tshipwita munwamfwanka anyi wa bu tshipwita mukulumpa ;
- i) dipiila kadiyi dia kutontolola dia dinyooka dinene dia lukanu bwa tshilema tshienza tshielela meeji.

Bwalu bônso budi bupangisha disungudibwa tshikondo tshia masungulangana budibo balwa kumanya pashishe kudi beena ku tubadi badi ne bukookeshi budi bufikisha ku dijimija dia ngikadilu wa butshipwita munwamfwanka wa ditunga anyi wa butshipwita mukulumpa.

Dîba adi, badi bamupingana kudi muntu wa kumpala uvwa mumutwa munyima. Tshipwita munwamwanka yônso wa ditunga anyi tshipwita mukulumpa yônso udi udiumbukila ku diswa diende mu tshisumbu tshiende tshia tshidiidi mu tshikondo tshia bukalinga mudiye amu badi bamutangila bu udi mubeenga butshipwita budiye mupetela mu tshisumbu tshia tshidiidi atshi.

Kalongo (kisambombo) 6 : Bidi bitangila Iwendu Iwa tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa.

Kanungu ka 111

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshibambalu tshia batshipwita mukulumpa badi babilombola ku tshimwe ku tshimwe kudi Bilo bia bantu mwanda mutekete bikalamu kudi:

- a) mulombodi;
- b) mulombodi tshindonda wa kumpala;
- c) mulombodi tshindonda mwibîdi;
- d) mulubudi;
- e) mulubudi tshindonda;
- f) mutangidi wa maalu a lupetu ne bulongolodi bwa munda;
- g) mutangidi wa maalu a lupetu ne bulongolodi bwa munda tshindonda.

Balombodi ba bibambalu bibidi ebi badi ne tshia kwikala beena Kongo ba bangabanga. Beena Bilo badi babasungula mu mushindu udibo balongolola kudi mukanda wa tuludiki twa munda mwa tshibambalu ne tshibambalu.

Kanungu ka 112

Tshibambalu ne tshibambalu tshia Tshimamwenda wa bukalinga tshidi tshianyisha mukanda wa tuludiki twa munda mwaatshi.

Mukanda wa tuludiki twa munda udi uleeja:

- a) bule bwa matuku ne tuludiki twa Iwendu Iwa bilo, makookeshi ne mapa a mulombodi watshi pamwe ne a bakwabo beena Bilo;
- b) bûngi, mushindu wa dibasungula, dibatwangaja, mudimu ne bukookeshi bwa tusumbu twabi twa tukese twa matuku male pamwa ne diaasa ne Iwendu Iwa tusumbu tukese twa pa bwatu ne twa mpoolu mikese;
- c) bulongolodi bwa midimu ya munda idibo baludika kudi mufundi wa mukanda wa dipoku wa buludiki bwa mianda ya munda mwa tshibambalu ne tshibambalu;
- d) bulongolodi bwa nnemeekelu wa mêyi ne manyooka mateekela batshipwita munwamfwanka ne batshipwita bakulumpa;

- e) mishindu mishilangana ya dieela dia tukanda , pa kumusha idibo bateeka, bajaadika bîmpe kudi Dîyi dikulu edi.

Kumpala kwa kubangabo mwa kuulonda, mukanda wa tuludiki twa munda badi ne tshia kuwutuma kudi Mulombodi wa tshibambalu tshieena bwaalu ku Kabadi ka Dîyi dikulu bwa kaamba ne udi umvwangana ne Dîyi dikulu, mu tshipungu tshia matuku dikumi ne ataanu .

Padi tshipungu etshi tshipita, badi batangila mukanda wa tuludiki twa munda bu udi mumana kukumbana.

Bulongolodi budibo bamona ne kabweena bumvwangana ne Dîyi dikulu kabeena mwa kubukumbaja to.

Kanungu ka 113

Pa kumbusha tusumbu tukese twa matuku mala ne twa pa bwâtu, bibambalu biônso bibidi bidi mwa kushimika kamwe anyi tusumbu twa bûngi tudi tusambakaja bantu bûngi bwa momumwe nseka yônso bwa kutwangaja ngelelu wa meeji padiyo kayiyi ipetangana pa mwanda udi ukengela ne tuswika dîyi dimwe mu ngakwilu wa momumwe.

Padi dibeenga kumvwangana ditungunuka, Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshidi tshikosa bwaalu ebu kashidi.

Kanungu ka 114

Tshibambalu ne tshibambalu tshia Tshimamwenda wa bukalenga tshidi tshitwilangana mudibio bikengedibwa mu midimu ya pabwayi mu dituku dia dikumi ne ditânu panyima pa dipatula dia bipeta bia masungula a batshipwita kudi Kasumbu kadikadile komekela mianda ya Masungulangana mu ditunga dijima bwa kumona mwa:

- a) kuteeka bilo bia tshitupa tshîpi bidibo balombola kudi mukulu ku bidimu mwambulwisha kudi bantu babidi ba bidimu bishaadila;
- b) kwitabuuja makookeshi;
- c) kusungula ne kuteeka bilo bia kashidi;
- d) kwenza ne kwanyisha mukanda wa tuludiki twa munda.

Tshisangilu tshia ntwadijilu badi batshilombola kudi mufundi wa mikanda wa dipoko wa buludiki bwa tshibambalu ne tshibambalu tshia Tshimamwenda wa bukalenga.

Munkatshi mwa midimu eyi, bibambalu bibidi ebi bidi bitwilangana bwa kwenza ne kwanyisha mukanda wa tuludiki twa munda twa Tshisangilu tshinene.

Midimu ya pa bwayi idi ijika padi mianda ya kutangila ijika.

Kanungu ka 115

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe bidi bisangila mu bukookeshi bônso misangu ibidi bwa midimu ya tshibidilu ku tshidimu:

- a) musangu wa kumpala udi ubanga mu matuku 15 a lwîshi ne ujika mu matuku 15 a kashipu-nkenza ;
- b) musangu mwibîdi udi ubanga mu matuku 15 a tshimungu mukaji ne ujika mu matuku 15 a kaswa bitenda.

Padi dia 15 dia lumungulu anyi dia tshimungu mukaji dikale kadiyi dia mudimu anyi dikale dia lumingu, midimu idi itwadija mu dituku dia mudimu didi dilonda.

Midimu ya tshibidilu ya tshisangilu tshiônso kayeena mwa kupita pa ngondo isatu to.

Kanungu ka 116

Tshibambalu ne tshibambalu tshia Tshimamwenda wa bukalenga badi mwa kutshibikidija mu tshisangilu tshia tshimpitshimpi kudi mulombodi watshi bilondeshila ndongamu mutapuluke, ku dilomba dia Bilo biaatshi anyi dia tshia bibidi tshimwe tshia beena bilo anyi dia Mulombodi wa Ditunga anyi dia Bukalenga bunene bwa Ditunga.

Dijika dia midimu didi dienzeka padi tshibambalu tshijikija ndongamu uvwabo batshibikidila ne bikala kabayi bapitshisha matuku makumi asatu kutwadijila ku dituku dia mbangilu wa midimu.

Kanungu ka 117

Difunda, kumpalampala kwa biônso, mu ndongamu wa tshibambalu ne tshibambalu dia tshingenyinyenyi tshia dîyi, dia dipangadika dia dîyi anyi dia diteeja dia tshidiidi tshia mu kabujima didi dienzeka kakuyi dieelakana padi Bukalenga bunene bwa Mbula Matadi budilomba, panyima pa dipeshangana dia ngenyi dieenza mu Tshipangu tshia ba meena.

Kanungu ka 118

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpe badi mwa kukwata mudimu menemena anu padi tshitupa tshitamba bunene tshia beenabi bikalaku.

Midimu ya tshibambalu tshia batshipwita munwamfwaka ne tshia batshipwita bakulumpe idi yenzeka pa bwashi, pa kumbusha pikalabo bapangadika ne yenzeka biibi bikanga.

Mulubu wa mu katoba mu katoba wa dishintakaja dia ngenyi pamwe ne mikanda ya tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpe badi bayipatula mu bibejibeji bia Tshimamwenda wa bukalenga.

Kanungu ka 119

Bibambalu biônso bibidi badi bitwilangana mu Tshisangilu Tshinene pa mianda eyi:

- a) Iwendu lwa kulonda mu diakajilula dia Dîyi dikulu bilondeshila tunungu twa 218 too ne ku 220 twa Dîyi dikulu edi ;
- b) dianyisha dia diludika ne dikuba dia ditunga pa lukasa kudi bilwilu ne dieelangana dia mvita bilondeshila tunungu twa 85 ne 86 twa Dîyi dikulu edi ;
- c) diteeleja dia muyuki wa Mulombodi wa ditunga pa ngikadilu wa mianda ya Ditunga bilondeshila kanungu ka 77 ka Dîyi dikulu edi ;
- d) diteeka dia bantu basatu beena Kabadi komekela mianda ya Dîyi dikulu bilondeshila bulongolodi bwa kanungu ka 158 ka Dîyi dikulu edi.

Kanungu ka 120

Padi bibambalu biônso bibidi bitwilangana mu Tshisangilu Tshinene, bilo bia batshipwita munwamfwanka ke badi bishaala bilo bia Tshisangilu Bulombodi badi babushiilangana kudi Mulombodi wa batshipwita munwamfwanka bamukombola kudi Mulombodi wa batshipwita bakulumpe.

Tshisangilu Tshinene tshidi tshianyisha Tuludiki twatshi twa munda.

Kumpala kwa kwenzatu mudimu, mulombodi wa Tshisangilu Tshinene udi utumanyisha Kabadi komekela mianda ya Dîyi dikulu bwa kôku kujadikaku dikumbanangana diatu ne Dîyi dikulu, mu tshipungu tshia matuku15.

Padi tshipungu etshi tshipita Tuludiki twa munda badi batutangila bu tukumbana.

Bulongolodi budibo bâmba ne kabweena bukumbanangana kabeena babulonda to.

Kanungu ka 121

Tshibambalu ne tshibambalu anyi Tshisangilu Tshinene tshidi tshikwaata mudimu wa mushinga anu padi tshitupa tshitamba bunene tshia beenatshi babwêla. Pa kumbusha bulongolodi bukwabu bwa Dîyi dikulu.

Diswika diônso anyi dipangadika diônso badi badiangata mudibio mu mukanda wa tuludiki twa munda mwa Tshibambalu ne tshibambalu anyi mwa Tshisangilu tshia bibambalu biônso.

Tukanda badi batweela padibo babiikila dîna dîyi dikola, anyi tshianza muulu, anyi pa disomba ne dijuuka kulu ,anyi pa kabeji ka muntu pa nkayenda,anyi ku mushindu wa biamwa bia nzembu. Pa mukanda wa dîyi mujima, dieela dia tukanda didi dienzeka padibo babiikila dîna ne dîyi dikola. Tukanda badi mwa kutweela kabidi mu mushindu wa biamwa udi utamba kukolesha mutshima.

Pa kumbusha bulongolodi bukwabo bwa Dîyi dikulu, Tshibambalu anyi Tshisangilu tshia bibambalu biônso bibidi tshidi mwa kupangadika ne tukanda twikale twa muntu pa nkayenda padibio bikengela kwanyisha mukenji kampanda.

Nansha nanku bwa mapangadika adi atangila bantu, badi beela tukanda muntu ne muntu pa nkayenda.

Njila (mwisâtu) 3: Bidi bitangila diumvwangana pankatshi pa bukalenga bwenzeji ne bukalenga bweenji bwa mêyi.

Kanungu ka 122

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa Dîyi dikulu edi, dîyi didi diteeka tuludiki bwa :

- a) makookeshi a bweena mwaabo ne mashindikila a nshindameenu adibo bapeesha beena mwabo bwa kusankabo ne budikadidi bwa muntu yônso;
- b) bulongolodi bwa mianda ya masungulangana;
- c) mpetu ya Mbulamatadi;
- d) makanyika adibo bateekela beena mwabo kudi bilwilu pa bumuntu bwaabo ne pa bintu biaabo;
- e) bweena ditunga, ngikadilu ne bukole bwa bantu, bulongolodi bwa mianda ya diselangana, bwa dipianangana ne bupapayi;
- f) disunguluja dia ntupakanyi ne manyooka adibo bayikosela, njila wa kulonda, bwa kutangila manyooka, bulongolodi ne lwendu lwa bukalenga bukoshi bwa nsambu, diaasa dia nkongu ya bilumbulwidi mipiamipia, mukanda wa ngikadilu wa bandumbulula, bulongolodi bwa mianda ya mêyi a ditunga bwa Kapangu ka ku kulu ka bandumbulula;
- g) bulongolodi bwa dilumbulwilangana, diambulwishangana mu dilumbulula ne diimanyina dia bantu ku bilumbulwilu;
- h) bungenda mushinga, bulongolodi bwa bweena makookesha ne makanyika a bweena mwabu ne a bungenda mushinga;
- i) dikupula dia manyooka kudi Mulombodi wa Ditunga ne dipingaja dia beena bilumbu mwabo;
- j) bûngi bwa diabanya, mushinga wa ditapulula ne mushindu wa kufutshisha bitadi bia mishindu yônso, bulongolodi bwa dienza dia lupetu;
- k) mpetu misomba ne ditula dia mpetu ya Mbulamatadi;

- l) mikanda milongolodi ya ngikadilu wa beena mudimu bashindama ba Mbulamatadi, beena mudimu ba bilongelu bia ku mutu, bilongelu bikulumpa ne dikebulula dia mamanya;
- m) bilwilu , bampulushi ne midimu ya bukubi;
- n) makookeshi a mianda ya midimu ne ya bukubi bwa bantu;
- o) bulongolodi bujima bwa bilwilu ne bwa bumpulushi bwa ditunga, mushindu wa kwangata bantu ku busalayi ne ku bumpulushi bwa ditunga, dibanda dia miânzu, makookeshi ne makanyika a basalayi ne beena mudimu wa bumpulushi.

Kanungu ka 123

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa Dîyi dikulu edi, dîyi didi difila ngenyi miludiki mishindame idi itangila:

- a) buludiki budikadila bwa polovensa ne bwa bitupa bia teletwale bidikadila, bwa makookeshi abio ne bwa mishimi ya mpetu yabi;
- b) diasa dia kumpanyi,nzubu ne bishimikidi bia mbulamatadi;
- c) bulongolodi bwa maalu a malaba, a majimba, a meetu ne a nzubu;
- d) diambulwishangana ne dilamisha dia lupetu;
- e) bilongelu ne bukola bwa mubidi;
- f) bulongolodi bwa nzubu ya lukanu;
- g) tshibûngi tshia tshidiidi ne tshia diakwila dia beena mudimu;
- h) bukookeshi bwa kwimanyika mudimu;
- i) bulongolodi bwa ditangalaja dia ngumu;
- j) dikebulula dia mamanya ne dia bia kwenza nabi mudimu;
- k) didisanga dia basumbi, basumbishi anyi bapatudi;
- l) mianda ya dikolesha dia lungenyi ne ya difuka dia bintu;
- m) mianda ya manayi ne lutetuku;
- n) mianda ya madimi, ya bumunyi bwa nyama, ya bulobi bwa mishipa ne ya bumunyi bwa bia mu mâyi;
- o) dikuba dia mwaba wa nsombelu ne dibandila dia ditunga ne bintu;
- p) dikuba dia bisumbu bia beena butekete.

Kanungu ka 124

Mêyi adi Dîyi dikulu dipesha bukookeshi bwa kwikala dîyi dilongolodi,badi baelela tukanda ne baakaja kudi tshitupa tshitamba bunene tshia beena mu tshibambalu ne tshibambalu mu mishindu idi ilonda eyi:

- a) tshialwa kwikala dîyi badi batshiteeka ku dijooja ne dieela dia tukanda dia Tshibambalu tshidibo bamanyisha kumpala amu padi tshipungu tshia matuku dikumi ne ataanu tshikumbana panyima pa ditshifila ku Bukalenga bunene;
- b) bulongolodi bwa kanungu ka 132 ke budibo balonda. Nansha nanku, pa kupanga diumvwangana munkatshi mwa bibambalu biônso bibidi ebi, badi mwa kwanyisha dîyi kudi Tshibambalu tshia batshipwita munwanfwanka panyima pa dikonkonona dia ndekeelu anu pikala tshitupa tshitamba bunene tshia batshipwita munwamfwanka tshianyisha;
- c) mêyi malongolodi badi mwa kuapatula anu pikala Kabadi ka Dîyi dikulu, pa dilomba dia Mulombodi wa Ditunga, kajadika diumvwangana diawu ne Dîyi dikulu, mu tshipungu tshia matuku dikumi ne ataanu.

Kanungu ka 125

Padi tshingenyinyenyi anyi tshialwa kwikala dîyi batshiamba kudi Bukalenga bunene ne tshidi tshia kutangila pa lukasa, badi batshilondeshilula kumpala kwa biônso mu tshibambalu ne tshibambalu kudi Kasumbu kadi kakumbanyina maalu awu bilondeshila

bulongolodi buleeja mu mukanda wa tujudiki twa munda mwa tshibambalu ne tshibambalu.

Bulongolodi bwa tshibidilu badi ne tshia kubulonda bwa bingenyinyenyi anyi bwa bialwa kwikala mēyi bidi bitangila dikumbajangana dia Dīyi dikulu anyi dishintulula dia mēyi malongolodi pamwe ne bwa bingenyinyenyi bia dīyi didi difila bukookeshi didibo baleeja kudi kanungu ka 129.

Kanungu ka 126

Mēyi a maalu a mpetu adi aleeja makookeshi ne majitu a Mbulamatadi.

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe bidi bielela bingenyinyenyi bia mēyi a mpetu tukanda mu mushindu udibo bateeka bwa dīyi dilongolodi didibo bāmba mu kanungu ka 124 ka Dīyi dikulu.

Tshingenyinyenyi tshia dīyi dia lupetu dia ku tshidimu, mudi mwikala kabidi ndongamu wa lupetu, badi batshifila kudi Bukalenga bunene ku Bilo bia Tshimamwenda wa bukalinga, pikalako njingakanyi, mu dia matuku dikumi ne ataanu a ngondo wa tshiteema wa tshidimu tshiōnso.

Kabeena mwa kupatula midimu ya Mbulamatadi mipiamipia anyi kuyikudimuna pambelu pa ndongamu ya mēyi a mpetu. Padi tshingenyinyenyi tshia dīyi dia mpetu tshivwabo bafila mu tshipungu tshianyisha kudi Dīyi dikulu, kabayi batshielela tukanda kumpala kwa diunzulula dia tshikonde tshipiatshipia, mulombodi wa ditunga udi utshilondeshisha, mu dilomba dia Bukalenga bunene, dikala dishintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, kayi upwa mooyi makumbaja meelega tukanda kudi Tshibambalu ne Tshimbambalu.

Pikalabo kabayi bafila tshingenyinyenyi mu tshipungu tshīmpe bwa kutshipatulabo kumpala kwa ntwadijilu wa tshikonde tshipiatshipia, Bukalenga bunene budi bulomba Tshimamwenda wa bukalinga bwa tshiaanji kwanyisha dipatula dia lupetu lwa nzanzanza.

Pikala, mu matuku dikumi ne ataanu kumpala kwa ndekeelu wa dilonga dia ndongamu wa lupetu, Bukalenga bunene kabuyi bufila tshingenyinyenyi tshiabu tshia ndongamu wa lupetu, badi batangila ne Bukalenga ebu budi bumana kudilekeela mudimu.

Padi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa kabiyi bifila diandamuna pa dipatula dia lupetu lwa nzanzanza mu matuku dikumi ne ataanu, Mulombodi wa Ditunga, mu dilomba dia Bukalenga bunene dikala dishintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, udi wenzeja bulongolodi bwa Tshingenyinyenyi budi butangila dipatula dia lupetu.

Bilondeshila bulongolodi ebu, pikalabo kabayi bapatula dīyi ditangila lupetu lwa tshidimu mu dituku dia kumpala dia ngonde wa lwīshi wa tshikonde tshia ndongamu wa lupetu, Mulombodi wa Ditunga, mu dilomba dia Bukalenga bunene dikala dishintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, udi upeesha tshingenyinyenyi tshia dīyi dia lupetu bukola, kayi upwa mooyi makumbaja meelega tukanda kudi Tshibambalu ne Tshibambalu.

Kanungu ka 127

Makumbaja ku tshingenyinyenyi tshia dīyi dia lupetu kabeena baangata ne mushinga to padi dianyisha dilela dikeepesha dia lupetu ludi lubwela anyi divudija dituula dia lupetu, pa kumbusha pikalawu malēja mushindu wa kulongolola.

Kanungu ka 128

Mianda mikwabo idi kayiyi mu luseka lwa d̄iyi idi mu luseka lwa tuludiki.

Mikanda ya luseka lwa d̄iyi ikādiku mu mianda eyi badi mwa kuyishiintulula kudi dipangadika padi Kabadi ka D̄iyi dikulu, ku dilomba dia Bukalenge bunene, kamba ne idi luseka lwa tuludiki bilondeshila tulongu tudi kulu.

Kanungu ka 129

Bwa kulondolola pa lukasa ndongamu wabu, Bukalenga bunene budi mwa kulomba kudi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi kudi Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe dianyisha dia kwangata, mu “olodonase-d̄iyi”, mapangadika adi pa tshibidilu ku bukookeshi bwa d̄iyi mu mapangadikad̄iyi bwa tshipungu tshikese ne pa mianda mimanyika.

Mapangadika aa badi baashintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila. Adi apeta bwenzeji d̄iba didibo baapatula ne adi ajimija bukola bwawu padi tshingenyinyenyi tshia d̄iyi dia dianyisha katshiyi tshifidibwa ku Tshimamwenda wa bukalenga padiku njingakanyi mu dituku dia ndekeelu didibo bateeka kudi d̄iyi difidi dia bukookeshi.

Ku ndekeelu wa tshipungu tshidibu baleeja ku tulongo twa kumpala twa kanungu aka, padi Tshimamwenda wa bukalenga katshiyi tshianyisha mapangadika-d̄iyi aa wôwo adi ajika bukookeshi bwa kwenzeja.

Mapangadika-d̄iyi mashintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila ne mamanyisha badi mwa kuashintulula mu bulongolodi bwawu anu kudi d̄iyi.

Mapangadika-d̄iyi adi ajika bukookeshi bwa kwenzeja padibo babeenga tshingenyinyenyi tshia d̄iyi dia dianyisha.

Kanungu ka 130

Lungenyi lwa kwenzeja mêyi ludi lufumina kudi Bukalenga bunene, kudi tshipwita munwamfwanka yônso bipalakana ne kudi tshipwita mukulumpa yônso.

Bingenyinyenyi bia d̄iyi bidibo banyisha ku Bukalenga bunene mu Tshipangu tshia baminisitila badi babifila ku Bilo bia tshimwe tshia ku Bibambalu. Nansha nanku, bwa bidi bitangila d̄iyi dia lupetu, badi ne tshia kufila tshingenyinyenyi mu tshipungu tshidibo balêja mu kanungu ka 126, ku Bilo bia Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka.

Bidi bilwa mêyi badi babimanyisha, kumpala kwa dishintakaja ngenyi ne dibianyisha, Bukalenge bunene budi butumina, mu matuku dikumi ne ataanu adi aloonda dibituma, wabu ngelelu wa meeji ku Bilo bia Tshibambalu etshi anyi tshiatshia.

Padi tshipungu etshi tshipita, badi bashintakaja ngenyi pa malomba a kwenzeja d̄iyi aa.

Kanungu ka 131

Beena bukalenga bunene badi babweela mu midimu ya Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpe pamwe ne ya tusumbu tukese twabi.

Padibo babakengela, beena bukalenga bunene badi ne tshia kubweela mu midimu ya Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne mu ya batshipwika bakulumpe, kwangatamu tshikolokolo ne kupeesha batshipwita mûmvwija ônsô adibo babaloomba pa midimu yabo.

Kanungu ka 132

Dikokangana pa bulongolodi bwa dīyi, kumpala kwa Tshibambalu tshia kumpala tshidibo bamanyisha, didi ditangila mukanda udibu batuma kudi Bukalenga bunene. Tshibambalu tshidi tshipeta mukanda mumana kweelela tukanda kudi Tshibambalu tshikwabo tshidi tshijooja amu mukanda udibo batshitumina.

Kanungu ka 133

Beena Bukalenga bunene badi ne bukookeshi bwa kufila bidibo bajinga bwa kwakajilula mu mukanda udibo bakokelangana, kadi kabeena beela tukanda to.

Kanungu ka 134

Bulongolodi bwa dīyi ne makajilula menza kudi beena mu Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpe kabeena babiangata ne mushinga padi danyisha diabio difwana kulela dipweekesha dia biûma bia mbulamatadi anyi diaasa anyi dikolesha dia bujitu bia mbulamatadi, pa kumbusha pikalabio bileeja bulongolodi budi buleeja lupetu anyi mabanji adi abikumbana.

Kanungu ka 135

Tshingenyinyenyi tshiônso anyi bulongolodi bwa dīyi bônso badi babujooja bilondangana kudi bibambalu biônso bibidi bwa kwanyisha mukanda wa momumwe.

Padi, panyima pa dibenga kumvwangana pankatshi pa Bibambalu biônso bibidi, tshingenyinyenyi anyi dijinga dia kwenzeja dīyi kadiyi danyishibwa panyima pa didibala kudi Tshibambalu ne Tshibambalu, Bilo biônso bibidi bidi bienza kasumbu kasanga ka bantu bûngi bwa momumwe kimikila dieenza dia mukanda mutangila bulongolodi budibu bashaala bakonkoloja.

Mukanda mwenza kudi kasumbu kasanga ka bantu ba bûngi bwa momumwe badi baufila ku Bibambalu biônso bibidi bwa biwanyisha.

Pikala Kasumbu kakese kasanga ka bantu bûngi bwa momumwe kakayi kafika ku danyisha mukanda umwe anyi pikala mukanda ewu kabayi bawanyisha mu mushindu udibo balongolola kudi tulongo twapitshi etu, Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshidi tshiangata mapangadika bwa kashidi. Mu dība adi, Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshidi mwa kulunguluja nansha mukanda uvwabo beenza kudi Kasumbu kakese kasanga ka bantu bûngi bwa momumwe, nansha mukanda wa ndekeelu uvwatshi tshielele tukanda, mushintulula pikalabio bienzeka kudi diakajilula dia dīyi dimwe anyi a bûngi adibo banyisha kudi Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe.

Kanungu ka 136

Mu matuku asambombo adi alonda danyisha dia dīyi , badi badituma kwa Mulombodi wa Ditunga bwa adipatula. Minisitila kavulambedi udi udipeta penda.

Kanungu ka 137

Mu tshipungu tshia matuku dikumi ne ataanu a dituma dia dijinga dia kwenzeja dīyi, Mulombodi wa Ditunga udi mwa kulomba kudi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa dijooja dia tshiakabidi dia dīyi anyi dia tumwe tunungu twadi. Dijooja dia tshiakabidi edi kabeena mwa kudibenga to.

Mukanda mufila ku dijooja dia tshiakabidi badi bawanyisha kudi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa anyi mu mushindu wawu

wa ku tshibangilu, anyi panyima pa diwushintulula dilomba kudi tshitupa tshitamba bunene tshia beena Tshibambalu etshi.

Kanungu ka 138

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa Dîyi dikulu edi, mishindu ya Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa ya kumanyisha ne ya kulondolola Bukalenga bunene, kumpanyi ya Mbulamatadi, nzubu ne midimu ya Mbulamatadi idi:

- a) lukonko lwa mukana anyi lwa pa dibeji kwikala anyi kakuyi dikokangana, kabayi balulondeshisha kudi dieela dia tukanda;
- b) lukonko lwa pa mianda ya lelu;
- c) dieebeja dia diumvwija;
- d) dituma dia bantu bwa kutangilula;
- e) diteelejibwa kudi tusumbu tukese.

Mishindu ya dilondolola eyi idi yenzeka mu makanyika mafila kudi mukanda wa tujudiki twa munda mwa Tshibambalu ne Tshibambalu ne ifikisha, pikalabio bieenzeka, ku mukanda wa didiombola anyi wa ditangilula, mu lungenyi lwa tunungu twa 146 ne 147 twa Dîyi dikulu edi.

Kanungu ka 139

Badi mwa kudidila Kabadi ka Dîyi dikulu bwa kwambaku ne dîyi didibu baswa kupatula kadieena diumvwangana ne Dîyi dikulu kudi:

- a) Mulombodi wa ditunga, mu matuku dikumi ne ataanu adi alonda dîba divwabo bamutumina dîyi dimana kwanyisha kashidi;
- b) Bukalenge bunene, mu matuku dikumi ne ataanu adi alonda dimutuminabu dia dîyi dimana kwanyisha kashidi,
- c) Batshipwita munwamfwanka anyi batshipwita bakulumpa bûngi butwa ku tshia dikumi tshimwe tshia beena mu Tshibambalu ne Tshibambalu, mu matuku dikumi ne ataanu adi aloonda dianyisha diaadi kashidi.

Dîyi didi mwa kupatuka amu padibo badiamba ne didi diumvwangana ne Dîyi dikulu kudi Kabadi ka Dîyi dikulu kadi kaakula mu matuku dikumi ne ataanu panyima pa dimanya. Padi tshipungu etshi tshipita, badi bangata dîyi bu diumvwangana ne Dîyi dikulu.

Kanungu ka 140

Mulombodi wa ditunga udi upatula dîyi mu matuku dikumi ne ataanu adibo bamutuminadio panyima pa bipungu bidibu bafila kudi tunungu twa 136 ne 137 twa Dîyi dikulu. Padi Mulombodi wa ditunga kayi mupatula dîyi mu bipungu biteeka kudi Dîyi dikulu, dîyi edi didi dipatuka kabayi badiantolola.

Kanungu ka 141

Badi batwa Mèyi tshitampi tshia mbulamatadi ne baapatula mu tshibejibeji tshia mbulamatadi.

Kanungu ka 142

Dîyi didi dipeta bwenzeeji matuku makumi asatu panyima pa dipatuka diaadi mu tshibejibeji tshia mbulamatadi, amba amu diodio dilongolola mushindi mukwabo.

Mu nseka yônso, Bukalenga bunene budi bushindika diditangalaja diaadi mu mfwalansa ne mu mwakulu ne mwakulu wa ku inayi ya ditunga, mu tshipungu tshia matuku makumi asambombo kutwadijila ku dipatuka diaadio.

Kanungu ka 143

Bilondeshila bulongolodi bwa kanungu ka 86 ka Dîyi dikulu, Mulombodi wa ditunga udi weelangana mvita ku dipangadika dia Tshipangu tshia baminisitila panyima pa dianyisha dia Kapangu ka ku mutu kwa bilwilu ne dianyisha dia bibambalu biônso bibidi.

Udi umanyisha beena Ditunga mu mukenji.

Makookeshi ne makanyika a beena mwabo, mu tshikondo tshia mvita anyi padibo babwelela ditunga anyi badibunda kudi bantu ba pambelo badi baenzela dîyi.

Kanungu ka 144

Mu dilonda dia bulongolodi bwa kanungu ka 85 ka Dîyi dikulu edi, bulongolodi bwa mbulamatadi wa tshimpitshimpi momumwe ne bwa mbulamatadi wa bilwilu, badi babuteeja kudi Mulombodi wa ditunga.

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa bidi bibweela nanku mu Tshisangilu ne bukookeshi bujima. Padibio kabiyi mu midimu badi babweja midimu ya pa bwayi mudibio mu kanungu ka 114 ka Dîyi dikulu adi.

Mbulamatadi wa tshimpitshimpi anyi mbulamatadi wa bilwilu udi mwa kuteekibwa pa tshitupa anyi pa tshipaapu tshijima tshia Ditunga bwa matuku makumi asatu.

Olodonase udi uteeka Mbulamatadi wa tshimpitshimpi anyi mbulamatadi wa bilwilu udi ujika bwenzeji, kakuyi ditontolola, panyima pa dijika dia tshipungu tshidibu bateeka mu kalongu kisâtu ka kanungu aka, pa kumbusha pikala Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bukulumpe, pa dilomba dia Mulombodi wa ditunga ne dipangadika dia Tshipangu tshia baminisitila, bifila dianyisha dia kulunguluja bwa mpoolu milondangana ya matuku dikumi ne ataanu.

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpe bidi, mu dienza dia dîyi, mwa kukosa, dîba diônso, mbulamatadi wa tshimpitshimpi anyi mbulamatadi wa bilwilu.

Kanungu ka 145

Padiku mbulamatadi wa tshimpitshimpi anyi mbulamatadi wa bilwilu, Mulombodi wa ditunga udi wangata ,mu olodonase mushintakajila ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, mapangadika adi akengedibwa bwa kujikija bwaalu.

Amu padibu baatwa tshiâla , mapangadika aa adi atumibwa ku Kabadi ka Dîyi dikulu kadi, maalû ônsô mimanyika , kamba ne adi asesuka anyi kaena asesuka ku Dîyi dikulu edi.

Kanungu ka 146

Panyima pa dishintakaja dia ngenyi mu Tshipangu tshia baminisitila, Minisitila kavulambedi udi mwa kushindika, kumpala kwa Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka, bukookeshi bwa Bukalenga bunene pa ndongamu wende, pa diteeja dia tshidiidi tshijima anyi pa disungula dia mukanda.

Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshidi tshipeepeja bukookeshi bwa Bukalenga bunene anyi bwa umwe wa ku beena Bukalenga bunene pa disungula dia mukanda wa dianyisha anyi dia mukanda wa didiombola.

Mukanda wa ditangilula dia Bukalenga bunene badi bawangata ne mushinga amu padiwu mutwa tshiâla kudi tshia binâyi tshimwe tshia beena tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka.

Mukanda wa didiombola mutumina Bukalenga bunene badi bawangata ne mushinga padiwu mutwa tshiâla kudi tshia dikumi tshimwe tshia beena tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka.

Dishintakaja dia ngenyi ne dieela dia tukanda didi mwa kwenzeka amu panyima pa mēba makumi anayi ne mwanda mukulu a difila dia mukanda. Badi babadika bûngi bwa mēyi adi anyisha mukanda wa dimanyika anyi wa dieela mpata udibo mwa kwanyisha anu padiku tshitupa tshitamba bunene tshia beena mu Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka. Padibo babenga mukanda wa ditangilula nansha wa didiombola, bavwa bawutwa tshiâla badi mwa kulongolola mukanda mukwabo munkatshi mwa midimu imwe ayi.

Ndongamu , diteeja dia tshidiidi tshiônso tshijima anyi mukanda udibo bateela ku tulongo twapitshi badi bawangata bu mwanishibwa pa kumusha padibo banyishai mukanda wa ditangilula mu mikenji miteeka mu tulongo 2 ne 3 twa kanungu aka.

Minisitila kavulambedi udi ne bukookeshi bwa kulomba kudi Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa danyisha dia diteeja dia tshidiidi tshiônso tshijima.

Kanungu ka 147

Padi tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshianyisha mukanda wa ditangilula, badi bangata Bukalenga bunene bu bulekela mudimu. Dîba edi Minisitila kavulambedi udi ufila mukanda wa dilekele dia mudimu dia Bukalenga bunene kudi Mulombodi wa ditunga mu mēba makumi abidi ne anaayi.

Padibo banyisha mukanda wa didiombola dia mweena Bukalenga bunene kampanda, yēye ewu badi bamwangata bu mulekela mudimu.

Kanungu ka 148

Padiku dibenga kumvwangana dia munanunanu pankatshi pa Bukalenga bunene ne Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwaka, Mfumu wa Ditunga udi, panyima pa diyukilangana ne minisitila kavulambedi ne Balombodi ba Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa, mwa kumungutula Tshibambalu tshia batshipwita.

Dimungutula nansha dimwe kadiena mwa kwenzeka mu tshidimu tshidi tshilonda masungulangana, nansha mu tshikondo tshia mbulamati wa tshimpitshimpi anyi wa bilwilu anyi tshia mvita, nansha padi Ditunga ku bulombodi bwa mfumu wa tshimpitshimpi.

Panyima pa dimungutuka dia Tshibambalu tshia Tshipwita munwamfwanka, Kasumbu kadikadikle komekela Mianda ya Masungulangana kadi kabiikila beedi ba tukanda bwa kusungulabo Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka tshipiatshipia, mu tshipungu tshia matuku makumi asambombo adi alonda dipatuka dia dipangadika dia dimungutula.

Dikanga dia midimu ya tshibidilu anyi ya pa bwaayi badi badindija kakuyi ditontolola bwa kumona mwa kulonda, pikalabio bienzeka, bulongolodi bwa kanungu ka 144.

**Njila (mwinâyi) 4 : Bidi bitangila bukalinga bukoshi bwa nsambu
Kalungu ka (kumpala) 1. Bulongolodi bwa mu kabujima.**

Kanungu ka 149 :

Bukalenga bukoshi bwa nsambu budi budilekelela ne bukalenga bulongolodi bwa mêyi ne mikandu ne kabidi ne Bukalenga bunene.

Badi babupeesha bilumbulwidi ebi : kabadi ka Dîyi dikulu, Kabadi kashipi ka mapangadika, Kapangu ka Mbulamatadi, Kabadi ka kulu ka basalayi, tubadi ne tubinadi twa basevila ne basalayi pamwe ne palake idi milamata ku bilumbulwidi abi.

Budi bukosa nsambu pa tshipaapu tshijima tshia ditunga mu dîna dia bantu bônso.

Mapangadika a tubadi ne tubinadi badi baakumbaja mu dîna dia Mulombodi wa Ditunga.

Kabeena mwa kwaasa Tubinadi twa sungansunga anyi twa tshiumusha to, nansha bôbu batwinyika dîna kayi.

Mêyi ne mikandu adi mwa kwaasa bilumbulwidi bipiluke mu mianda kampanda.

Bukalenga bukoshi bwa nsambu budi ne lupetu lwakaja kudi Kapangu ka kulu komekela mianda ya bakoshi ba nsambu ne lutumina Bukalenge bunene bwa kulufundabo mu ndongamu wa lupetu mujima wa Mbulamatadi. Mulombodi wa kumpala wa Kabadi kashipi ka mapangadika ke udi ubuludika. Badi bamwambulwisha kudi mufundi wa mikanda wa Kapangu ka kulu komekela mianda ya bakoshi ba nsambu.

Kanungu ka 150

Bukalenga bukoshi bwa nsambu ke budi bujadika budikadidi bwa muntu ne muntu pamwe ne makookeshi a nshindameenu a bweena mwaabo.

Banzuji, mu dienza dia midimu yaabo, badi bakooka anu ku bumfumu bwa mêyi ne mikandu.

Dîyi dilongolodi didi disunguluja ngikadilu wa bakoshi ba nsambu.

Mukoshi wa nsambu musomba mu nkwaasa kêna usambasamba to. Udi mwa kujuka anu padibo bamuteeka mwaba mupiamupia anyi ku didilombela diende anyi mu dikombolangana ditookesha ne dipangadika kudi Kapangu ka kulu komekela mianda ya bakoshi ba nsambu.

Kanungu ka 151

Bukalenga bunene kabweena mwa kutumina nzuji dîyi padiye mu mudimu wende to, anyi kutangila bilumbu, anyi kunyangakaja lwendu lwa dilumbulwisha, anyi kubenga mwa kukumbaja dipangadika dia bilumbulwilu.

Bukalenge bwenji bwa mêyi kabweena mwa kukosa bilumbu bidi bitangila bilumbulwidi anyi kukudimuna dipangadika dia bilumbulwilu anyi kubenga ne kabadikumbaji to.

Dîyi diônso didi dikeba mwa kufila dipangadika ku tshilumbu tshitshidi tubadi tulonga didi dia patupu ne kadieena ne tshididi dienza to.

Kanungu ka 152

Kapangu ka kulu komekela mianda ya bakoshi ba nsambu kadi tshitupa tshidi tshiludika bukalenga bukoshi ba nsambu.

Kapangu ka kulu komekela mianda ya bakoshi ba nsambu badi bakakumbaja kudi:

- Mulombodi wa Kabadi ka Dîyi dikulu;
- Mulombodi wa palake mulamatshisha ku Kabadi ka Dîyi dikulu;
- Mulombodi wa kumpala wa Kabadi kashipi ka mapangadika;

- Mulombodi wa palake mulamatshisha ku Kabadi kashipi ka ma pangadika;
- Mulombodi wa kumpala wa Kapangu ka Mbula Matadi;
- Mulombodi wa palake mulamatshisha ku Kapangu ka Mbulamatadi;
- Mulombodi wa kumpala wa Kabadi ka kulu ka basalayi;
- Balombodi ba palake milamatshisha ku Kabadi ka kulu ka basalayi;
- Balombodi ba kumpala ba Tubadi twa kabwendela;
- Balombodi ba palake milamatshisha ku Tubadi twa kabwendela;
- Balombodi ba kumpala ba Tubadi twa Mbula Matadi twa kabwendela;
- Balombodi ba palake milamatshisha ku Tubadi twa Mbula Matadi twa kabwendela.
- Balombodi ba kumpala ba Tubadi twa basalayi;
- Banzuji ba basalayi ba kulu;
- Balumbulwishi basomba mu nkwaasa babidi; pa bukookeshi ne bukookeshi bwa kabadi ka kabwendela, basungula kudi balumbulwishi bônso ba mu tshitupa etshi bwa tshipungu tshia bidimu bisatu;
- Balumbulwishi ba palake babidi, pa bukookeshi ne bukookeshi bwa Kabadi ka kabwendela, basungula kudi balumbulwishi bônso ba mu tshitupa etshi bwa tshipungu tshia bidimu bisatu;
- Mulumbulwishi musomba mu nkwaasa umwe, pa bukookeshi ne bukookeshi bwa Kabadi ka basalayi;
- Mulumbulwishi wa palake umwe pa bukookeshi ne bukookeshi bwa Kabadi ka basalayi.

Kadi kalongolola diangata ku mudimu, dibandisha miânzu ne diipata dia balumbulwishi ku mudimu.

Kadi kenza mudimu wa kukanyika balumbulwishi bwa kulondabu mêyi ne mikandu.

Kadi kafila mwaku mudiku kamona mu mianda ya dilomba dia luse.

Dîyi didi difila bulongolodi ne lwendu lwa Kapangu ka kulu komekela mianda ya balumbulwishi.

Kalongu kibîdi : Bidi bitangila bilumbulwilu bia beena mwabo bôbo nkayabu.

Kanungu ka 153

Badi bânza bilumbulwilu bia nsambu ya pankatshi pa beena mwabo bôbo nkayabu bikumbajangana kudi tubadi na tubinadi twa basivila ne twa basalayi tuteeka mu bukookeshi bwa Kabadi kashipi ka mapangadika.

Kakuyi dinyangakaja dia bukookeshi bukwabo budi Dîyi edi anyi mêyi ne mikandu ya ditunga mikapeesha, Kabadi kashipi ka mapangadika kadi katangila malomba a ditangilula, panyima pa mapangadika mangata mu tshitupa tshia ndekeelu kudi Tubadi ne tubinadi twa basivila ne twa basalayi.

Mu bulongolodi bwenza kudi Dîyi dikulu ne kudi mêyi a ditunga, Kabadi kashipi ka mapangadika kadi katangila mu tshitupa tshia kumpala ne mu tshia ndekeelu bibawu bibunda kudi:

- batshipwita munwamfwanka ne batshipwita bakulumpe;
- beena Bukalenga bunene bônso ba ditunga pa kumbusha Minisitila Kavulambedi;
- beena Kabadi ka Dîyi dikulu;
- balumbulwishi ba ku Kabadi kashipi ka mapangadika ne balumbulwishi ba ku palake waku;
- beena Kapangu ka Mbulamatadi ne beena palake mulamatshisha ku Kapangu aka;

- beena ku Kapangu ka mianda ya lupetu ne beena palake mulamatshisha ku Kapangu aka;
- balombodi ba kumpala ba Tubadi twa kabwendela ne bamfumu ba palake milamatshisha ku Tubadi etu;
- balombodi ba kumpala ba Tubadi twa Mbulamatadi twa kabwendela ne bamfumu ba palake milamatshisha ku Tubadi etu;
- banguvenêla, bindonda bia banguvenêla ba polovensa ne baminisitila ba polovensa;
- balombodi ba Bisangilu bia polovensa.

Tubadi ne tubinadi, twa beena mwaabo ne twa basalayi, tudi tulonda ndondu ya pankatshi pa matunga idi ditunga ditaba mu njila mululame, mêyi, mapangadika maludiki, padiwo kâyi abengangana ne mêyi ne mikandu ne kabukulu kadi kafila bulongama bwa bantu bônso ne bibidilu bia mulowu.

Mêyi a ditunga adi aleeja bulongolodi, lwendu ne makookeshi a bilumbulwilu bia beena mwabo bôbo nkayabu.

Kalangu (kisâtu) 3: Bidi bitangila lukongu lwa bilumbulwilu bia nsambu pankatshi pa bantu ne Mbulamatadi.

Kanungu ka 154

Badi bënza lukongu lwa bilumbulwilu bia nsambu pankatshi pa bantu ne Mbulamatadi ludibo bakumbaja kudi Kapangu ka Mbulamatadi ne bilumbulwilu bia mianda ya mbulamatadi.

Kanungu ka 155

Kakuyi dinyangakaja dia makookeshi makwabo adi Dîyi dikulu ne mêyi ne mikandu akapeesha, Kapangu ka Mbulamatadi kadi katangila, mu tshitupa tshia kumpala ne mu tshitupa tshia ndekeelu, malomba a ditangilula bilumbu bwaalu mbadiâta mêyi ne mikandu ku makasa, malomba mikala atontolola ngenzeli, nkoseli wa bilumbu ne mapangadika a bamfumu ba mbulamatadi munene.

Kadi katangila mu kabwendela malomba a ditangilula bilumbu mikala atontolola mapangadika a tubadi twa Mbulamatadi twa kabwendela.

Kadi katangila, padiku kakuyi bilumbulwilu bikwaabo bidi ne bukookeshi abu, malomba a kufutshibwa bwa kulongola bubi bwa pa bwabo, bumweeneka anyi bwikala mu lungenyi lwa muntu, bufumina ku dipangadika diangata anyi dituma kudi bamfumu ba Ditunga. Kadi kakosa tshilumbu mu bululama ne kikala kangata ne mushinga mianda yônso idi mwa kwambulwisha bantu bônso anyi muntu nkayende.

Dîyi didi dileeja bulongolodi, bukookeshi ne lwendu lwa bilumbulwilu bia lukongu lwa mbulamatadi.

Kalangu (kinâyi) 4: Bidi bitangila bilumbulwilu bia basalayi.

Kanungu ka 156

Bilumbulwilu bia basalayi bidi bitangila bilumbu bibunda kudi beena bilwilu ne bampulushi.

Mu dîba dia mvita anyi didibo bapeesha bilwilu bukookeshi bwa kubweeja bulongama mu bantu bônso, anyi didibo badiundisha bukookeshi bwa kubwejabu budipope, Mulombodi wa Ditunga mu dipangadika dilonga mu Kapangu ka baminisitila, udi mwa kwanji kwimanyika pa tshipaapu tshiônso tshia Ditunga anyi pa tshitupa tshimwe

tshiaadi ne bwa bûngi bwa matuku ne bibawu bidiye uteela, midimu ya dinyookangana ya bilumbulwidi bia bantu bônso pa kumbusha beena tshidiidi, bwa kuyipeesha bilumbulwidi bia basalayi. Kadi nansha nanku, kabeena mwa kwanji kwimanyika midimu ya kabadi ka kabwendela to.

Dîyi dilongolodi didi difila tuludiki twa bukookeshi, bulongolodi ne lwendu lwa bilumbulwilu bia basalayi.

Njila (mwitanu) 5: Bidi bitangila Kabadi ka Dîyi dikulu

Kanungu ka 157

Kudi Kabadi ka Dîyi dikulu.

Kanungu ka 158

Kabadi ka Dîyi dikulu badi bakakumbaja kudi bantu tshiteema bateeka kudi Mulombodi wa Ditunga, yêye nkayende mudisungwila basatu ba ku bôbu abu, Tshimamwende wa Bukalenga patshi, mu tshisangilu tshiatshi tshinene, tshifila bantu basatu ne Kapangu ka kumutu ka bakoshi ba nsambu kafila bantu basatu . Bia bisatu bibidi bia beena Kabadi ka Dîyi dikulu badi ne tshia kwikala bamanyi ba mêyi ne mikandu bafumina mu midimu ya bukoshi bwa nsambu, ya diakwilangana ku bilumbulwilu anyi ya tulasa tukulumpe.

Tshipungu tshia beena Kabadi ka dîyi dikulu tshidi tshia bidimu tshiteema kabayi batshiambulula.

Kabadi ka dîyi dikulu badi bakenzulula mu tshimwe tshia bisatu tshiaku panyima pa bidimu biônso bisatu. Nansha nanku, dîba diônso didibo bakenzulula, badi babwita mêsu bwa kusobola dîna dimwe ku bitupa biônso.

Mulombodi wa Kabadi ka Dîyi dikulu badi bamusungula kudi bakwende bwa tshipungu tshia bidimu bisatu tshidibo mwa kwambulula musangu umwe. Udi upeta bukalenga padi dipangadika dia Mulombodi wa Ditunga dipatuka.

Kanungu ka 159

Kabeena mwa kwangata muntu mu Kabadi ka dîyi dikulu:

- a) padiye kayi mweena Kongu;
- b) padiye kayi uleeja ne udi ne dimanya dipiluke dia bidimu dikumi ne bitanu mu mianda ya bukoshi bwa nsambu anyi ya tshidiidi.

Kanungu ka 160

Badi bimikila Kabadi ka dîyi dikulu mudimu wa kutangilula lungenyi lwa dîyi dikulu ludi mu mêyi ne mikandu ne mu ngenzeli idi mikala ne bukola bwa mêyi ne mikandu.

Mêyi malongolodi, kumpala kwa kupatukau, ne Mêyi maludiki a mianda ya munda mwa Bibambalu bia Tshimamwenda wa bukalenga ne mwa Tshisangilu tshiaatshi tshinene, mwa Kasumbu kadikadile komekela mianda ya Masungulangana mu ditunga ne kabidi mwa Kapangu ka kulu komekela mianda ya Diumvwa ne dimona dia bimfwanyi ne ya dishintakaja ngenyi, kumpala kwa kutwadija mwa kualonda, badi ne tshia kuatuma ku Kabadi ka dîyi dikulu kadi ne tshia kwamba ne adi aneemeka Dîyi dikulu.

Anu kabidi bwa kutangilula lungenyi lwa Dîyi dikulu, Mulombodi wa Ditunga, Minisitila Kavulambedi, Mulombodi wa Tshimbambalu tshia batshipwita munwamfwanka, Mulombodi wa Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe anyi tshia dikumi tshimwe

tshia batshipwita munwamfwanka anyi batshipwita bakulumpe, badi mwa kutuma mêyi ne mikandu ku Kabadi ka dîyi dikulu, kumpala kwa kuapatulabo.

Kabadi ka dîyi dikulu nkadi ne tshia kutangila dilomba adi, mu tshipungu tshia ngondo umwe. Nansha nanku, pa dilomba dia Bukalenga bunene, padibio bisumpakaja, badi mwa kupwekesha tshipungu etshi ku matuku mwanda mukulu.

Kanungu ka 161

Kabadi ka dîyi dikulu kadi katangila malomba a ditangilula ngumvwilu wa Dîyi dikulu, pa dilomba dia Mulombodi wa Ditunga , dia Bukalenga bunene, dia Mulombodi wa Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpe, dia Mulombodi wa Tshibambalu tshia Batshipwita munwamfwanka, dia tshia dikumi tshimwe tshia beena tshibambalu tshimwe ne tshimwe tshia Tshimamwenda wa bukalenga, dia banguvenêla ba polovensa ne dia balombodi bia bimamwenda wa bukalenga bia polovensa.

Kadi kakosa nsambu idi mitangila masungula a Mulombodi wa Ditunga ne a bena Tshiamwenda wa bukalenga pamwe ne idi mitangila dieebeja dia beena ditunga.

Kadi katangila difwilakana dia makookeshi pankatshi pa Bukalenga bunene ne Bukalenga bwenji bwa mêyi ne mikandu ne kabidi pankatshi pa Mbulamatadi ne polovensa.

Kadi katangila malomba bwa ditangilula, panyima pa mapangadika mangata kudi Kabadi kashipi ka mapangadika ne kudi Kapangu ka Mbulamatadi, anu paditu mwa kupangadika mwa kufila tshilumbu ku bilumbulwilu bidi bitangila mianda ya bantu nkayabu anyi ku bilumbulwilu bidi bitangila nsambu ya pankatshi pa bantu ne mbulamatadi.

Badi mwa kwitaba dilomba adi anu pikalabu bafila ditontolola dia tshilumbulwilu ku Kabadi kashipi ka mapangadika anyi ku Kapangu ka Mbulamatadi.

Dîyi didi dileeja mishindu ya kubweeja malomba aa ne bipeta biawu mudibio babiâmba mu tunungu tudi tudianjila.

Kanungu ka 162

Kabadi ka Dîyi dikulu kadi katangila tshilumbu tshia dibenga kumvwangana dia Dîyi dikulu ne dipangadika diônso dia mêyi ne mikandu anyi dia buludiki, difila ku anyi kudi tshilumbulwilu kampanda.

Muntu yônso udi mwa kuya ku Kabadi ka Dîyi dikulu bwa kuleeja dibenga kumvwangana dia Dîyi dikulu ne dipangadika diônso dia bwenji anyi dia buludiki.

Udi kabidi mwa kuya ku Kabadi ka dîyi dikulu mu kulonda kwa tshilumbu tshiadibenga kumvwangana ne dîyi dikulu tshijula mu tshilumbu tshidi tshimutangila kumpala kwa tshilumbulwilu kampanda.

Tshiôtshi etshi tshidi tshianji kulekela ditangila dia tshilumbu etshi ne tshidi tshimanyisha Kabadi ka dîyi dikulu, mianda yônso mimanyika.

Kanungu ka 163

Kabadi ka Dîyi dikulu kadi tshilumbulwilu tshia manyooka tshia Mfumu wa Ditunga ne Minisitila wa Kavulambedi mu bitupa ne mishindu milongolola kudi Dîyi dikulu.

Kanungu ka 164

Kabadi ka Dîyi dikulu kadi nzuji wa manyooka wa Mulombodi wa ditunga ne wa Ministila wa kumpala bwa bibawu bia tshidiidi bia dipangila dia ditunga, dipeeja dia

Tshimamwenda wa bukalenga, dinyanga dia lumu anyi diupula dia mushinga wa ditunga pamwe ne bwa bibawu bia bantu batabala ne bwa bibawu bikwabo ku m̄yi ne mikandu ya bantu b̄onso, bibawu bibunda mu midimu yabo anyi pa d̄iba dia midimu yabo. Kadi kabidi ne bukookeshi bwa kulumbulwisha badibo babunda nabo bilumbu ne bavwa babambulwisha.

Kanungu ka 165

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa D̄yi dikulu ditudi nadio edi, mudi dipangila dia ditunga pikala Mulombodi wa Ditunga mudiâta D̄yi dikulu ku makasa mu budiswila bwenda anyi pikalabo bajadika ne ȳeye ne Minisitila kavulambedi, badi b̄enza, b̄enza pamwe anyi bambulwisha bakwabo mu didiata ku makasa dinene ne kadiyi kwela mpata dia Mapa a muntu ȳonso, anyi mu diabanyina beenyi tshitupa tshia bulaba bwa ditunga.

Kudi dinyanga dia lumu anyi diupula dia mushinga wa ditunga bu mudi d̄iba didi lwendu lwa Mulombodi wa Ditunga anyi lwa Minisitila wa Kavulambedi lubengangana ne bibidilu bia mulowu anyi padibo babajadikila ne badi b̄enza, b̄enza pamwe anyi bambulwisha bakwabo mu ditulakaja dibi dia lupetu, dibwejilangana anyi dineema dikandikibwe.

Kudi tshibawu tshia mutabala mu lwendu lwa Mulombodi wa Ditunga anyi lwa Minisitila kavumbadi padiye wenza mudimu ne nzu bu idi ne mushinga anyi ne bia kupaana bidiye mumanyina mianda yabi misokoma kadi mwikala wanj̄i kubidiila makasa kumpala kwa mianda eyi kumanyikayi kudi bantu b̄onso.

Mu tshibawu tshia mutabala mudi disumba anyi disumbisha dia bintu dishindameena pa dimanya dia mianda idi beena bintu kabayi mwa kumanya tshiendelela.

Mudi dipeeja dia Tshimamwenda wa bukalenga padi, ku nkonku miela kudi Tshibambalu tshimwe anyi tshikwabo tshia Tshimamwenda wa bukalenga pa bidi bitangila midimu ya Bukalenga bunene, Minisitika kavulambedi kayi ufila diandamuna nansha dimwe mu tshipungu tshia matuku makumi asatu.

Kanungu ka 166

Dipangadika dia kulondeshisha ne dia kufunda Mulombodi wa ditunga ne Minisitila kavulambedi badi badieelela tukanda kudi tshitupa tshinene tshia bia bisatu bibidi bia beena Tshimamwenda wa bukalenga badi benza Tshisangilu tshinene bilondeshila dikasa dia kulonda dilongolola kudi d̄yi diludiki dia mianda ya munda mwaatshi.

Dipangadika dia kulondeshisha ne dia kufunda beena bukalenga bunene badi badieelela tukanda kudi tshitupa tshidi tshipita b̄ungi tshia beena tshibambalu tshia batshipwiita munwamfwanka bilondeshile bulongolodi bwa d̄yi diludiki dia mianda ya munda mwaatshi.

Beena bukalenga bunene badibo bafunda badi ne tshia kudilekeela mudimu.

Kanungu ka 167

Pikalabo babapiisha, badi bumbusha Mulombodi wa Ditunga ne Minisitila Kavulambedi ku mudimu. Kabadi ka D̄yi dikulu ke kadi kamanyisha dibumbusha adio.

Muntu keena mwa kwanji kufunda Mulombodi wa ditunga ne Minisitila Kavulambedi ku tubadi bwa bibawu bikalabo bab̄unda pambelu pa midimu yabo too ne ku tshikondo tshiaajika bumfumu bwabo. Mu d̄iba edi, badi banji kwimanyika manyooka.

Kanungu ka168

Mapangadika a Kabadi ka dîyi dikulu kabeena mwa kuatontolola to ne badi ne tshia kuakumbaja diakamwe. Adi akanyika ne atuma dîyi kudi bamfumu ba Mbulamatadi, kudi bamfumu bônso baludiki ba mianda ya mbulamatadi ne ya bilumbulwilu bia bantu bônso ne bia basalayi, ne kudi muntu ne muntu.

Dipangadika diônso didibo bamba ne kadieena dineemeka Dîyi dikulu kadieena ne bukola to, kakuyi dieebeja muntu bwaalu.

Kanungu ka 169

Bulongolodi ne lwendu lwa Kabadi ka dîyi dikulu badi babulêja kudi dîyi dilongolodi

Njila (mwisambombo) 6: Bidi bitangila lupetu lwa Mbulamatadi**Kalongu ka (kumpala) 1: Bulongolodi bwa mu kabujima****Kanungu ka 170**

Franc congolais ke udi kabujima kamwe ka kashintu ka Ditunga dia Kongu wa Mungala. Udi ne bukookeshi bwa kufuta mabanza pa tshipaapu tshijima tshia ditunga.

Kanungu ka 171

Lupetu lwa bukalenga bunene ne **mpetu** ya polovensana idi mitapuluke.

Kanungu ka 172

Dikumbaja dia ndongamu wa midimu ya lupetu didi ditwadija mu dia kumpala dia tshiongu ne didi dijika mu dia 31 dia tshiswa-munene.

Kanungu ka 173

Kabadi ka mianda ya lupetu kadi kamanyisha bûngi bwa lupetu bônso bwa Ditunga ku Tshimamwenda wa bukalenga tshidimu tshiônso ne kafila kaaku ka dioosha. Mêyi a ditunga ke adi aakaja bûngi bwa lupetu lwa Ditunga bônso.

Kanungu ka 174

Anu mêyi a ditunga ke adi mwa kukosa bitadi.

Diambulwisha ku majitu a mbulamatadi didi dikanyika dia muntu yônso udi usanganyibwa mu Ditunga dia Kongu wa Mungalata.

Dilekedibwa anyi dipeepeja dia bitadi didi mwa kwenzeka anu mu diswa dia mêyi a ditunga.

Kanungu ka 175

Ndongamu wa lupetu lwa Mbulamatadi bu mudi lwa Bukalenga bunene ne lwa polovensana badi bamwenzana musangu umwe ku tshidimu kudi dîyi. Bûngi bwa lupetu ludi lubweela lwa ditunga dijima ludibo bapeesha polovensana badi babuteeka mu bia lukama 40. Badi babwangatshila ku tshiengedi.

Mêyi a ditunga adi ateela mêna a mpetu mikwabo ya mu musoku ne mushindu wa kuyabanya.

Kalongu (kibîdi) 2: Bidi bitangila tshibutshilu tshinena**Kanungu ka 176**

Tshibutshilu tshinene tshia Kongu ke tshidi tshikala nzubu mupatudi wa kashintu wa ditunga dia Kongu wa Mungalata.

Pa mwânzu ewu, mudimu watshi udi wa:

- a) bulami bwa lupetu lwa mbulamatadi;
- b) dikuba ne dishindamija dia bulongolodi bwa mianda ya kashintu;
- c) disunguluja ne dikumbaja dia bulongodi bwa mianda ya kashintu;
- d) ditangilula dia bujima bwa mianda ya tshibutshilu;
- e) difila dia ngenyi mitangila bubanji ne lupetu kudi Bukalenga bunene.

Mu dikumbaja dia midimu eyi ne **makookeshi** aa, Tshibutshilu Tshinene tshia Kongu tshidi tshidikadile ne tshidi ne bukookeshi bwa kudiludika nkayatshi.

Kanungu ka 177

Bulongolodi ne lwendu lwa Tshibutshilu tshinene tshia Kongu badi babuleeja kudi mêyi malongolodi.

Kalangu (kisâtu) 3: Bidi bitangila Kabadi ka mianda ya lupetu.

Kanungu ka 178

Badi bâsa Kabadi ka mianda ya lupetu mu ditunga dia Kongu wa Mungalata.

Kabadi ka mianda ya lupetu kadi ku bukookeshi bwa Tshimamwenda wa bukhalenga.

Beena ku Kabadi ka mianda ya lupetu badi babateeka, babumbusha anyi babiipata ku mudimu kudi Mulombodi wa ditunga, panyima pa dianyisha dia Tshimamwenda wa bukhalenga.

Beena ku Kabadi ka mianda ya lupetu badi ne tshia kujadika ne badi bamanyi bapiluke mu mianda ya lupetu, ya mêyi ne mikandu ne ya diludika dia mianda ya mbulamatadi ne badi ne tshia kujadika kabidi ne bakaadi bënza midimu eyi bidimu kabiya bishadila ku dikumi.

Kanungu ka 179

Dikumbajangana, bulongolodi ne lwendu lwa Kabadi ka mianda ya lupetu badi babuleeja kudi mêyi malongolodi.

Kanungu ka 180

Kabadi ka mianda ya lupetu kadi katangilula, mu mishindu mileeja kudi mêyi a ditunga, diludika dia lupetu lwa mbulamatadi, dia bintu bia mbulamatadi pamwe ne dia lupetu lwa mbulamatadi ya polovensa, ya bitupa bia teletwale bidiludika ne ya biâpu bia mbulamatadi.

Kadi kapatula tshidimu tshiônso mulubu udiku kenzela Mulombodi wa Ditunga, Tshimamwenda wa bukhalenga ne Bukalenga bunene.

Mulubu ewu badi baupatula mu Tshibejibeji tshia mbulamatadi.

Kalangu (kinâyi) 4: Bidi bitangila Tshibutshilu tshia ditunga tshiabanyi tshia mpetu ne bintu.

Kanungu ka 181

Badi bâsa Tshibutshilu tshia ditunga tshiabanyi tshia mpetu ne bintu. Tshidi ne bwikadi bufila kudi mêyi a ditunga.

Tshibutshilu tshia ditunga tshiabanyi tshia mpetu ne bintu mudimu watshi udi wa kufila lupetu bwa kukumbajija bingenyinyenyi ne ndongamu ya dieela dia lupetu mu midimu ya Mbulamatadi, bwa kujadika diswikangana dia beena ditunga ne bwa kololola dishilangana mu divunguluka pankatshi pa polovensa ne pankatshi pa bitupa bia teletwala bikwabo bidiludika.

Tshidi ne lupetu lulongama lufila kudi Lubandi lwa Mbulamatadi lwipatshila bia lukama 10 bia lupetu lônso lwa ditunga dijima ludi lubwêla ne ludi Mbulamatadi upeta ku tshidimu tshiônso.

Tshidi ku bukokeshi bwa Bukalenga bunene.

Mêyi maludiki adi aleeja bulongolodi bwatshi ne lwendu lwatshi.

Njila wa 7 : Bidi bitangila Bampulushi ba ditunga dijima ne bilwilu.

Kalongo ka (kumpala) 1: Bidi bitangila bampulushi ba ditunga dijima

Kanungu ka 182

Bampulushi ba ditunga dijima badi babimikila dikuba dia bantu bônso, dikuba dia bantu ne bintu biabo, dilaminyina ne dipingaja dia bulongama bwa bantu bônso pamwe ne dilama pabwipi dia bamfumu banene.

Kanungu ka 183

Bampulushi ba ditunga dijima kabeena babwelakana mu mianda ya tshidiidi to. Badiku bwa beena ditunga bônso ba Kongu. Muntu nansha umwe kêna mwa kubumbusha mu njila wabo bwa kumwenzelabo yêye nkayende mudimu to.

Bampulushi ba ditunga dijima badi benza mudimu wabo pa tshipaapu tshijima tshia ditunga, mu dineemeka dia Dîyi dikulu ditudi nadio edi ne dia mêyi ne mikandu ya Ditunga.

Kanungu ka 184

Bampulushi ba ditunga dijima badi bakookela bamfumu badi kabayi basalayi ba mwaba udibo benzela mudimu ne badi ku dîyi dia minisitila mwimikila mianda ya munda wa ditunga.

Kanungu ka 185

Bûngi bwabo mu tshipidi tshiônso, midimu ya kutuma dîyi dîba diônso ne miaba yônso, idi ne tshia kulondeshila bipangidikilu bilelela bitangila popamwe dikumbana dia mubidi, dia kalasa kalonga ne bibidilu bîmpe pamwe ne dileeja dia mpala dia momumwe dia polovensa ne polovensa.

Kanungu ka 186

Mêyi malongolodi adi aleeja bulongolodi ne lwendu lwa midimu ya bampulushi ba ditunga dijima.

Kalongo (kibîdi) 2 : Bidi bitangila bilwilu

Kanungu ka 187

Mu bilwilu mudi bilwilu bia pabuloba, bilwilu bia mu lupepela, bilwilu bia mu mâyi ne midimu yabi mibikwatshishi; bidi ne mudimu wa kusungidila bujima bwa tshipaapu tshia ditunga ne mikalu yadi.

Mu makanyika mafila kudi mêyi a ditunga, bidi biambulwisha, mu dîba dia ditalala, ku ditantshisha dia bubanji, dia nsombelu wa bantu ne dia bunkambwa pamwe ne ku dikuba dia bantu ne bintu biaabo

Kanungu ka 188

Bilwilu bidi bia ditunga dijima. Bidi bienzela ditunga diônso dijima mudimu.

Muntu nansha umwe, tshianana udi upeta dinyooka dia dipangila dia ditunga, kâna mwa kubumbusha mu njila wabi bwa kumwenzelabio yêye nkayenda mudimu to.

Kabieena bibweelakana mu mianda ya tshidiidi to ne bidi bikookela bamfumu badi kabayi basalayi.

Kanungu ka 189

Bûngi bwabi mu tshipidi tshiônso, midimu ya kutuma dîyi dîba diônso ne miaba yônso idi ne tshia kulondeshila bipangidikilu bilelela bitangila popamwe dikumbana dia mubidi, dia kalasa kalonga, bibidilu bîmpe pamwe ne dileeja dia mpala dia momumwe dia polovensa ne polovensa.

Kanungu ka 190

Muntu nansha umwe, tshianana udi upeta dinyooka dia dipangila dia ditunga, kâna mwa kwaasa bisumbu bia basalayi, bia bifwanangana ne bia basalayi anyi bilwilu biende nkayende, anyi kwambulwisha babitenda ne bia lufu.

Kanungu ka 191

Mêyi malongolodi adi aleeja bulongolodi ne lwendu lwa Bilwilu.

Kanungu ka 192

Badi bânza Kapangu ka kulu ka disungidila ditunga.

Kapangu ka Kulu ka disungidila ditunga badi bakaludika kudi Mulombodi wa Ditunga ne padiye kayi kôku anyi yêye mwikala mupumbishibwe, kudi Minisitila kavulambedi.

Mêyi malongolodi adi aleeja bulongolodi, bukumbaji, makookeshi ne lwendu lwa Kapangu ka kulu ka disungidila dia ditunga.

Njila wa 8: Bidi bitangila buludiki bwa mianda ya mbulamatadi

Kanungu ka 193

Buludiki bwa mianda ya mbulamatadi kabweena bubweelakana mu mianda ya tshidiidi, kabweena butwa ku tshia muntu ne kabweena ne kansungansunga.

Muntu nansha umwe keena mwa kubumbusha mu njila wabo bwa kumwenzelabo mudimu yêye nkayende anyi bwa kwenzabu midimu idi imusankisha yêye. Badi babukumbaja kudi midimu ya mbulamatadi, ne biâpu ne midimu idi mifwanangana nayi.

Kanungu ka 194

Mêyi malongolodi adi aleeja bulongolodi ne lwendu lwa midimu ya mbulamatadi ya bukalenga bunene, ya polovensa ne ya bitupa bia teletwale bidiludika.

MUTU WA MUKANDA (MWINÂYI) IV: Bidi bitangila polovensa

Tshitupa tshia (kumpala) 1: Bidi bitangila bishimikidi bia polovensa

Kanungu ka 195

Bishimikidi bia polovensa mbiôbi ebi:

- a) Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa
- b) Bukalenga bwa mu polovensa.

Kanungu ka 196

Dilongolola dia polovensa didi dilondeshila ngenyi miludiki mifila mu mulongo (mwisâtu) 3 wa dîyi ditudi nadi edi.

Dikosolola dia teletwale munda mwa polovensa badi badifila kudi dîyi dilongolodi.

Kanungu ka 197

Tshimamwenda wa bukalenga tshia mu polovensa ke tshitupa tshifidi tshia ngenyi tshia polovensa. Tshidi tshifila ngenyi mu mianda ya makookeshi malamina polovensa ne tshidi tshilondolola Bukalenga bwa polovensa pamwe ne midimu ya mbulamatadi ya mu polovensa ne mu misoko.

Beena Tshimamwenda wa bukalenga badi bababiikila ne batshipwita ba mu polovensa.

Batshipwita ba mu polovensa badi bapatukila mu disungula dia kudi bantu bônso dia tshikosu ne dia muntu ne muntu pa bwende , anyi badi babateeka amu nanku mu diumvwangana bwa tshipungu tshia mvula itanu idibu mwa kwambulula.

Bûngi bwa batshipwita ba mu polovensa bateeka amu nanku mu diumvwangana kabweena mwa kupita pa tshia dikumi tshimwe tshia bûngi bwa beena Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa.

Kabuyi bunyangakaja bulongolodi bwa Dîyi dikulu ditudi nadi edi, bulongolodi bwa tunungu 100,101,102, 103, 108 ne 109 budi butangila, bilondeshila dishintuluka dia maalu, Bimamwenda wa bukalenga bia mu polovensa.

Kanungu ka 198

Bukalenga bwa polovensa badi babutwangaja kudi Nguvelenela, tshindonda tshia Nguvenêla ne ba minisitila ba polovensa.

Nguvenela ne tshindonda tshienda badi babasungula bwa tshipungu tshia mvula itanu tshidibo mwa kwambulula musangu umwe kudi batshipwita ba mu polovensa munkatshi anyi pambelu pa Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa. Badi babashikika mu nkwaasa kudi olodonase wa Mulombodi wa ditunga.

Baminisitila ba mu polovensa badi babangata kudi nguvenêla munda anyi pambelu pa Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa.

Buswikakaji bwa bukalenga bwa polovensa budi ne tshia kwangata bweena mpala bwa polovensa ne mushinga.

Bûngi bwa baminisitila ba polovensa kabweena ne tshia kupita pa dikumi to.

Kumpala kwa kusomba mu nkwaasa, nguvenêla udi umanyisha Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa ndongamu wa bukalenga bwende.

Padibo bitabuja ndongamu ewu kudi tshitupa tshipita bunene tshia bantu badi bakumbajija Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa, tshiôtshi Tshimamwenda wa bukalenga etshi tshidi tshiteeka baminisitila mu nkwaasa.

Beena Bukalenga bwa polovensa badi mwa kubumbusha ku mudimu mu tshibûngi anyi ku muntu ku muntu pa nkayenda, pikala dilomba dia ditangilula anyi dia didiombola difila kudi Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa ditabijibwe.

Bulongolodi bwa tunungu twa 146 ne 147 twa Dîyi dikulu ditudi nadi edi budi butangila, bilondeshila dishintuluka dia mianda, beena Bukalenga bwa polovensa.

Kanungu ka 199

Polovensa ibidi anyi ya bûngi idi mwa kulongolola, mu diumvwangana, mwaba wa kubotakajila ne wa kutwangajila tshidiidi tshiyi ne kabidi kuludika pamwe bitupa bikwabo bidi midimu yabi mikala itangila bu mianda idi ikumbanangana ne makookeshi ayi.

Kanungu ka 200

Mbênza tshisangilu tshia ba Nguvenêla ba polovensana.

Tshidi ne mudimu wa kufila ngenyi ne kwambulwisha mwa kupeta ngenyi idi itangila tshidiidi tshia kwenza ne idi itangila mêyi adi ditunga mwa kweela.

Tshisangilu tshia banguvenêla ba polovensana tshidi tshikumbajibwa, pa kumbusha banguvenêla ba polovensana, kudi Mulombodi wa ditunga, kudi minisitila Kavulambedi ne kudi minisitila mwimikila mianda ya munda mwa ditunga.

Badi mwa kubikilamu mwena bukalinga bunene mukwabo yônso.

Badi batshilombola kudi Mulombodi wa Ditunga.

Tshidi tshibweela misangu kayiyi mishadila ku ibidi ku tshidimu pa dibiikila dia Mulombodi watshi.

Tshidi tshienzekela, bilondangana, ku polovensana ne ku polovensana.

Dîyi dilongolodi didi difila mishindu ya bulongolodi ne ya lwendu lwatshi.

Tshitupa (tshibîdi) 2 : Bidi bitangila dikosoloja dia makookeshi pankatshi pa Bukalinga bunene ne polovensana.

Kanungu ka 201

Dîyi dikulu ditudi nadi edi ke didi dikosoloja makookeshi pankatshi pa bukalinga bunene ne polovensana.

Mianda idi anyi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa bukalinga bunene anyi ku bukookeshi bupalakaja bwa bukalinga bunene ne polovensana, anyi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa polovensana.

Kanungu ka 202

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa Dîyi dikulu ditudi nadi edi, mianda idi ilonda eyi idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa bukalinga bunene:

1. mianda ya matunga meenyi idi munda mwayi mwikala malanda pamwe ne diumvwangana ne ndondu ne matunga makwabo;
2. buludiki bwa bungenda mushinga ne matunga meenyi;
3. bweena ditunga, ngikadilu ne bukubi bwa beenyi;
4. dipingaja dia beena bilumbu mwabo, diya kusomba mu ditunga dia benda, dipatuka dia mu ditunga diebe, difila dia pasepolo ne viza;
5. bukubi bwa ditunga pambelu;
6. bilwilu bia ditunga;
7. bampulushi ba ditunga;
8. midimu ya mbulamatadi wa ditunga;
9. lupetu bwa mbulamatadi mu Ditunga;
10. dikosa dia bitadi pa makasa a mushinga, bitadi pa kumpanyi ne bitadi pa muntu ne muntu bilondeshila kanungu ka 174;
11. dibanza dia mbulamatadi dia ditunga;
12. disomba dia lupetu pambelu bwa majinga a Ditunga anyi a polovensana;
13. disomba dia munda mwa ditunga bwa majinga a Ditunga;
14. kashintu, dienza dia kashintu ne bukola bwaaku bwa kujikija mabanza;
15. majitu, bipimu ne emfolomatika;
16. dibweela ne dipatuka dia biakupaana ne dikosa dia bitadi biadi;

17. bulongolodi butangila bibutshilu bia lupetu ne midimu yabi ne ya difila dia mishinga ya kashintu ;
18. bulongolodi bwa dishintakaja dia kashintu
19. dijaadika dia bweena mukanda, bufuki ne bufudi bwa bintu ne mukanda wa njikijilu;
20. posete ne dimanyishangana dia mianda dia kule mudi mwikale telefone ne telekalema, dimwangalaja dia ngumu ku tshisanji ku televizio ne ku satelita;
21. Ngendu ya pa mâyi a mbuwa ne a misulu , ngendu ya mu kapeepa, njila ya njanja, njila ya buloba ne mishindu mikwabo ya dimanyishangana mianda, mifuka kudi nzambi anyi kudi bantu, idi itwangaja polovensa ibidi anyi ya bûngi anyi tshipaapu tshia Ditunga ne tshipaapu tshia ditunga dieenyi anyi mēyi ne mikandu ya ditunga miamba ne nyidi yambulwisha ditunga dijima nansha yôyi mikale isanganyibwa mu teletwale wa polovensa kampanda;
22. bilongelu bikulu ne bilongelu bikwabo bia mianda ya mamanya, mamanya mapiluke anyi a midimu bidibu bâsa anyi bambulwisha kudi Bukalenge bunene anyi kudi makalenga a polovensa ne bidi mēyi a ditunga mamba ne bidi ne diambulwisha bwa ditunga dijima;
23. dilongolola dia mēyi maludiki a mianda ya tulasa adibo ne tshia kulonda mu teletwale yônso ya ditunga;
24. dipeta dia bintu bwa majinga a ditunga, kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bwa kanungu ka 34;
25. dienza dia ndongamu wa mianda ya madimi, ya meetu ne ya nzembu idi yambulwisha Ditunga dijima ne ditwangaja dia ndongamu idi yambulwisha polovensa; biâpu bia bia pa madimi ne bishimikidi bidi bifwanangana pamwe ne diabanya dia beenji ba mudimu bilondeshila mukanda mulongolodi wa ngikadilu wa beena mudimu ba mbulamatadi bashindame.
Bulongolodi bwa mianda ya nzembu ne madimi ne ya meetu pa ditwa dia buluwa ne diloba, pa dikwata, pa dimuna, pa bidibwa bidi bifumina ku nyama ne pa bondapi bwa nyama.
26. dieepula ku njiwu idi ifumina ku kapia anyi ku bukenka bwa kapia ne diumusha dia bintu bidi bituma bukenke;
27. didimwija ku tshinyangu tshia makanda a bubanji;
28. mianda ya bunkanbwa, monima ya beena ditunga ne mpangu idibo bamba ne idi yambulwisha ditunga dijima.
29. midimu ya didimukila mvula ne ntuangajilu mupiluke wa midimu ya dipima bunene ne mupimbu wa buloba, ya dizola dia misoko ne ya dizola dia misulu;
30. disungula ne diteeka dia batangiludi ba mu polovensa, tulasa tupwekela, tubandila, twa midimu ya bianza ne twa nsungansunga;
31. bûngi bwa bantu ne dibabadika bidi bikale ne diambulwisha bwa ditunga dijima;
32. dijalamiya dia ditunga dijima;
33. dikebulula dia mamanya ne bidi mwa kwenza nabi midimu;
34. ndongamu miludiki ya ditunga dijima bwa kudiundisha bishimikidi bia nshindameenu bu mudi malobo, bipalu bia ndeka ne ngâla ya tuwulu;
35. diambulwisha dia bashikumbata ne balema ba ku mvita;
36. bulongolodi budi butangila:
 - a) mēyi maludiki a bungenda mushinga, mwikalamu dikuba, diaasa ne dianyisha dia kumpanyi;
 - b) mēyi ne mikandu, bulongolodi bwa nzubu ya mashika;
 - c) mēyi maludiki a bulongolodi ne bukookeshi bwa beena nsambu ne mēyi maludiki a mianda ya beena nsambu;

- d) bulongolodi budi butangila midimu ya badi baditambakeena;
- e) bulongolodi bwa mianda ya midimu butangila bu mudi m̄yi adi aludika nsombelu wa bamfumu ne beena mudimu ,bukubi bwa beena mudimu,tuludiki tudi tutangila dikuba dia bantu mu musoko ne nangananga, tuludiki tudi tutangila dikubisha dia bantu ne dipangila dia mudimu, kadiyi dielela menji;
- f) bulongolodi bwa mianda ya bubanji butangila m̄yi adi atangila majimba, bia mwinshi mwa buloba ne mafuta a bia mwinshi mwa buloba, matanda, bifidi bia midilu ne dilama dia makookeshi a kwa Nzambi;
- g) bulongodi budi butangila bufuki mu lungenyi ne midimu ya bianza;
- h) bulongolodi budi butangila manga ne midimu ya londapu, didimwija ku masaama, bu mudi mankenda a mubidi, mankenda a miaba ya tshinsangansanga ne dikuba dia bamamu ne b̄na, bulongolodi butangila mudimu wa balambi ba manga, disumbisha dia manga, dibweela dia mu ditunga dia benda ne dipitshilamu, tuludiki twa mianda ya bukole ne makanda a mubidi tutangila matunga abidi ne tutangila bukwa matunga, bulongolodi budi butangila mankenda ku mudimu, ditwangaja dipiluke dia bīpu bia manga ne diabanya dia bangangabuka;
- i) d̄yi didi ditangila mianda ya masungulangana;
- j) bulongolodi butangila dilamba, diludika, dibiikidisha, dipatula ne disumbisha dia maluvu makola mengula;
- k) bulongolodi butangila dilamba, dibiikidisha ne dipatula ne disumbisha dia maluvu makolesha ne adi kaayi makolesha;
- l) bulongolodi butangila difula, dibiikidisha ne dipatula ne dipitshisha dia biamwa bia mvita;
- m) bulongolodi butangila dimitshisha dia mukaji ku biamwa , diludika dia mamanya a pa bivuba ne a pa ditentemuna dia bitupa bia mubidi ne bia misunya ya mubidi;
- n) bulongolodi butangila beena tshimwangi,badibo bipata ne badi banyeema;
- o) bulongolodi butangila diangatshibwa ku midimu ya manga ne ku midimu mikwabo ne ditambakana.

Kanungu ka 203

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa D̄yi dikulu ditudi nadi edi, mianda idi ilonda eyi idi ipona mu bukookeshi bupalakana bwa bukalenga bunene ne polovensana:

1. dilongolola dia mishindu ya kusonsoloja ne ya kukuba mapa a muntu ȳnso ne budikadidi bwa nshindameenu bujaadika mu D̄yi dikulu ditudi nadi edi;
2. makookeshi a bweena mwabo ne a bunkambwa;
3. b̄ngi bwa bantu, bintu ne dibadika;
4. dikuba dia bantu mu ditunga;
5. buludiki bwa bilumbulwilu, bwa nzubu ya buloko ne tshinyongopelu ne ya mashika;
6. mianda ya dikolesha lungenyi ne ya manayi;
7. dikosa dia bitadi,d̄kala ne bitadi bia pa binwibwa bikola,pa kumusha bitadi bidibo bateeka ku kanungu ka 174;
8. dilonda makanyika adi atangila bukubi bwa beenyi;
9. dikebulula dia mamanya ne bia kwenza nabi mudimu pamwe ne bulusa bwa balongi, bwa dishikuluja dia lungenyi ne bwa dikolesha dia mu maboko mu dikebulula;
10. bishimikidi bia mianda ya manga ne ya dinanga dia bantu; diangata dia batumi ba m̄yi ku mudimu wa manga ne wa budimi;

11. dibangisha dia midimu ya didimukila mvula, ya mwinshi mwa buloba, ya dizola dia misoko ne dizola dia misulu;
12. bipupu;
13. mianda ya batshikuma mbila, tshisanji, televizio, matanda a bindidimbi;
14. dikuba dia beena musoko;
15. dibandila dia ditunga ne dia bintu;
16. m̄yi adi alongolola mianda ya malaba ne majimba, bulongolodi bwa mwaba wa kusomba, ngikadilu wa m̄yi ne meetu;
17. diepele dia masama a bipupu ne a nyama adi mwa kujiwula bantu;
18. dikuba dia mwaba wa nsombelu, miaba milenga mifuka kudi nzambi, bitupa bia matunga ne bukubi bwa miaba milenga;
19. bulongolodi budi butangila ngikadilu wa midilu, wa madimi ne meetu, bumunyi, bidibwa bia munyinyi ne bia bisekiseki;
20. diaasa dia tulasa tupwekele, tubandila, twa ku mutu ne tukulumpa;
21. ngendu ya mu njila, ditambakana dia mashinyi, diibaka ne dilongolweshwa dia njila idi yambulwisha bantu b̄nso, difutshisha ne diabanya dia lupetu lwa bitadi bia mu njila idibo bibaka kudi bukalenga bunene ne/anyi kudi polovensana;
22. bishimikidi bia mianda ya manga ne ya dinanga dia bantu;
23. dipangadika dia bingenyinyeni, ndongamu ne diumvwangana bwa kwambulwishangana mu mianda ya bubanji, ya dikolesha dia ngenyi, ya mamanya ne ya majinga a bantu pankatshi pa matunga;
24. dienza, diambula, dienzela ne dipaana dia nzembu;
25. dikuba dia bisumbu bia bantu badi kabayi ne makanda.

Kanungu ka 204

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bukwabo bwa d̄yi dikulu ditudi nadi edi, mianda idi ilonda eyi idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa polovensana:

1. ndongamu wa bulongolodi bwa polovensana;
2. diambulwishangana pankatshi pa polovensana;
3. midimu ya mbulamatadi mu polovensana ne mu misoko;
4. dilonda dia m̄yi adi aludika bumuntu mu musoko;
5. lupetu lwa mbulamatadi mu polovensana;
6. dibanza dia mbulamatadi mu polovensana;
7. lupetu lusomba munda mwa ditunga bwa majinga a polovensana;
8. difila ne dilama mikanda ya nzubu mu dineemeka dia bulongolodi bwa ditunga;
9. bulongolodi bwa bungenda mushinga bushaadila ku mikalu ya ditunga;
10. bulongolodi ne lwendu lwa midimu ya mbulamatadi, nzubu ne midimu ya mbulamatadi ya mu polovensana mu dineemeka dia bulongolodi bwa ditunga;
11. midimu ne bisalu bia bantu b̄nso idi yambulwisha polovensana ne misoko;
12. dipeta dia bintu bwa majinga a polovensana;
13. tulasa twa b̄na bateketa, tupwekela, tubandila, twa midimu ya bianza ne twa nsungansunga pamwe ne twa "bakulumpa tulongayi" bilondeshila m̄yi mafila kudi bukalenga bunene;
14. dikosa dia bibawu bia lupetu anyi bia lukanu bwa kuneemekija m̄yi bilondeshila m̄yi ne mikandu ya ditunga;
15. ditambakana munda mwa polovensana;
16. bitadi bia mbulamatadi pa makookeshi a bantu, bitadi bia mbulamatadi pa midimu ya bantu ne bitadi bia kufuta polovensana ne misoko bu mudi tshitadi tshia malaba, tshitadi tshia pa makasa a mushinga wa difutshisha ne tshitadi tshia pa tudiendelandela;

17. diteeka dia difutu dia muntu wa kwinshi mu polovensa bilondeshila m̄yi ne mikandu ya ditunga;
18. diteeka dia beena mudimu wa manga bilondeshila mukanda mulongolodi wa ngikadilu wa beena mudimu bashindame ba mbulamatadi; dienza dia ndongamu ya dikomba ne dilwisha dia masama a tshibidilu ne a tshiambu bilondeshila ndongamu wa ditunga: bulongolodi bwa midimu ya mankenda ne ya didimwija bantu ku masama mu polovensa; dilonda ne ditangila dia m̄yi adi aludika midimu ya bondopi ne ya manga mu ditunga pamwe ne bulongolodi bwa midimu ya londapu, bwa midimu ya diambulwisha bantu ne ya batumibwa, ya bīpu bia mianda ya londapu ne bwa midimu ya manga, dilongolola ne divudija dia londapu lwa nzanzanza;
19. dienza dia ndongamu ya majimba, ya bia mwinshi mwa buloba, ya matanda, ya mudilu udi wambulwisha polovensa ne diilonda bu mudibio mu mikenji ya kabujima ya ndongamu wa ditunga ;
20. dienza dia ndongamu ya mianda ya madimi ne ya meetu ne diilonda bu mudibio mu mikenji ya ndongamu wa ditunga, diteeka dia beena midimu wa budimi, dia beena mudimu bashindame bu mudibio mu bulongolodi bwa mukanda wa beena mudimu bashindame ba mbulamatadi, dilonda dia m̄yi ne mikandu ya ditunga idi itangila mianda ya madimi, ya meetu, ya ditwa buluwa ne ya diloba pamwe ne ya miaba idi bantu basombela, ya dilamina bia pa buloba ne dikwata dia nyama ya diitu, dilongolola ne dilondesha dia mivu ya bia pa madimi, ditwa dia mishinga ya bia pa madimi;
21. diteeka dia beena midimu ya diondapa nyama mu polovensa bu mudibio mu mukanda wa beena mudimu bashindama ba mbulamatadi; dienza dia ndongamu ya midimu ya dikuba dia nyama ne dilonda dia mapangadika a ba mpulushi ba mianda ya dikuba dia nyama nangananga mu bidi bitangila miaba ya mikalu ne ya dilamina nyama;
22. dilongolola dia mianda ya bisalu bidi bieepula nyama ku masama, dilongolola dia labolatwala, lupitadi ne biondapelu bia tshidiilu tshia nyama pamwe ne dilonda dia meeyi ne mikandu ya ditunga idi itangila mianda ya dikuba dia nyama, dilongolola dia diyisha kumpala dia makanda a mubidi a bangabanga;
23. ditambakana, bintu bia kale, dibandila dia bantu b̄nso ne mpangu ya nyama idi ne diambulwisha mu polovensa ne mu musoko
24. mianda ya nzubu ya mu tshimenga ne ya mu musoko, ya bulongolodi ne bulami bwa njila ne bintu bia tshib̄ngi bia polovensa ne misoko;
25. disonsola dia midimu ya dikolesha lungenyi ne ya manaya mu polovensa;
26. diumbula dia bifidi bia mudilu udi kawuyi utudika ne dipatula dia m̄yi bwa majinga a polovensa
27. dilonda dia mapangadika a bukookeshi bwa kusomba ne kwaasa nzubu kudi beenyi bu mudibio mu m̄yi ne mikandu;
28. dilonda dia bukookeshi bwa kabukulu;
29. ndongamu wa polovensa.

Kanungu ka 205.

Tshimamwenda wa bukalenga tshia mu polovensa katshiena mwa kweela m̄yi pa mianda idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa bukalenga bunene to.
Bia momumwe, tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa katshieena mwa kweela m̄yi pa mianda idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa polovensa to.

Nansha nanku, tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa tshidi mwa kupeesha Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa bukookeshi, biumukila ku dîyi, bwa kweela mêyi pa mianda idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa bukalenga bunene .

Padi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfuaka anyi tshia batshipwita bakulumpa tshikosa difila dia bukookeshi buvwa bwimikila Tshimamwenda wa bukalenga bwa polovensa mushindu awu, bulongolodi bwa mêyi a polovensa adibo bapatula mu mianda idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa bukalenga bunene, bilondeshila difila dia bukookeshi edi, adi ashala ne bwenzeji mu polovensa mweena bwaalu too ne palwa Dîyi dikulu dia ditunga kujikija mianda ayi.

Bia momumwe Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa tshidi mwa kufila bukookeshi, biumukila ku dîyi, kudi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa bwa kweela mêyi pa mianda idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa polovensa. Padi Tshimamwenda wa bukalenga tshia polovensa tshikosa difila dia bukookeshi buvwa bwimikila Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa mushindu awu, bulongolodi bwa mêyi a ditunga adibo bapatula mu mianda idi ku bukookeshi bwa nsungansunga bwa polovensa, bilondeshila difila dia bukookeshi edi, adi ashaala ne bwenzeji mu polovensa mweena bwaalu too ne palwa dîyi dia polovensa kujikija mianda ayi.

Mu mianda idi ku bukookeshi bupalakaja bwa Bukalenga bunene ne bwa polovensa, dîyi dia polovensa diônso didi kadiyi diumvwangana ne mêyi ne tuludiki twa ditunga twa ngenzeli didi tshianana anyi ndifwa kakuyi bwaalu to, bu mudiku kakuyi diumvwangana.

Ngenzeli wa mêyi a ditunga udi mutamba ngelelu wa mêyi a polovensa mushinga.

Kanungu ka 206

Pa kumusha bulongolodi bwa mushindu mukwabo bwa ngelelu wa mêyi, makalenga a polovensa adi alonda mêyi ne tuludiki twa ditunga mu midimu yawu.

Tshitupa 3: Bidi bitangila bumfumu bwa kabukulu

Kanungu ka 207

Bumfumu bwa kabukulu budi bumanyika.

Badi babudia bilondeshila bikadilu bia mu musoko padibio kabiya bibengangana ne Dîyi dikulu, ne mêyi ne mikandu, ne bulongoma bwa ditunga ne bienzeli biakane.

Mfumu wa kabukulu yônso udi ujinga kwenza mudimu, udi ukengela kufila mpala, udi ne tshia kudifila ku masungulangana, pa kumbusha dilonda dia bulongolodi bwa kanungu ka 198, kalongu 3 bwa Dîyi dikulu edi.

Bumfumu bwa kabukulu budi ne dikanyika dia kukolesha bumwe ne dikongangana dia ditunga.

Dîyi didi dileeja ngikadilu wa bamfumu ba kabukulu.

MUTU WA MUKANDA V: Bidi bitangila Tshipangu tshia mianda ya bubanji ne ya nsombelu wa bweena ditunga

Kanungu ka 208

Mbâsa mu ditunga dia Kongu wa Mungalata Tshipangu tshia mianda ya bubanji ne ya nsombelu wa bweena ditunga.

Kanungu ka 209

Tshipangu tshia mianda ya bubanji ne ya nsombelu wa bweena ditunga tshidi ne mudimu wa kufila ngenyi pa maalu a bubanji ne nsombelu wa bweena ditunga adibo ba tshipeesha kudi Mulombodi wa ditunga, Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia batshipwita bakulumpa ne kudi Bukalenga bunene.

Tshidi mwa kusopweesha, mu tshiôtshi nkayatshi, Bukalenga bunene ne polovensa pa malongolola aditshi tshimona akumbana mwa kutanshisha bubanji ne nsombelu wa beena ditunga.

Kanungu ka 210

Dîyi dilongolodi didi dileeja bulongolodi ne lwendu lwa Tshipangu tshia mianda ya bubanji ne ya nsombelu wa bweena ditunga.

MUTU WA MUKANDA VI: Bidi bitangila bishimikidi bia ditwa nabi mungalata mpanda**Kanungu ka 211**

Mbâsa Kasumbu kakese kadikadile komekela mianda ya Masungulangana mu Ditunga kadi kamanyika mu mêyi a ditunga.

Kasumbu kakese kadikadile komekela mianda ya masungulangana mu ditunga kadi ne mudimu wa kulongolola ngenzeli wa masungulangana nangananga didifundisha dia basungudianganyi, dilama dia fishi wa masungulangana, midimu ya masungulangana, ya dibadika dia mêyi ne ya dikonkoloja beena ditunga.

Kadi kajadika bululama bwa ngenzeli wa masungulangana ne wa dikonkoloja dia beena ditunga. Dîyi dilongolodi didi dileeja bulongolodi ne lwendu lwa Kasumbu kakese kadikadile komekela mianda ya masungulangana mu ditunga.

Tshitupa tshibîdi: Bidi bitangila Tshipangu tshia ku mutu kwa mianda ya dimwangalaja dia ngumu ne dileeja dia bimfwanyi**Kanungu ka 212**

Mbâsa tshipangu tshia ku mutu kwa mianda ya dimwangalaja dia ngumu ne dileeja dia bimfwanyi tshidi tshimanyika mu mêyi a ditunga.

Tshidi ne mudimu wa kukookesha ne kushiindika budikadidi ne dikuba dia butshikuma mbila pamwe ne mishindu yônso ya dimanyisha tshibûngi maalu mu kaneemu ka dîyi.

Tshidi tshimanyina pa dineemeka dia makanyika a mianda ya ngumu ne ya dipitshisha dia mushindu wa momumwe dia bisumbu bia tshidiidi, bisumbu ne beena mwabo ku tudiomba twa ditunga.

Ditwangaja, midimu, bulongolodi ne lwendu lwa tshipangu tshia ku mutu kwa mianda ya dimwangalaja dia ngumu ne dileeja dia bimfwanyi ku tudioomba badi babileeja kudi dîyi dilongolodi.

MUTU WA MUKANDA VII: Bidi bitangila ndondu ne diumvwangana ne matunga makwabo**Kanungu ka 213**

Mulombodi wa Ditunga udi upunga ne ujadika ndondu ne diumvwangana ne matunga makwabo.

Bukalenga bunene budi bwaakaja diumvwangana ne matunga makwabo didi kadiyi dijadika panyima pa ditangilula dia Tshipangu tshia baministila.

Budi bumanyisha Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne batshipwita bakulumpa.

Kanungu ka 214

Ndondo ya bupole, ya bungenda mushinga, ndondo ne diumvwangana bidi bitangila ndongolwelu ya bukwa matunga ne idi bitangila dikosa dia bilumbu bia bukwa matunga, eyi idi ikengela lupetu lwa Mbulamatadi, eyi idi ishintulula bulongolodi bwa ngelelu wa m̄yi, eyi idi itangila mubidi wa bantu, eyi idi ifikisha kudishintakaja ne disakidila tshitupa tshia buloba badi mwa kuyijadika anyi kuyanyisha bilondeshila m̄yi a ditunga.

Difila nansha dimwe, dishintakaja nansha dimwe, disakidila nansha dimwe kadieena ne mushinga padiku kakuyi dianyisha dia beena Kongu didibo bapeta mu dikonkoloja to.

Kanungu ka 215

Ndondu ne diumvwangana ne matunga makwabo bidibo benza mu njila mululama idi, padibo bayipatula, ne bumfumu bupita bwa m̄yi ne mikandu, pa kumbusha diswa dia ndondu ne ndondu anyi diumvwangana kudi tshitupa tshikwabo.

Kanungu ka 216

Padi Kabadi ka D̄yi dikulu kadibu bakonkesha kudi Mulombodi wa Ditunga, kudi Bukalenga bunene, kudi tshia dikumi tshimwe tshia batshipwita munwamfwanka anyi tshia dikumi tshimwe tshia batshipwita bakulumpa, kamba ne ndondu anyi diumvwangana ne ditunga dikwabo udi ne kambilu kadi kakayi kumvwangana ne D̄yi dikulu, dijadika anyi dianyisha didi mwa kwenzeka amu panyima pa dilongolola dia D̄yi dikulu.

Kanungu ka 217

Ditunga dia Kongu wa Mungalata didi mwa kutwa ndondu anyi kusheemeja diumvwangana, kudisanga anyi kuditeeka mu tshisumbu tshidi tshitekesha budishikaminyi bwadio bwa kuyisha bobumwe bwa bukwa mufika.

MUTU WA MUKANDA VIII: Bidi bitangila ditangilula dia D̄yi dikulu.

Kanungu ka 218

Bulongolodi bwa ditangilula dia D̄yi dikulu budi bupalakaja kudi:

- a) Mulombodi wa ditunga;
- b) Bukalenga bunene panyima pa dishintakaja ngenyi dia Tshipangu tshia baminisitila;
- c) Tshibambalu ne Tshibambalu tshia tshimamwenda wa bukalenga pa dilomba dia tshia bibidi tshimwe tshia batshipwita;
- d) Tshitupa tshia beena Kongu tshia bantu 100.000 bafunda mukanda wa dilomba batumina tshimwe tshia ku Bibambalu bibidi.

Dilomba diônso ku dimwe ku dimwe badi badifila ku Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa tshidi tshilondesha bulongama bwa dilomba, bwa tshingenyinyenyi anyi bwa difwanyikija.

Ditangilula didi dilwa dia kashidi anu padibo banyisha tshingenyinyenyi, dilomba anyi difwanyikija kudi beena ditunga.

Nansha nanku, tshingenyinyenyi, dilomba anyi difwanyikija badi badifidila dieebeja dia beena ditunga anu padi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa tshibweeja Tshisangilu tshinene tshitabuja dilomba ku bûngi bwa bantu bwa bia bitanu bisâtu bia batshipwita.

Kanungu ka 219

Ditangilula dia dîyi nansha dimwe kadieena mwa kwenzeka tshikondo tshia Bukalenga bwa tshimpitshimpi anyi tshia Bukalenga bwa bilwilu, nansha tshikonde tshia bumfumu bwa ditunga bwa tshitupa tshiipi anyi padi Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka ne tshia batshipwita bakulumpa bipanga mwa kubweeja bisangilu mu budikadidi.

Kanungu ka 220

Ngikadilu wa Mbulamatadi wa ditunga, masungula a kudi bônso, bukalenga bwa dileeja mpala, bûngi bwa misangu ne lupolu lwa disomba dia mu nkwaasa wa bumfumu bwa ditunga, budikadidi bwa Tubadi, tshidiidi tshia babûngi ne bisumbu bia bakwidi ba beena mudimu kabieena mwa kuteekibwa mu mulongo wa bidi mwa kutangilula mu Dîyi dikulu to.

Ditangilula dia Dîyi dikulu diônso didi dipatshila anyi difikisha ku dikepeesha dia makookesha ne madilekelela a muntu, anyi kudikepeesha dia makookeshi a polovensa ne misoko didi dikandikibwa.

MUTU WA MUKANDA XI: Bidi bitangila bulongolodi bwa tshisabu ne bwa ndekeelu.

Kanungu ka 221

Mikanda ya mêyi ne tulusiki idi yumvwangana ne Dîyi dikulu edi, idi ishala ne bwenzeji too ne pikalabo mwa kuyikupula anyi kuyishintulula.

Kanungu ka 222

Bishimikidi bia tshidiidi bia tshisabu bidi bishala too ne pateekabu bishimikidi bikwabo bidi bilongolola kudi Dîyi dikulu ne bikwata mudimu bu mudibio mu Dîyi dikulu dia Tshisabu.

Bishimikidi bidi bitwa mungalata mpanda bidi bimungutuka kakuyi dikonka dia muntu bwaalu to bitwadija ku dishikila dia Tshimamwenda wa bukalenga.

Nansha nanku, bu biôbi bienzeka pa dîyi dilongolodi, Tshimamwenda wa bukalenga netshikala mwa kwaasa bikwabo bishimikidi bia ditwa nabi mungalata mpanda.

Kanungu ka 223

Too ne pikalabo bateeka Kabadi ka Dîyi dikulu, Kapangu ka Mbulamatadi ne Kabadi kashipi ka mêyi, Kabadi ka ku mutu ka bandumbulula, tudi twenze midimu idibu batulongolwela kudi Dîyi dikulu edi.

Kanungu ka 224

Too ne pikalabo bateeka Kabadi ka bulongolodi bwa midimu ya Mbulamatadi, Kabadi ka kabwendela kadi ne makookeshi adibo bateekela Kabadi ka Mbulamatadi ka kabwendela.

Kanungu ka 225

Kabadi ka bukubi bwa Mbulamatadi kadi kamungutuka padi Dîyi dikulu edi dipeta bwenzeji.

Kanungu ka 226

Bulongolodi bwa kalongo ka kumpala ka kanungu 2 ka Dîyi dikulu edi nebupeta bwenzeji mu ngondu makumi asatu ne isambombo yalonda diteeka dia bishimikidi bia tshidiidi mu nkwaasa bidibo balongolola kudi Dîyi dikulu edi.

Ditunga dia Kongu wa mungalata didi dikumbaja kudi tshimenga tshia Kinshasa ne polovensa dikumi idi ilonda eyi idibo bamanya kudi Mbulamatadi:

Bandundu, Bas-Congo, Equateur, Kasai Occidental, Kasai Oriental, Katanga, Maniema, Nord-Kivu, Province Orientale, Sud-Kivu.

Kanungu ka 227

Polovensa mudibo bayitela kudi kanungu ka 2 ka Dîyi dikulu edi idi yenza bitupa bia malaba bia masungula a batshipwita bakulumpa ba Bukalenga bwa kumpala. Dîyi didi ditangila masungulangana didi dileeja mushindu wa kusakidila bûngi bwa bantu bwa masungula a batshipwita bakulumpa mu tshimenga tshia Kinshasa.

Kanungu ka 228

Kakuyi dinyangakaja dia bulongolodi bwa kanungu ka 222 kalongu ka 1, Dîyi dikulu dia Bukalenga bwa Tshisabu dia mu dia 04 a lwabanya 2003 ndifwa.

Kanungu ka 229

Dîyi dikulu edi, didibo banyisha mu dieebeja dia beena ditunga, didi dipeta bwenzeji padibo badipatula kudi Mulombodi wa Ditunga.

Bienza mu Kinshasa dia.....
Yozefu KABILA

MUTUDI BANDAMUNA IMWE MIAKU

Français	Tshiluba
Assemblée nationale	Tshibambalu tshia batshipwita munwamfwanka, Tshimamwenda wa Bukalenga.
Assemblée provinciale	Tshimamwenda wa Bukalenga tshi mu polovensa.
Autonomie de gestion	Bukookeshi bwa kudiludika nkaya
Autonomie	Budiludiki
Amnistie	Dikupula dia manyooka
Accords et traités internationaux	Ndondu ne diumvwangana pankatshi pa matunga
Accord global et inclusif	Diumvwangana dia mu kabujima ne tshikongu
Autorité	Bukalenga , mukalenga
Administration	Buludiki
Ambassadeur	Mweena mpala wa ditunga
Bureau	Bilo
Bugdet	Ndongamu wa lupetu
Barreau	Tshisumbu tshia bakwidianganyi
Civique	- a mweena mwabo
Campagne	Diswisha, didiswisha
Coopération	Dikwatshishangana, bukwatshishanganyi
Constitution	Dîyi dikulu
CEI	Kasumbu kadikadile komekela Mianda ya Masungulangana.
Citoyen, citoyenne	Mweena mwabo mulume, mukaji
Chef de l'Etat	Mfumu wa Ditunga
Conseil	Kapangu , Tshipangu
Culture	Dikolesha dia lungenyi, kabukulu, bunkambwa.
Cas échéant	Padibio bienzeka
Communication (moyen de)	Bia kumanyishangana nabi mianda
Composantes et entités	Bienji ne bisumbu
Capitale	Mpwila mambu , tshimenga tshia ku mutu kwa ditunga.
Cour	Kabadi
Congrès	Tshisangilu tshinene
Civile (société)	Tshisumbu tshia badi kabayi benza tshidiidi
Censure	Ditangilula
Conférence	Tshisangilu
Caisse nationale de péréquation	Tshibutshilu tshinene tshia diabanyinangana bintu ne lupetu
Dictature	Bukalenga bwa nkaya
De plein droit	Kamuyi ditontolola, kamuyi dikonka

	muntu bwaalu
Détention	Dikwata, diela dia mu lukanu
Droit(s)	Bukookeshi, mapa, maneema a bu muntu, mianda idi mitangila mêyi ne mikandu.
Droits de l'homme	mapa, maneema a bu muntu
Délit d'initié	Tshibawu tshia budimu
Décentralisation	Budikadidi bwa teletwale yônso mu buludiki bwa ditunga
Démocratie	Mungalata
Député	Tshipwita munwamfwanka
Décret	Dekele, dipangadika dia mfumu wa ditunga
Économie	Bubanji
Etat	Mbulamatadi
Etat des droits	Mbulamatadi mwenza kudi mêyi ne mikandu
Etat de siège	Bukalenga bwa bilwilu
Etat d'urgence	Bukalenga bwa tshimpitshimpi
Entités administratives	Bitupa bia buludiki bwa ditunga
Election libre transparente et démocratique	Masungulangana madilekelela, a patoka ne a mungalata.
Finances	Lupetu
Forces de l'ordre	Bafidi ba bulongama
Fonction publique	Midimu ya Mbulamatadi
Général (e)	- a kabujima
Génocide	Dibutula dia tshisamba
Gouvernement	Bukalenga bunene
Garantie	Dijadikila , dishiindikila
Haute trahison	Dipangila dia ditunga
Hymne	Kasaala, musanzu
Infraction	Tshilema
information	Lumu, mwanda mupiamupia, dimanyisha
justice	Bululame
juridiction	Tshilumbulwilu
Judiciaire (pouvoir , autorité,ordre)	Bukalenga bwa bandumbulula, bukalenga bwa bakoshi ba nsambu, lukoongu lwa Tubadi tukoshi twa nsambu twa beena mwabo.
Loi	Dîyi, meyi ne mikandu
législature	Bukalenga
législation	Mêyi ne mikandu ya ditunga
Logistique	Bia kwenza nabi mudimu
Média	Bimwagalaji bia mianda, bia ngumu.
Motion	Dilomba
magistrat	Ndumbulula
Ministère	Minisitele
Mandat	Tshipungu tshia ditumibwa
Minorité	Kasumbu ka bantu badi bashadila ku bûngi

Majorité	Tshisumbu tshipite bunene tshia bantu
Nation	Ditunga
Nationalité	Bweena ditunga
Organisation	Bulongolodi
observateur	Mutu wa tulondo, mubandidi
Opposition	Butontolodi
Parlement	Tshimamwanda wa bukalenga
Peuple	Beena ditunga
Pouvoir	bumfumu
Pluralisme politique	Tshibûngi tshia bisumbu bia tshidiidi.
Parti	Tshisumbu tshia tshidiidi
Parti unique	Tshisumbu tshia luponda lumwe
Personnalité juridique	Dikalaku difila kudi mêyi a Mbulamatadi
Programme	Ndongamu, dilondeshisha dia maalu anyi midimu.
Plan	Dilondangana
Président de la République	Mulombodi wa Ditunga
Procédure pénale	Ndumbulwilu wa ku tubadi
Politique	Tshidiidi
Pénal	- a manyooka
Réfugié	Mweena tshimwangi
Recours .	Didila
Règlement	Ndudiki
Recensement	Dibadika dia bantu
Référendum	Dieebeja dia dianyisha dia beena ditunga
République	Ditunga
Sénat	Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa
Suffrage universel	Disungudibwa kudi bantu bonso.
Souveraineté	Budikookeshi
Servitude pénale	Dinyooka dia lukanu
Sanction	Dinyooka
Territoire	Teletwale
Tourisme	Dibandila dia matunga ne bintu
Technologie	Mianda ya bia kwenza nabi mudimu
Terrorisme	Tshinyangu, tshimvundu
Transition	Tshisabu
Unité	Kabumwe, bobumwe
Visa	Viza
Validation	Dianyishibwa.

Programme	Ndongamu, dilondeshisha dia maalu anyi midimu.
Plan	Dilondangana
Président de la République	Mulombodi wa Ditunga
Procédure pénale	Ndumbulwilu wa ku tubadi
Politique	Tshidiidi
Pénal	- a manyooka
Réfugié	Mweena tshimwangi
Recours .	Didila
Règlement	Ndudiki
Recensement	Dibadika dia bantu
Référendum	Dieebeja dia dianyisha dia beena ditunga
République	Ditunga
Sénat	Tshibambalu tshia batshipwita bakulumpa
Suffrage universel	Disungudibwa kudi bantu bonso.
Souveraineté	Budikookeshi
Servitude pénale	Dinyooka dia lukanu
Sanction	Dinyooka
Territoire	Teletwale
Tourisme	Dibandila dia matunga ne bintu
Technologie	Mianda ya bia kwenza nabi mudimu
Terrorisme	Tshinyangu, tshimvundu
Transition	Tshisabu
Unité	Kabumwe, bobumwe
Visa	Viza
Validation	Dianyishibwa.